USUL-U KÂFİ(cilt2)

Yazar:

Ebu Cafer Muhammed b. Yakuup İshak el KULEYNİ

Türkçe

0000-00-00 00:00:00

USUL-U KÂFİ(cilt2) USUL-U KÂFİ(cilt2)

(Akıl ve Cehalet, İlmin Fazileti, Tevhid, Hüccet)

Sigatu'l-İslâm Ebu Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak el Kuleynî (öl. h. 329)

Mütercim: Vahdettin İnce & Arapça Tatbik: Hamid Turan & Türkçe metni gözden geçiren Prof. Dr. Hüseyin Hatemi

İLMİN FAZİLETİ KİTABI

1) İLMİN FARZ, İLİM ÖĞRENMENİN VE İLMİ ÖĞRENMEYE TEŞVİK ETMENİN ZORUNLULUĞU BABI

l-(35) ...Abdurrahman b. Zeyd, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiş:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) şöyle buyurdu:

«İlim öğrenmek her Müslüman'a farzdır. Haberiniz olsun ki, Allah, ilim öğrencilerini sever.»

2-(36) ...İsa b. Abdullah el-Amerî Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet eder:

«İlim öğrenmek farzdır.»

3-(37) ...Yunus b. Abdurrahman, ashabının bazısından rivayet eder ki:

Ebu'l-Hasan (aleyhisselâm)'a soruldu: "İhtiyaç duyulan bir şeyle ilgili soru sormaktan vazgeçilebilir mi?" Buyurdu ki: «Hayır...»

4-(38) ...Ebu İshak es-Sebiî, kendisine anlatan birinden şöyle rivayet eder:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Ey insanlar! Biliniz ki, dinin kemâle ermesi, olgunlaşması ilim öğrenmek ve ilmin

gereğince hareket etmekle mümkündür. Haberiniz olsun! İlim öğrenmek, sizin için mal kazanmaktan daha gereklidir. Mal, Allah tarafından aranızda paylaştırılmış ve garanti altına alınmıştır. Malı, adalet sahibi Rabbiniz, aranızda bölüştürmüş ve ve-receğini garanti etmiştir. Payınızı eksiksiz olarak size verecektir. İlim ise âlimlerin yanında saklıdır. Onu ehlinden edinmeniz emredildi. O halde ilmi, ehlinden öğrenin.»

5-(39) ... Ebu Abdullah, ashabımızdan birinden merfu olarak Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) şöyle buyurmuştur: «İlim öğrenmek farzdır.» Bir diğer hadiste Ebu Abdullah şöyle der: «Resûlullah buyurdu ki: «İlim öğrenmek her Müslüman'a farzdır. Haberiniz olsun! Allah, ilim öğrencilerini sever.»

6-(40) ...Ali b. Ebu Hamza şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Dinde derin anlayışı kazanın; çünkü dinde derin kavrayış sahibi olmayan bir kimse bedevidir.[1] Çünkü Allah, kitabında şöyle buyuruyor: "Dinde derin ve sağlam bilgi tahsil etseler ve döndükleri zaman kavimlerini inzâr eyleseler (uyarsalar), olur ki sakınırlar." (Tevbe, 122)»

7-(41) ...Mufaddal b. Ömer şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Size Allah'ın dininde derin kavrayış kazanmayı ve bedeviler gibi olmamayı tavsiye ederim; çünkü bir kimse Allah'ın dininde derin kavrayışa sahip olmamışsa kıyamet günü Allah, onun yüzüne bakmaz, amellerini kötülüklerden arındırmaz.»

8-(42) ...Eban b. Tağlib, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet eder:

«Ashabımın dinde derin kavrayışa ulaşıncaya kadar başlarına kırbaçlarla vurulmasını isterdim.»

9- (43) ...Muhammed b. İsa, kendisine rivayet eden birinden, o da Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)' dan rivayet eder ki:

Adamın biri İmam'a sordu:

"Sana kurban olayım, bir adam var; imamet meselesini biliyor ve evine kapanmış, arkadaşlarımızdan hiç biriyle tanışmıyor, buna ne dersiniz?"

Buyurdu ki: «Peki, bu adam, dininde derin kavrayışa nasıl sahip olacak?»

2) İLMİN SIFATI, ÜSTÜNLÜĞÜ, ÂLİMLERİN FAZİLETİ BABI

1-(44) ...İbrahim b. Abdulhamid, Ebu'l-Hasan Musa (Musa b. Cafer aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Resûlullah bir gün mescide girdiğinde, insanların bir adamın etrafında kümelendiklerini gördü. «Nedir bu?» diye sorduğunda:

-"O bir allâmedir." dediler. Buyurdu ki: «Nedir âllame?»

Dediler ki: Arapların soylarını, Arap tarihinde yaşanan olayları, cahiliye döneminin önemli gelişmelerini ve Arap şiirini en iyi bilen adamdır.

Bunun üzerine Nebi (sallallahu aleyhi ve âlihi) şöyle buyurdu: «Böyle bir ilmi bilmemek insana zarar vermediği gibi bilmek de fayda vermez.»

Ardından şöyle buyurdu: «Asıl ilim üç kısma ayrılır: Kur'ân'dan muhkem bir ayet. Yerine getirilen bir farz... Pratikte yaşanan bir sünnet... Gerisi fazlalıktır...»[2]

2-(45) ...Ebu'l-Behterî, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder: «Alimler peygamberlerin vârisleridir; çünkü peygamberler mîras olarak dirhem ve dinar bırakmazlar. Bilâkis, hadislerinden bir hadis miras bırakırlar.[3] Kim bundan bir şey alırsa büyük bir kazanç elde etmiş olur.

O halde sahip olduğunuz ilmi kimden aldığınıza bakın. Çünkü biz Ehl-i Beyt'ten her halefin döneminde âdil birileri çıkar, aşırıların tahriflerini, bâtıl ehlinin işlerine gelen kısmını alıp geri kalanını değiştirme amaçlı girişimlerini ve cahillerin yorumlarını dinden ayıklarlar.»

3-(46) ...Hammad b. Osman, Ebu Abdullah (aleyhisselâm.)'dan şöyle rivayet eder:

«Allah, bir kuluna hayır dilediği zaman onu dinde derin kavrayış sahibi kılar.»

4-(47) ...Rebî b. Abdullah, bir adamdan, o da Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet eder:

«En büyük olgunluk ve kemâl derecesi; dinde derin kavrayış sahibi bir âlim olmak, felaketler karşısında sabretmek ve israftan uzak dengeli bir geçim düzenine sahip olmaktır.»

5-(48) ..İsmail b. Cabir, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Âlimler güvenilirdirler. Muttakiler kaleler ve vasiler önderdirler.»

Diğer bir rivayette ise: «Âlimler meşalelerdir. Muttakiler kaleler ve vasiler

önderdirler.»

6-(49) ...Beşir ed-Dehan, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet eder:

«Ey Beşir! Bizim arkadaşlardan dinde derin kavrayış sahibi olmayan kimselerde hayır yoktur. Bizden bir kimse dinde derin kavrayışa sahip olmayınca onlara (Ehl-i Beyt karşıtlarına) muhtaç olur. Onlara muhtaç olunca da; o, farkına varmadan kendi sapıklık kapılarından içeri sokarlar onu.»

7-(50) ...es-Sekunî, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan o da atalarından rivayet eder ki:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) şöyle buyurdu:

«Sadece şu iki adamın yaşamasında hayır vardır:

İtaat edilen âlim ve duyduğunu anlayan, kavrayan dinleyici.»

8-(51) ...Ebu Hamza, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«İlminden yararlanılan bir âlim, yetmiş bin âbidden daha üstündür.»

9-(52) ...Muaviye b. Ammar şöyle rivayet eder:

İmam Ebu Abdullah (aleyhisselâm)'a dedim ki: "Bir adam var, sizin hadislerinizi rivayet ediyor, insanlar arasında yayılmasını sağlıyor, onların sizin taraftarlarınızın ve diğer insanların kalplerindeki yerlerini pekiştirmeye çalışıyor.

Bir adam da var ki, sizin Şia'nızdır ve sadece ibadetle meşguldür; ancak sizin hadislerinizi rivayet etmemektedir." Bunlardan hangisi daha üstündür?

Buyurdu ki: «Bizim hadislerimizi rivayet eden, onların, Şiâmızın kalplerinde pekişmesi için çabalayan kimse, bin âbidden daha üstündür.»

3) İNSAN GRUPLARI BABI

1-(53) ...Ebu îshak es-Sebiî, kendisine anlatan güvenilir birinden rivayet eder ki:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'den sonra insanlar üç gruba ayrılarak her bir grup ayrı bir tarafa yöneldi.

Bir grup, "Allah tarafından kendisine hidayet bahşedilmiş, Allah'ın bahşettiği ilimler

sayesinde başkalarının bilgisine muhtaç olmayan" bir âlime yöneldi.

Diğer bir grup, "ilim sahibi olmadığı halde yanında bulunan şeylere aldanarak kendini beğenen, dünya tarafından aldatılmış, kendisi de başkalarını aldatan" bir cahile yöneldi.

Bir grup da, Allah tarafından hidayet üzere bulunan ve kurtuluşa eren bir âlimden, "ilim öğrenen biri"ne yöneldi.

Sonra ilim sahibi olmak iddiasında bulunan kimse helak oldu, yalan uyduran kimse hüsrana uğradı.»

2-(54) ...Ebu Hatice Salim b.Mukram, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«İnsanlar üç gruba ayrılır: Âlimler, öğrenciler, sel sularının üzerine biriken çör çöpler...»

3-(55) ...Ebu Hamza es-Sumalî şöyle rivayet eder: Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) bana dedi ki:

«Ya âlim ol, ya öğrenci ol ya da ilim ehlini seven ol. Sakın dördüncü olma. Yoksa âlim ve öğrenci düşmanı olmandan dolayı helak olursun.»

4-(56)...Cemil şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «İnsanlar üç gruba ayrılırlar: Âlimler, öğrenciler ve sel sularının üzerine biriken çör çöpler... Biz Ehl-i Beyt İmamları âlimleriz. Şiâmız öğrencilerdir. Geri kalanlar da çör çöptür.»

4) ÂLİMİN VE ÖĞRENCİNİN SEVABI BABI

l-(57) ...el-Kaddah, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki:

«Bir kimse, ilim öğrenmek amacıyla bir yolu izlerse Allah, onu cennete giden bir yola yöneltir. Melekler, hoşnutluklarının bir göstergesi olarak kanatlarını onun için yayarlar. Denizdeki balığa kadar göklerde ve yerde bulunan bütün canlılar, ilim öğrencisi için bağışlanma dilerler. Âlimin âbidden üstünlüğü, ayın on dördünde geceleyin ayın diğer yıldızlardan daha üstün olmasına benzer.

Âlimler, peygamberlerin vârisleridirler. Çünkü peygamberler, miras olarak dinar veya dirhem bırakmazlar; ancak ilim bırakırlar. Kim onlardan ilim alırsa büyük bir pay elde etmiş olur.»

2-(58) ...Muhammed b. Müslim, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet eder:

«İçinizden ilim öğreten kimse, ilim öğrenen kadar sevap alır. Ayrıca fazladan da ödüllendirilir. O halde ilim sahiplerinden ilim öğrenin ve âlimlerin size öğrettiği gibi öğrendiklerinizi kardeşlerinize öğretin.»

3-(59) ...Ebu Basir şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Birine bir hayrı öğreten kimse, o hayırla amel eden kimse kadar sevap alır.» Dedim ki: Eğer öğrettiği kişi de bir başkasına öğretirse ilk kişiye öğreten, bundan da sevap alır mı?

Buyurdu ki:«Bu hayrı bütün insanlara öğretse yine de ilk öğreten kişi ecir alır» Dedim ki: Ölse de mi? Buyurdu ki: «Ölse de.»

4-(60) ...Ebu Ubeyde el-Hazzai, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Kim hidayet kapısını birine öğretirse, onun için bununla amel edenin aldığı sevap kadar sevap vardır; bununla beraber amel edenlerin sevaplarından bir şey de eksilmez. Kim de sapıklık kapısını birine öğretirse, onun için bu sapıklıkla amel eden kimselerin aldıkları vebal kadar vebal vardır ve bu onların veballerinden bir şey de eksiltmez.»

5-(61)...Ebu Hamza, Ali b. Hüseyin (aleyhisselâm)' dan şöyle rivayet eder:

«Eğer insanlar, ilim öğrenmenin ne gibi yararlarının olduğunu gerçek anlamda bilselerdi yüreklerinden kan akması ve azgın girdaplara dalmak pahasına onu öğrenirlerdi. Allah Tebareke ve Teâlâ, Danyal (aleyhisselâm)'a şöyle vahyetti:

"En nefret ettiğim kulum, âlimlerin değerini hafifseyen, onlara uymaktan vazgeçen cahildir."

En sevdiğim kulum ise büyük sevabı isteyen, âlimlerle beraber olan, ağırbaşlı, yumuşak, insanlara uyan ve hikmet sahibi insanlardan erdemli söz ve davranışlar algılamaya yatkın muttaki insandır.»

6-(62) ...Hafs b. Giyas şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) şöyle buyurdu:

«İlim öğrenen, gereğince hareket eden ve onu Allah için başkalarına öğreten kimse, göklerin melekûtunda büyük biri olarak çağırılır ve denilir ki:

"Bu adam Allah için ilim öğrendi. Allah için ilminin gerektirdiği biçimde amel etti.

Ve Allah için onu başkalarına öğretti."»

5)- ÂLİMLERİN SIFATLARI (nitelikleri) BABI

l-(63) ...Muaviye b. Vehb şöyle rivayet eder: Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«İlim öğrenin, onu yumuşak huylulukla ve ağır başlılıkla süsleyin. İlim öğrettiğiniz kimselere karşı mütevazı olun. İlim öğrenmek istediğiniz kimseler karşısında da mütevazı olun. Sakın zorba âlimlerden olmayın; aksi takdirde bâtıl özellikleriniz, hak özelliklerinizi yok eder.»

2-(64)...Haris b. Muğire en-Nasrî rivayet eder ki:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) "Allah 'tan ancak âlim kulları korkar." (Fatır, 28) ayetiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

«Bu ayette geçen âlimler niteliğiyle fiilleri, sözlerini doğrulayan kimse kastediliyor. Yoksa fiilleri sözlerini doğrulamayan kimse, âlim olamaz.»

3-(65) ...Ebu Said el-Kammat, el-Halebî'den, o Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

Emir'ül-Mü'minin (Ali aleyhisselâm) şöyle buyurdu:

«Size gerçek fakihin kim olduğunu haber vereyim mi?

-İnsanların ümitlerini Allah'ın rahmetinden kesmeyen.

-Allah'ın azabından emin olmamalarını sağlayan.

-Allah'a isyan anlamına gelen fiilleri işlemelerine ruhsat vermeyen.

-Kur'ân'ın bir kenara bırakılıp başka kitaplara yönelmelerine neden olmayan kimsedir.

Haberiniz olsun! Anlaşılmayan ilimde hayır yoktur. Haberiniz olsun! Düşünülmeyen okumada hayır yoktur. Haberiniz olsun! Tefekkürden yoksun ibadette hayır yoktur.» Diğer bir rivayette ise şu ifadeler yer alır:

«Haberiniz olsun! Anlaşılmayan ilimde hayır yoktur. Haberiniz olsun! Düşünülmeyen okumada hayır yoktur. Haberiniz olsun! Fıkıhsız ibadette hayır yoktur. Haberiniz olsun! Takvası olmayan kullukta hayır yoktur.»

4-(66) ...Safvan b. Yahya, Ebu'l-Hasan er-Rıza (Ali b. Musa aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Dinde "derin kavrayış sahibi" olmanın belirtisi, yumuşaklık ve sessizliktir.»

5-(67) ...Ahmed b. Muhammed el-Berkî, ashabının bazısından merfu olarak Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

«Eğlenceye düşkünlük ve aldatıcılık, âlimin kalbinde yer edinemezler.»

6-(68) ...Muhammed b. Sinan, merfu olarak İmam'dan rivayet etmiştir ki:

Meryem oğlu İsa şöyle demiştir: «Ey Havariler topluluğu! Sizden bir isteğim var.»

Dediler ki: İsteğin yerine getirilecektir, ey Ruhullah!

İsa (aleyhisselâm) yerinden kalktı ve onların ayaklarını yıkadı.

Dediler ki: Bunu bizim yapmamız daha yerinde olurdu ey Ruhullah!

İsa (aleyhisselâm) şöyle dedi: «İnsanlar içinde hizmet etmeye en çok hakkı olanlar âlimlerdir. Bu şekilde tevazu gösterdim ki, siz de benden sonra insanlar arasında bu şekilde tevazu gösteresiniz.»

Sonra İsa (aleyhisselâm) şöyle dedi: «Hikmet binası tevazu ile kurulur, kibirle değil. Nitekim ekinler de düz arazilerde yeşerirler, sarp dağlarda değil.»

7-(69) ...Muaviye b. Vehb, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan rivayet eder ki:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) şöyle derdi:

«Ey ilim öğrenen kişi! Âlimin, üç alâmeti vardır: Bilgi, ağırbaşlılık ve ulu orta konuşmamak.

Âlimlik taslayan kimsenin de üç alâmeti vardır: Kendisinden yukarı olanlarla günahla kavga eder. Kendisinden aşağı olanlara galip gelip zulmeder. Zalimlere destek verir.»

6) ÂLİMİN HAKKI BABI

1-(70) ...Süleyman b. Cafer el-Caferî, kendisine anlatan birinden, o da Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) şöyle derdi:

«Âlimin senin üzerindeki hakları arasında ona fazla soru sormaman, elbisesinden tutup çekiştirmemen, bir meclise girdiğinde onun yanında başkaları da varsa önce herkese selâm verip ardından özel olarak ona selâm vermen yer alır.

Onun karşısında otur, arkasında oturma. Onunla konuşurken kaş göz işareti yapma. Ellerinle işaret etme. Sık sık: "Falan adam, falanca kişi senin görüşünden farklı şeyler söylüyor." diyerek canını sıkma. Birlikteliğinizin uzun sürmesinden bıkma. Çünkü âlim insan, hurma ağacına benzer. Dibinde beklersin, ta ondan bir şey üzerine düşünceye kadar. Âlimin alacağı sevap, gündüz oruçlu, gece namazlı, Allah yolunda cihad eden gazinin alacağı sevaptan daha büyüktür.»

7) ÂLİMLERİN ÖLÜMÜ BABI

1-(71) ...Süleyman b.Halid, Ebu Abdullah (aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Mü'minlerden hiç kimsenin ölümü, bir fakihin ölümü kadar İblis'i sevindirmez.»

2-(72) ...İbn Ebu Umeyr, ashabının bazısından onlar da Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmişlerdir:

«Fakih bir mü'min öldüğü zaman, İslâm'da artık kapatılamayacak bir gedik açılır.»

3-(73) ...Ali b. Ebu Hamza şöyle rivayet eder:

Ebu'l-Hasan Musab. Cafer (aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Mü'min öldüğü zaman melekler, yeryüzünün üzerinde Allah'a ibadet edilen mıntıkası ve amellerinin yükseldiği göğün kapıları onun için ağlarlar. İslâm'da hiçbir şeyle kapatılamayacak bir gedik açılır. Çünkü fakih mü'minler, çevresindeki surların bir kenti korudukları gibi İslâm'ın kaleleridirler.»

4-(74) ...Süleyman b. Halid, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Mü'minlerin içinden hiç kimsenin ölümü bir fakihin ölümü kadar İblis'i sevindirmez.»

5-(75) ...Davud b. Ferkad, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet eder:

«Babam şöyle derdi: Allah Azze ve Celle, ilmi yeryüzüne indirdikten sonra onu tekrar yukarı çekmez. Ancak âlim ölürse ilmi de ortadan kalkar. Onun yerini kaba saba insanlar alır ve bunlar da hem kendilerini hem de başkalarını saptırırlar. Temeli olmayan bir şeyde hayır olmaz.»

6-(76) ...Cabir Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Ali b. Hüseyin (Zeyn 'ül-Âbidin aleyhisselâm) şöyle derdi:

"Bizim, yeryüzüne gelip onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi?" (Ra'd, 41) ayetinden biz Ehl-i Beyt'in erken ölümlerine veya öldürülmelerine ilişkin bir mesaj

algılıyorum ve bundan şevk duyuyorum, benim nefsime bir bağış gibi geliyor.[4] Ki bu ayetten kasıt âlimlerin ortadan kalkmalarıdır.»

8) ÂLİMLERLE OTURUP KALKMA VE SOHBET ETME BABI

1-(77) ...Muhammed b. İsa, Yunus'tan, o da merfu olarak rivayet eder ki:

Lokman (aleyhisselâm), oğluna şöyle dedi:

«Ey Oğulcuğum! Arkadaşlarım basiret gözünle seç. Eğer bir topluluğun Allah Celle ve Azze'yi andıklarını görürsen, onlarla birlikte otur. Eğer âlimsen ilmin sana yararlı olur, şayet cahilsen onlar sana ilim öğretirler. Umulur ki Allah, onları rahmetinin gölgesine alır ve seni de onlarla birlikte rahmetinin kapsamına sokar.

Şayet Allah'ı anmayan bir topluluk görürsen, onlarla birlikte oturma. Eğer âlimsen onlarla birlikte oturmandan dolayı ilmin sana fayda vermez. Şayet cahilsen cehaletini artırırlar. Bakarsın Allah azabıyla onları gölgeler de bu azap, seni de kapsamına alır.»

2-(78)...İbrahim b. Abdulhamid, Ebu'l-Hasan Musa b. Cafer (aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Bir âlimle çöplükte konuşmak, bir cahille koltuklar üzerinde oturarak konuşmaktan daha iyidir.»

3-(79) ...Fadl b. Ebu Kurra, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki:

Havariler, İsa (aleyhisselâm)'a: "Kiminle oturup kalkalım?" diye sordular.

- «Gördüğünüzde size Allah'ı hatırlatan, konuştuğunda size bilgi öğreten ve amelleriyle sizi ahirete teşvik eden kimseyle oturup kalkın.»

4-(80) ...Mansur b. Hazım, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki: «Din ehliyle oturmak dünya ve ahiret şerefidir.»

5-(81) ...Mis'ar b. Kidam şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Güvendiğim biriyle oturmak, benim için bir senelik amelden daha güven vericidir.»

9) ÂLİME SORU SORMA VE ONUNLA MÜZAKERE ETME BABI

l-(82) ...İbn Ebu Umeyr, ashabımızın bazısından o, (veya onlar) Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

İmam'a sordum: "Çiçek hastalığına yakalanan bir adam cenabet olunca tutup yıkamışlar ve adam da ölmüş." buna ne buyurursunuz?

Dedi ki: «Adamı öldürmüşler. Sorsalardı ya! Bilmemenin ilacı sormaktır.»

2-(83) ...Zurare, Muhammed b. Müslim ve Bureyd el-İclî şöyle rivayet ederler:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) kendisine bir şey hakkında soru soran Humran b. A'yen'e şöyle dedi: «İnsanlar bilmediklerini sormadıkları için helak olurlar.»

3-(84) ...Abdullah b. Meymun el-Kaddah, Ebu Abdullah (aleyhisselâm)'dan şöyle rivâvet eder:

«Bu ilmin kapısında bir kilit vardır, anahtarı da sormaktır.»

Benzeri bir hadisi, Ali b. İbrahim, babasından o, en-Nevfelî'den o, es-Sekunî'den o, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan rivayet etmiştir.

4-(85) ...Ebu Cafer el-Ahvel, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«İnsanlar bilmediklerini sormadıkça, dinde derin kavrayışa sahip olmadıkça ve imamlarını tanımadıkça ferahlığa, genişliğe kavuşamazlar. İmamın dediklerini tutmaları, takiye ile ilgili olsa bile onlara büyük bir genişlik, ferahlık sağlayacaktır.»

5-(86) ...Yunus, kendisine anlatan birinden, o da Ebu Abdullah (aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) şöyle buyurmuştur:

«Her cuma, bütün vaktini diğer işlerinden uzaklaşarak dinine ayırmayan, bunu bir alışkanlık haline getirmeyen, dini ile ilgili sorular sormayan adama yazıklar olsun!» Bir diğer rivayette: «Müslümanlara yazıklar olsun.» ifadesi yer almaktadır.

6-(87) ...Abdullah b. Sinan, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki: «Allah Azze ve Celle şöyle diyor: Kullarım arasındaki ilmi müzakere, benim emir ve yasaklarımla ilgili bir sonuca ulaştığı zaman, bu, ölü kalplerin canlanmasına neden olur.»

7-(88) ...Ebu'l-Carud şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«İlmi dirilten kula Allah rahmet etsin.»

Dedim ki: İlmin diriltilmesi nedir?

Buyurdu ki: «Din ve takva ehliyle müzakereler yapmaktır.»

8-(89) ...Abdullah b. Muhammed el-Haccal, ashabının bazısından onlar da merfu olarak İmam'dan şöyle rivayet etmişlerdir:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki:

«Müzakere edin, karşılaştırma yapın ve konuşun; çünkü konuşmak kalplerin cilâsıdır. Kalpler de tıpkı kılıç gibi pas tutarlar. Kalplerin cilâsı konuşmaktır.»

9-(90) ...Mansur es-Saykal şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«İlmi müzakere etmek derstir. Ders, güzel bir namazdır.»

10) İLMİ DAĞITMA BABI

l-(91) ...Talha b. Zeyd, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Ali (aleyhisselâm)'ın kitabında şunları okudum:

Allah, âlimlerden ilmi cahillere dağıtmalarına ilişkin bir söz almadan; cahillerden ilim öğrenmeye ilişkin bir söz almamıştır. Çünkü ilim, cehaletten öncedir.»

2-(92) ...Talha b. Zeyd, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan "Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme." (Lokman, 18) âyetiyle ilgili şu açıklamayı rivayet eder:

«Ta ki insanlar, ilim açısından senin nazarında eşit konumda olsunlar.»

3-(93) ...Cabir Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan rivayet eder:

«İlmin zekâtı: Onu, Allah'ın kullarına öğretmendir.»

4-(94) ...Yunus b. Abdurrahman, kendisine anlatan birinden, o Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Bir gün Meryem oğlu İsa (aleyhisselâm) yerinden kalktı ve İsrailoğullarına hitab etti. Dedi ki:

«Ey İsrailoğulları! Hikmeti cahillerle konuşmayın, ona haksızlık etmiş olursunuz. Hikmet ehline de konuşmazlık etmeyin, onlara haksızlık etmiş olursunuz.»

11) BİLGİSİZCE KONUŞMANIN YASAKLIĞI BABI

l-(95) ...Mufaddal b. Yezid şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) şöyle buyurdu:

«İnsanların helak olmasına neden olan iki özellikten seni men ederim: Allah'a bâtıl üzere kulluk sunmanı. Bilgin olmadığı halde insanlara fetva vermeni.»

2-(96) ...Abdurrahman b. Haccac şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) bana şöyle dedi: «Şu iki özellikten uzak dur; çünkü helak olup gidenler bundan helak oldular: İnsanlara kişisel görüşüne dayanarak fetva vermekten. Ve bilgisizce kulluk sunmaktan uzak dur.»

3-(97) ...Ebu Ubeyde el-Hazzai, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Kim bilgisiz ve kılavuzsuz olarak insanlara fetva verirse, rahmet melekleri ve azap melekleri ona lanet ederler, fetvasına uyan kimselerin günahları da ona yazılır.»

4-(98) ...Ziyad b. Ebu Reca, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Bir şey biliyorsanız söyleyin, bilmiyorsanız:"Allah daha iyi bilir" deyin. Çünkü adam var, Kur'ân'ın bir ayetini bütününden koparmak için çekiştirip durur; böylece göklerle yer arasındaki mesafeden daha uzak bir mesafede burnu üstü sürünür.»

5-(99) ...Muhammed b. Müslim, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Bir âlim, kendisine bir soru yöneltildiğinde bunun cevabını bilmiyorsa: "Allah daha iyi bilir" diyebilir. Âlimden başkası bunu söyleyemez.»

6-(100) ...Muhammed b. Müslim, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Sizden birine bilmediği bir şey sorulduğu zaman: "Bilmiyorum" desin: "Allah daha iyi bilir." demesin. Böyle söylediği zaman arkadaşının içine bir kuşku düşürmüş olur. Sorulan kimse: "Bilmiyorum." dediği zaman, soran kişi onu suçlayamaz.»

7-(101) ...Zurare b. A'yen şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'a, "Allah'ın, kullar üzerindeki hakkı nedir?" diye sordum.

Buyurdu ki: «Bildiklerini söylemeleri, bilmedikleri hakkında da susmalarıdır.»

8-(102) ...Ebu Yakub îshak b. Abdullah, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Allah, bilmeden konuşmasınlar ve bildikleri konularla ilgili olarak kendilerine soru soran kimseleri de cevapsız geri çevirmesinler diye Kur'ân'daki iki ayeti kullarına tahsis etmiştir: "Kitapta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyecek-lerine dair onlardan söz alınmamış mıydı?" (A'raf, 169) "Bilâkis, onlar hakkıyla bil-medikleri ve te'vili kendilerine gelmemiş olanı yalanladılar." (Yunus, 39)»

9-(103) ...İbn Şubrume şöyle rivayet eder:

Cafer b. Muhammed (aleyhisselâm)'dan duyduğum bir hadis var ki, onu hatırladıkça kalbim çatlayacakmış gibi olur.

İmam buyurdu ki: «Bana babam anlattı, o da dedemden dinlemiş, o da Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'den bildirmiştir. İbn Şubrume der ki: Allah'a yemin ederim ki, babası dedesi adına ve dedesi de Resûlullah adına yalan söylememiştir.

Resûlullah şöyle buyurdu:

Kıyasa göre amel eden kimse hem kendisini helâke sürüklemiştir hem de baş-kalarını. Nasihi, mensuhu, muhkemi ve müteşâbihi bilmeden ilimsizce insanlara fet-va veren kimse, hem kendini helâka sürüklemiş olur hem de başkalarını.»[5]

12) İLMİ OLMADAN AMEL EDEN KİMSE BABI

l-(104) ...Talha b. Zeyd şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Basiretsiz, bilgisiz amel eden kimse, bir yolda olmadan yürüyen kimseye benzer; hızlı yürümesi onu hedefinden uzaklaştırmasından başka bir işe yaramaz.»

2-(105) ...Hüseyin es-Saykal şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Allah, ancak bilgiye dayanan bir ameli kabul eder ve ancak amelle desteklenen bir bilgiyi kabul eder. Kim bilirse, bilgi ona hangi ameli işleyeceğini gösterir. Amel etmeyenin bilgisi yok demektir.

Haberiniz olsun! İmanın bir bölümü diğer bir bölümünden kaynaklanır.»

3-(106) ...İbn Faddal kendisine rivayet eden birinden, o Ebu Abdullah (C. Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki:

«Bir kimse bilgisiz amel ederse, ifsad ettikleri (yıktıkları) ıslah ettiklerinden (yaptıklarından) çok olur.»

13) İLMİ KULLANMA BABI

l-(107) ...Suleym b. Kays el-Hilalî şöyle rivayet eder:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm)'dan Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'nin şöyle anlattığını duydum: «Âlimler iki kısma ayrılırlar:

Bunlardan biri âlimdir, ilmiyle amel edendir; bu kimse kurtuluşa erer.

Biri de âlimdir; ama ilmiyle amel etmeyi terketmiştir; bu kimse helak olur.

Cehennemlikler, ilmini terkeden âlimin kokusundan rahatsız olurlar. Ateş ehlinden en çok pişmanlık duyan ve hasretlik çeken kişi: Bir kulu Allah'a davet ettiği ve davetini kabul eden kişi, bundan dolayı Allah'a ibadet ederek cennete girdiği halde; kendisi ilmini terk ettiği ve hevâsının, uzun dünyevi arzularının peşine takıldığı için cehenneme giren kimsedir. Hevâ ve hevese uymak insanın hakka ulaşmasına engel olur. Uzun dünyevi arzularsa ahireti unutturur.»

2-(108) ...İsmail b. Cabir, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«İlim amelden ayrılmaz; bilen amel eder, amel eden bilir. İlim amele seslenir; eğer cevap verirse kalır, aksi takdirde oradan göçer.»

3-(109) ...Abdullah b. Kasım el-Caferî, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Bir âlim, ilmiyle amel etmiyorsa; öğütleri kalplerin üzerinden kayar gider, tıpkı yağmurun sert kayaların üzerinden kayıp gitmesi gibi.»

4-(110) ...Ali b. Haşim b. el-Berid, babasından şöyle rivayet eder:

Bir adam, Ali b. Hüseyin (Zeyn'ül-Âbidin aleyhisselâm)'ın yanına geldi ve ona bazı konularla ilgili bir takım sorular sordu. İmam da bu soruların cevaplarım verdi.

Sonra bir daha geri döndü ve yeniden bazı sorular sormak istedi.

Ali b. Hüseyin (aleyhisselâm) buyurdu ki: «İncil'de şöyle yazar: Bildiklerinizle amel etmedikçe bilmediklerinizi sormayın; çünkü amel edilmeyen ilim sahibinin küfrünü ve Allah'tan uzaklığını artırmaktan başka bir işe yaramaz.»

5-(111) ...Mufaddal b. Ömer, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

Kurtuluşa eren kişi nasıl tanınır?

Buyurdu ki: «Eğer bir kişinin yaptıkları dediklerine uyuyorsa, o kişinin kurtuluşa erdiğine şahitlik et veya kurtuluşa eren kimse olduğunu yay.

Bir kimsenin yaptıkları dediklerine uymuyorsa, o kimse, bilginin deposu, mahzeni gibidir. Dini sarsaktır.»

6-(112) ...Ahmed b. Muhammed b. Halid, babasından, merfu olarak şöyle rivayet eder:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) bir gün minberde hitap ederken şunları söyledi: «Ey insanlar! Eğer biliyorsanız bildiklerinizle amel edin ki, doğru yolu bulaşınız; çünkü bildiği halde bildiklerine göre değil, başka bir şeye göre amel eden kimse, cehaletinden sıyrılamayan şaşkın cahil gibidir. Hatta böyle bir kimsenin aleyhindeki kanıt, şaşkın cahilin aleyhindeki kanıttan daha büyüktür. İlminden sıyrılan bu âlimin çekeceği hasret, şaşkın cahilin cehaletinden dolayı çekeceği hasretten daha devamlı olacaktır. Her ikisi de şaşkın ve gafildir.

Tereddüt etmeyin, yoksa kuşkuya düşersiniz. Kuşkuya düşmeyin; aksi takdirde küfre saparsınız. Nefsinize, bahanelere sığınarak ruhsatlar vermeyin; aksi takdirde gevşersiniz. Hakta gevşeklik göstermeyin; yoksa hüsrana uğrarsınız.

Dinde derin kavrayış sahibi olmak, hakkın bir göstergesidir. Dinde derin kavrayış sahibi olursanız aldanmazsınız. Nefsine en çok öğüt veren kimse, içinizde en çok Rabbine itaat eden kimsedir. Kendini en çok kandıran kimse de içinizde Rabbine en çok isyan eden kimsedir. Allah'a itaat eden, güvencede olur, müjdelenir; Allah'a isyan eden, hüsrana uğrar, pişman olur.»

7-(113) ...Muhammed b. Abdurrahman b. Ebu Leyla, babasından şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«İlmi dinlediğiniz zaman, derhal gereğince hareket etmeye bakın ve kalplerinizin kapasitesini artırın; çünkü bir adamın kalbinin kapasitesinden fazla ilim birikirse şeytan ona musallat olur. Şeytan size düşmanlık ederse, ona bildiklerinizle karşılık verin. Çünkü şeytanın tuzağı zayıftır.»

Bunun üzerine dedim ki: Bilmemiz gereken nedir?

Buyurdu ki: «Allah Azze ve Celle'nin gözlemlediğiniz kudretiyle ona karşılık verin...»

14) İLMİYLE ÇIKAR SAĞLAYAN VE ONUNLA BÖBÜRLENEN KİMSE BABI

1-(114) ...Suleym b. Kays şöyle rivayet eder:

Emir'ül-Mü'rninin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm)'dan şöyle duydum:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu: İki muhteris doymaz: Dünyayı isteyen. İlmi talep eden. Kim dünyadan Allah'ın helâl ettiği şeylerle yetinirse selâmette olur. Kim dünyadan helâl olanların dışındaki şeyleri alırsa helak olur; ancak tevbe etmesi veya yaptıklarından vazgeçmesi başka.

Kim ilmi ehlinden öğrenir ve gereğince amel ederse kurtulur. Kim de dünyalık elde etmek için ilim öğrenirse sadece onu elde etmekle kalır.»

2-(l 15) ...Ebu Hatice, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Kim bizim hadislerimizi dünya çıkarı için öğrenmek isterse, onun ahirette hiçbir payı olmaz. Kim de bizim hadislerimizi ahiret hayrı için öğrenmek isterse Allah, ona hem dünyada, hem de ahirette hayır verir.»

3-(116) ...Hafs b. Ğiyas, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Kim dünya çıkarı için hadis öğrenmek isterse, onun ahirette hayırdan yana bir payı olmaz.»

4-(l 17) ...Hafs b. Giyas, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Dünyayı seven bir âlim gördüğünüz zaman, dininiz açısından onu kusurlu görün; çünkü bir şeyi seven, onu kucaklar, korur.»

İmam devamla şöyle buyurdu: «Allah, Davud (aleyhisselâm)'a şöyle vahyetti: «Benimle arana dünya tarafından baştan çıkarılmış bir âlim koyma. Aksi takdirde bu adam seni, beni sevme yolundan alıkoyar. Çünkü dünyayı seven âlimler, beni arzulayan kullarımın yollarını kesenlerdir. Onlara vereceğim en küçük ceza, bana yakarmalarında kalplerinde duydukları hazzı kazıyıp yok etmenidir.»

5-(118) ...es-Sekunî, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki:

«Fakihler, dünyaya girmedikleri sürece resullerin güvenilir adamlarıdırlar.» Orada hazır bulunanlar dediler ki: Ya Resûlullah! Dünyaya girmeleri ne demektir?

Buyurdu ki: «Sultanlara tabi olmaktır. Eğer sultanlara uyarlarsa, onları dininiz açısından sakıncalı kimseler olarak belleyin.»

6-(119) ...Reb'i b. Abdullah, kendisine anlatan birinden, o Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Kim âlimler karşısında böbürlenmek veya akılsızlarla tartışmaya girip onlara üstünlük sağlamak ya da insanların ilgisini üzerine çekmek için ilim öğrenmeye çalışırsa, cehennemdeki oturağına şimdiden hazırlansın. Çünkü liderlik; ancak ona ehil olanlara yaraşır.»

15) ÂLİMİN ALEYHİNDEKİ KANIT VE İŞİNİN ZORLUĞU BABI

l-(120) ...Hafs b. Giyas, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivâyet eder:

İmam buyurdu ki: «Ey Hafs! Allah, âlimin bir tek günahını bağışlayıncaya kadar, cahilin yetmiş günahını bağışlar.»

2-(121) Aynı rivayet zinciriyle şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) dedi ki:

«Meryem oğlu İsa -Peygamberimize, Âli'ne ve ona selâm olsun- şöyle dedi:

«Kötü âlimlerin vay haline! Cehennem ateşi nasıl da yüzlerini yalar...»

3-(122) ...Cemil b. Derrac şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Can buraya dayanınca -eliyle boğazını göstererek- artık âlimin (öleceğini bilenin)[6] tevbesi kabul olmaz.» İmam sonra şu ayeti okudu: "Allah'ın kabul edeceği tevbe, ancak bilmeden[7] kötülük edip de sonra tez elden tevbe edenlerin tevbesidir. "(Nisa, 17)»

4-(123) ...Ebu Basir, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan "Onlar ve azgınlar oraya tepetaklak atılırlar." (Şuarâ, 94-95) âyetiyle ilgili olarak şu açıklamayı rivayet eder:

«Bunlar dilleriyle adaletten söz eden; fakat davranışlarıyla aksini yapan kimselerdir.»

16) SEÇME[8] SÖZLER BABI

l-(124) ...Hafs b. el-Behterî, merfu olarak rivayet eder ki:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) şöyle derdi: «Ruhlarınızı hikmetin göz kamaştırıcı güzellikleriyle dinlendirin; çünkü bedenlerin yorulması gibi ruhlar da yorulur.»

2-(125) ...Ebu Basir şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) şöyle derdi: «Ey ilim öğrenmek isteyen öğrenci! Hiç kuşkusuz ilmin birçok üstünlükleri vardır: İlmin başı tevazudur, ilmin gözü, kıskançlıktan arınmadır, kulağı, anlamadır, dili doğruluktur, koruyucusu araştırmadır, kalbi iyi niyettir, aklı varlıkları ve olguları tanımaktır, eli rahmettir, ayakları âlimleri ziyaret etmektir, himmeti esenliktir, hikmeti takvadır, kalıcılığı kurtuluştur, önderi sağlıktır, bineği vefadır, silâhı yumuşak sözdür, kılıcı hoşnutluktur, yayı yumuşaklıktır, ordusu âlimlerle konuşmaktır, malı edeptir, serveti günahlardan kaçınmaktır, azığı marufa uygun hareket etmektir, suyu uysallıktır, yol göstericisi hidayettir ve yoldaşı iyilerin sevgisidir.»

3-(126)... Hammad b. Osman, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki:

«İman için ne güzel vezirdir ilim. İlim için ne güzel vezirdir, yumuşak huyluluk. Yumuşak huyluluk için ne güzel vezirdir, şefkatlilik ve şefkatlilik için ne güzel vezirdir sabır.»

4-(127) ...Abdullah b. Meymun el-Kaddah, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan, o da atalarından (aleyhimusselâm) şöyle rivayet eder:

«Bir adam Resulullah'ın yanına geldi ve dedi ki: Ya Resûlullah, ilim nedir?

Buyurdu ki: «Susmaktır.»

-Adam: "Daha?" dedi.

-«Dinlemek.» dedi.

-Adam: "Daha?" diye sordu.

-Peygamberimiz: «Ezberlemek.»

-"Daha?" diye sordu,

-Peygamberimiz: «Öğrenilen ilimle amel etmek.» dedi.

-Adam: "Daha var mı ya Resûlullah?" diye sordu.

-Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve âlihi): «Bilgiyi yaymaktır.» buyurdu.

5-(128) Ali b. İbrahim merfu olarak Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Öğrenciler üç kısma ayrılırlar. Onları ve özelliklerini tanıyın.

Bir grup: Bilgiyi cehalet ve başkalarıyla tartışmak için öğrenir.

Bir grup: Yükselmek ve başkalarını dolandırmak için öğrenir.

Bir grup da dini anlamak ve akletmek için öğrenir.

Birinci gruptaki cehalet taraftarları, başkalarına eziyet eder, onlarla kavga ederler, toplantılarda konuşma yapar, bilgiçlik taslar ve ağırbaşlılık niteliğine sahipmişler gibi görünürler, takva postuna bürünürler. Oysa takvadan tamamen soyutlanmışlardır. Allah böylesinin burnunu sürtsün ve belini kırsın.

Yükselmek ve başkalarını dolandırmak için ilim öğrenen kimseler hilebaz ve dalkavuk tiplerdir. Kendi düzeylerinde olan kimselere karşı üstünlük taslar, onlara tepeden bakarlar. Buna karşılık kendilerinden daha aşağı düzeyde olan zenginler karşısında tevazu gösterirler. Bunlar, zenginlerin tatlılarını yerler, dinlerini de bozup mahvederler. Allah, böylesinin adını sanını unutturur ve eserlerini âlimlerin eserlerinin arasından söküp atar.

Dini anlamak ve akletmek için ilim öğrenen kimseler ise tasalı, hüzünlü olurlar. Geceleri gözlerine uyku girmez. Kabuklarına çekilir, derin düşüncelere dalarlar. Gecelerini namazla geçirirler. İbadet eder, korkuyla ürperir, titrerler, yakarıp dua ederler. Kendileriyle uğraşırlar. Zamanın insanlarının özelliklerini bilirler. En güvenilir kardeşlerinden bile endişe ederler. Allah, böyle kimselerin temellerini sağlamlaştırır ve kıyamet günü onlara güvence verir.»

Aynı hadisi bana Ebu Abdullah Muhammed b. Mahmud el-Kazvinî de anlattı, o aralarında Kazvinli Cafer b. Muhammed es-Saykal'ın da bulunduğu bazı arkadaşlarımızdan duymuş, onlar da Ahmed b. İsa el-Alevî'den, o Ubad b. Süheyb el-Basrî'den, o da Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan rivayet etmiştir.

6-(129) ...Talha b. Zeyd şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Kitabın ravileri çok ama gözeticileri azdır. Hadis hakkında olumlu düşüncelere sahip nice insan,

Kur'ân'a hainceyaklaşır. Âlimleri, insanların kitab (Kur'ân)'ı gözetmemeleri üzerken, cahiller rivayetleri ezberleyememekten üzülürler. Biri hayatını gözetirken biri de helakim gözetir. Bundan dolayı iki grup gözetici birbirinden ayrılır. İki farklı taraf olarak belirginleşir.»

7-(130) ...Abdurrahman b. Ebu Necran, kendisine anlatan birinden, o Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Bizim hadislerimizden kırk tanesini ezberleyen kimseyi Allah, kıyamet günü âlim ve fakih olarak diriltir.»

8-(131) ...Zeyd eş-Şahham, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'ın "İnsan yiyeceğine baksın." (Abese, 24) ayetiyle ilgili olarak şöyle rivayet eder:

İmam'a dedim ki: Nedir insanın yiyeceği?

Buyurdu ki: «Öğrendiği ilimdir. İnsan ilmi kimden aldığına bakmalıdır.»

9-(132) ...Ebu Said ez-Zuhrî, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Şüpheli şeylerle karşılaşınca durmak, ötesine geçmemek, tehlikenin ortasına düşmekten daha iyidir. Sağlamlığından emin olmadığın bir hadisi terk etmen, anlamını kuşatamadığın bir hadisi rivayet etmenden daha iyidir.»

10-(133) ...Hamza b. Tayyar rivayet eder ki:

İbn Tayyar, Muhammed Bakır (aleyhisselâm)'ın bazı sözlerini Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a arz eder. Bir yere gelince İmam ona: «Yeter, sus!» der.

Sonra şöyle buyurur: «Hakkında bilgi sahibi olmadığınız bir sözle karşılaştığınız zaman öteye geçmeyin, bekleyin ve hidayet imamlarına başvurun ki, onlar sizi doğruya iletsinler, göremediklerinizi belirginleştirsinler, size hakkı göstersinler. Allah-u Tealâ şöyle buyurmuştur: "Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun." (Nahl, 43)»

11-(134) ...Süfyan b. Uyeyne şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «İnsanların bilgilerinin tümünün şu dört hususta toplandığını gördüm:

Birincisi: Rabbini bilmen.

İkincisi: Sana ne yaptığını bilmen.

Üçüncüsü: Senden ne istediğini bilmen.

Dördüncüsü: Seni dininden çıkaracak şeyleri bilmen.»

12-(135) ...Hişam b. Salim şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dedim ki: Allah'ın, kulları üzerindeki hakkı nedir?

Buyurdu ki: «Bildiklerini söylemeleri, bilmedikleri hakkında konuşmamalarıdır. İnsanlar bu kurala uydukları sürece Allah'ın hakkım yerine getirmiş olurlar.»

13-(136) ...Ali b. Hanzala şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«İnsanların konumlarını, yaptıkları rivayetlerin oranı (miktarı)na göre tanıyın.»

14-(137) ...îbn Aişe el-Basrî merfu olarak şöyle rivayet eder:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) bir hutbesinde şöyle dedi: «Ey insanlar! Biliniz ki, hakkında söylenen yalan bir sözden dolayı rahatsız olan kişi, akıllı değildir ve bir cahilin kendisini övmesinden hoşlanan kimse de hikmet sahibi değildir. İnsanlar yaptıkları iyiliklerle vardırlar. Her insan, yaptığı iyilik kadar değerlidir. İlmi meseleleri konuşun ki değeriniz açığa çıksın.»

15-(138) ...Abdullah b. Süleyman şöyle rivayet eder:

Bir gün yanında Hasan el-Basrî'nin: "İlmi gizleyen kimselerin karınlarının kötü kokusu cehennemlikleri rahatsız eder." dediğini söyleyen Basralı Osman adında bir adam bulunduğu bir sırada İmam Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«O zaman Firavun hanedanına mensup olup imanını gizleyen mü'min kişinin de helak olması gerekir! Allah'ın, Nuh (aleyhisselâm)'ı gönderdiği günden bu yana ilim, hep gizlene gelmiştir. Hasan, ister sağa gitsin ister sola gitsin, ilmi bura (Ehl-i Beyt)ten başka bir yerde bulamaz.»

17) KİTAP VE HADİS RİVAYETİ BABI

-Yazmanın ve kitaplara başvurmanın fazileti-

l-(139) ...Ebu Basir şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a "Onlar ki, sözü dinlerler ve en güzeline uyarlar."(Zümer, 18) ayetini sordum.

Buyurdu ki: «Burada hadis dinleyen ve dinlediği gibi ne fazla ne de eksik, olduğu

gibi başkalarına aktaran kimse kastedilmiştir.»

2-(140) ...Muhammed b. Müslim şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dedim ki: Senden hadis dinliyorum, sonra buna bazı sözleri ekliyor, bazılarını da çıkarıyorum.

Buyurdu ki'. «Eğer anlamı kastediyorsan, bunun bir sakıncası yoktur.»

3-(141) ...Davud b. Ferkad'dan şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dedim ki: Sizden dinlediğim bir sözü aynı lafızlarla rivayet etmek istiyorum; fakat aklıma gelmiyor. Buyurdu ki: «Bilerek mi unutuyorsun?» Dedim ki: Hayır.

-«Maksadın benim sözlerimin anlamını aktarmak mıdır?» dedi. -"Evet" dedim. Buyurdu ki: «Bunun bir sakıncası yoktur.»

4-(142)...Ebu Basir şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dedim ki:

Bir hadisi sizden dinliyorum, babanızdan rivayet ediyorum veya babanızdan dinlemişim sizden rivayet ediyorum. Bunun bir sakıncası var mıdır?

Buyurdu ki: «Fark etmez. Ancak babamdan rivayet edersen, benim daha çok hoşuma gider.» Sonra Ebu Abdullah (aleyhisselâm) Cemil'e şunları söyledi: «Benden dinlediklerini babamdan rivayet et.»

5-(143)...Abdullah b. Sinan şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dedim ki: İnsanlar yanıma geliyorlar ve sizin hadislerinizi benden dinlemek istiyorlar. Hadisleri okumaya başladığımda bir süre sonra yoruluyor ve kendimde devam edecek gücü bulamıyorum.

Buyurdu ki: «Kitabın başından bir hadis, ortasından bir hadis ve sonundan bir hadis oku.»

6-(144) ...Ahmed b. Ömer el-Hallal şöyle rivayet eder:

Ebu'l-Hasan er-Rıza (Ali b. Musa aleyhisselâm)'a dedim ki: Bizim arkadaşlarımızdan bir adam, bana bir kitap veriyor ve bu kitaptaki sözleri benden rivayet et, demiyor. "Bu kitabın içerdiği sözleri ondan rivayet etmem caiz midir?"

Buyurdu ki: «Kitabın ona ait olduğunu biliyorsan ondan rivayet et.»

7-(145) ...es-Sekunî, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) dedi ki:

«Bir hadisi aktardığınız zaman, onu size anlatan kişiye dayandırın; çünkü eğer bu hadis gerçekse sizin lehinize olur. Şayet yalan ise onun aleyhine olur.»

8-(146) ...Hüseyin el-Ahmesî, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Kalb yazıya güvenir, mutmain olur.»

9-(147) ...Ebu Basir şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«Hadisleri yazın; çünkü yazmadıkça onları koruyamazsınız.»

10-(148) ...Ubeyd b. Zurare şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) buyurdu ki:

«Yazdıklarınızı iyi koruyun; çünkü ileride bunlara ihtiyacınız olacak.»

11-(149) ...Mufaddal b. Ömer şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) bana dedi ki:

«Yaz ve ilmini arkadaşların arasında yay. Öldüğün zaman kitapların oğullarına miras kalsın. İnsanlar öyle bir zamana rastlayacaklar ki, fitnenin kol gezdiği bu zamanda; ancak kitaplarında sıcak bir dostluk bulacaklardır.»

12-(150) ...Muhammed b. Ali, merfu olarak Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Dallanıp budaklanmış yalandan sakının.»

Orada hazır bulunanlar: "Dallanmış budaklanmış yalan nedir?" diye sordular.

Buyurdu ki: «Bir adam sana bir hadis aktarsa, sen bu adamı atlayıp onun hadisi aldığı adamı anarak rivayet etsen, bu, dallanıp budaklanmış yalan olur.»

13-(151) ...Cemil b. Derrac şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) dedi ki: «Bizim hadislerimizi doğru

telâffuz edin ve dilbilim kurallarına uygun olarak yazın; çünkü biz düzgün konuşan bir sülâleyiz.»

14-(152) ...Hişam b. Salim, Hammad b. Osman ve diğerleri şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duyduk:

«Benim sözüm, babamın sözüdür; babamın sözü, dedemin sözüdür; dedemin sözü, Hüseyin'in sözüdür; Hüseyin'in sözü, Hasan'ın sözüdür; Hasan'ın sözü, Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib)'in sözüdür; Emir'ül-Mü'minin'in sözü, Resûlullah'ın (aleyhimusselâm) sözüdür; Resûlullah'ın sözü, Allah Azze ve Celle'nin sözüdür.»

15-(153) ...Muhammed b. Hasan b. Ebu Halid Şeynule şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer-i Sani (Muhammed b. Ali b. Musa aleyhisselâm)'a sordum: Sana kurban olayım! Üstadlarımız Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan ve Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan hadis rivayet etmişlerdir. Ancak sıkı bir takiye döneminden geçtikleri için bunları sakladılar ve rivayet etmediler. Onlar ölünce kitaplar bize ulaştı. Şimdi ne yapmamız gerekir? Buyurdu ki: «Bunları anlatın; çünkü bunlar haktır.»

USUL-U KÂFİ(cilt2) USUL-U KÂFİ(cilt2)

18) TAKLİD BABI

l-(154) ...Ebu Basir şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a "Hahamlarını ve rahiplerini Allah 'tan başka rabler edindiler." (Tevbe, 31) ayetini sordum,

Buyurdu ki: «Allah'a yemin ederim ki, hahamlar ve papazlar, Yahudileri ve Hıristiyanları kendilerine tapmaya davet etmediler. Eğer onları kendilerine tapmaya davet etselerdi, onların bu davetlerini kabul etmezlerdi; ancak onlar için haram olan şeyleri helâl ve helâl olan şeyleri de haram kıldılar. Dolayısıyla farkında olmadan onlara tapar oldular.»

2-(155) ...Muhammed b. Ubeyde şöyle rivayet eder:

Ebu'l-Hasan (aleyhisselâm) bana şöyle dedi: «Ey Muhammed, siz mi daha çok önderinize uyuyorsunuz, Mürcie mezhebinin mensupları mı?»

Dedim ki: Biz de önderimize uyuyoruz, onlar da önderlerine uyuyorlar.

Buyurdu ki: «Sana bunu sormadım.»

- Bundan daha iyi bir cevap bulamadım.

Bunun üzerine Ebu'l-Hasan (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: «Mürcie mezhebinin mensupları, itaati farz olmayan bir adam tayin ettiler ve ona uydular. Siz de bir adam tayin ettiniz ve ona itaat etmenin farz olduğunu savundunuz. Sonra da onu taklit etmediniz. Dolayısıyla onların önderlerini taklit edişleri, sizinkinden daha güçlüdür.»

3-(156) ...Ebu Basir şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm), "Hahamlarını ve rahiplerini Allah'tan başka Rabler edindiler." (Tevbe, 31) ayetiyle ilgili olarak şöyle buyurdu:

«Allah'a yemin ederim ki, Yahudiler ve Hıristiyanlar, hahamlarına ve rahiplerine ne oruç tuttular ne de namaz kıldılar. Sadece hahamlar ve papazlar, onlar için haramları helâl ve helâlleri de haram kıldılar. Onlar da buna uydular.»

19) BİD'AT, KİŞİSEL GÖRÜŞ VE KIYAS BABI

l-(157) ...Muhammed b. Müslim, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Bir gün Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) insanlara hitab etti ve şunları söyledi:

«Ey İnsanlar! Fitnenin başlangıcı hevâ ve heveslere uyulur olmasıdır, Allah'ın kitabına aykırı hükümlerin uydurulmasıdır. Bu uydurma kanunlar sayesinde, adamların adamlara egemen olmasıdır. Eğer bâtıl net ve açık olsaydı hiçbir akıl sahibine gizli kalmazdı ve eğer hak net ve açık olarak belli olsaydı insanlar arasında ayrılıklar olmazdı. Fakat ondan bir avuç şundan da bir avuç alıp ikisini birbirine karıştırırlar ve sonra insanların önüne koyarlarsa, işte bu noktada şeytan dostlarını etkisi altına alır. Daha önce Allah'ın lütfuna nail olanlarsa kurtulur.»

2-(158) ...Muhammed b. Cumhur el-Ammî, merfu olarak şöyle rivayet eder:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki: «Ümmetim arasında bid'atlar[9] ortaya çıktığı zaman, âlim olanların ilimlerini açığa vurmaları gerekir. Kim bunu yapmazsa Allah'ın laneti onun üzerine olur.»

3-(159) ...Muhammed b. Cumhur, merfu olarak şöyle rivayet eder: «Bir kimse, bir bid'atçmın yanına gelir, onu tazim edip saygı gösterirse, İslâm'ın yıkılması için çalışmış olur.»

4-(160) ...Muhammed b. Cumhur, merfu olarak şöyle rivayet eder: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki: «Allah, bid'atçmın tevbesinden yüz çevirir.» Orada bulunanlar: "Ya Resûlullah, bu nasıl olur?" diye sordular. Buyurdu ki: «Onun kalbine bid'at sevgisi oturmuştur.»

5-(161) ...Muaviye b. Vehb şöyle rivayet eder: Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm/m şöyle dediğini duydum: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki: «Benden sonra imana karşı komplo kurmak amacıyla ortaya çıkarılan her bid'atm karşısında benim Ehl-i Bey-t'imden bir önder bulunur ve o, imanı koruyup savunur. Allah'ın ilhamıyla konuşarak hakkı duyurur, aydınlatır, düzenbazların hilelerini boşa çıkarır ve zayıfların dili olur. "Ey basiret sahipleri, ibret alın ve Allah 'a güvenip dayanın." (Haşr, 2)»

6-(162) ...Mesade b. Sadeka, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan, ayrıca Mahbub, merfu olarak Emir'ül-Müminin (Ali aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet eder:

«Varlıklar içinde Allah Azze ve Celle, en çok şu iki insana buğz eder.

Birincisi: Allah'ın lütfunu keserek kendi nefsiyle baş başa bıraktığı kimsedir. İşte bu zorbalık yaparak doğru yoldan sapan kimsedir. Bu adam bid'at sözlerin tutkunudur. Oruçtan ve namazdan söz eder. Bu yüzden onun tuzağına düşecekler için bir fitnedir. Kendisinden öncekilerin hidayet yolunu yitirmiştir. Yaşarken de öldükten sonra da kendisine uyanları saptırır. Başkalarının hatalarının sorumluluğunu taşır; kendi hatalarının tutsağıdır.

İkincisi: Cehaleti, cahil insanlar arasında kendi temel karakteri haline getiren kimsedir. Bu adam, fitne karanlığının tutsağı haline gelmiştir. Şeklen insana benzeyenler, onu âlim olarak nitelendirirler. Hâlbuki o, bir tek gününü tam anlamıyla ilimle geçirmiş değildir. Sadece erken uyanmıştır ve bazı şeylere fazlaca sahip olmuştur; ancak sahip olduğu bu şeylerin azı fazlasından daha iyidir. Derken kokuşmuş bataklık suyuna kanmış ve hiçbir faydası olmayan şeyleri biriktirmiş halde insanlar arasında yargıç makamına kurularak, başkalarına karmaşık gelen meselelerin çözümünün güvencesi olarak, kendini göstermiştir. Verdiği kararlar kendisinden öncekilerin kararlarıyla çelişse de bunda bir sakınca görmemiştir. Kendisinin öncekilerin yargıları karşısındaki tavrının bir benzerinin kendisi için de geçerli olup sonradan gelenlerin de onun yargılarını geçersiz kılmasından emin olamaz. Karşısına üstü kapalı ve karmaşık bir sorun çıkarsa tamamen kendi kişisel görüşüyle çözümlemek üzere hazır olur. Sonra da salt, kişisel görüşlerine dayanarak kesin bir hüküm verir.

Bu şekilde şüphelere bürünmesi, örümceğin yaptığı ağa benzer; doğru mu yaptığını, yanlış mı yaptığını kestiremez. İnkâr ettiği şeylerin bilinebileceğini hesap edemez. Ulaştığı düzeyin ötesinde bir yolun, bir açıklamanın olabileceğini göremez. Bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırırsa kendi görüşünü yalanlamaz ve eğer bir şey kendisi açısından karanlıkta kalırsa, kendisinin cahil olduğunu bildiği için bunu gizler. Ta ki bir şey bilmiyor, demesinler...

Sonra büyük bir cüretkârlıkla kararını verir. Böyle bir kimse karanlıkların

anahtarıdır. Şüphe taşıyıcısıdır. Cehalet karanlıklarında yol alır. Bilmediği şeylerden dolayı mazeret bildirmez ki, yanlışa düşmekten kurtulsun, ilimde bir metodu ve kat ettiği bir mesafesi yoktur ki, pay sahibi olsun. Rüzgârın, kuru otları birbirine kattığı gibi rivayetleri birbirine katıp savurur. Haksız bir şekilde dağıttığı miraslar onun elinden ağlar; hakkını alamayıp heder olmasına neden olduğu kanlar, onun elinde inlemektedirler. Verdiği hükümle haram olan ırzları helâl, yine verdiği hükümle helâl olan ırzları da haram sayar. Kendisine sunulan meselelere verdiği cevaplara güvenilmez. Gerçek ilme sahibim iddiasıyla elde ettiği liderlik liyâkatına sahip değildir.»

7-(163) ...Ebu Şeybe el-Horasanî şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«Kıyas taraftarları, kıyas aracılığıyla bilgiye ulaşmak istiyorlar; ancak kıyasın onları haktan uzaklaştırmaktan başka bir katkısı olmaz. Kıyas yöntemiyle Allah'ın dininde isabetli bir sonuca ulaşılmaz.»

8-(164) ...Fadl b. Sazan, merfu olarak Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm) ve Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Her bid'at sapıklıktır ve her sapıklık da ateşe doğru giden bir yoldur.»

9-(165) ...Muhammed b. Hâkim şöyle rivayet eder:

Ebu'l-Hasan Musa (b. Cafer aleyhisselâm)'a dedim ki:

Sana kurban olayım. Sizin sayenizde dinde derin kavrayışa sahip olduk ve Allah, bizi başka insanlara muhtaç etmedi. Hatta bizden biri, bir mecliste oturduğunda, bir kimse arkadaşına bir soru yönelttiği zaman, Allah'ın, sizin aracılığınızla bize bahşettiği nimet sayesinde bu sorunun cevabını bilir. Ancak bazen karşımıza bir mesele çıkabilir ve bu hususta ne senden ne de atalarından bir açıklama gelmemiş olabilir. Böyle bir durumda aklımıza gelen en güzel cevabı ve sizden bize ulaşan açıklamalara en uygun açıklamayı belirleyip bunu esas alabilir miyiz?

Dedi ki: «Heyhat! Çok yazık! Ey Hâkim'in oğlu! Bu yöntemi uyguladıkları için, Allah'a yemin ederim ki, birçok insan helak oldu.

Allah lanet etsin..... (ona ki:) "Ali öyle diyor, ben de böyle diyorum." derdi.»

Muhammed b. Hâkim, Hişam b. Hakem'e demiştir ki: Allah'a yemin ederim ki, ben yukarıdaki soruyu, kıyas yapmak için izin almak maksadıyla yöneltmiştim.

10-(166) ...Yunus b. Abdurrahman şöyle rivayet eder:

Ebu'l-Hasan Evvel (Musa b. Cafer aleyhisselâm)'a dedim ki:

Hangi yöntemle Allah-ı birleyelim?

Buyurdu ki: «Ey Yunus! Sakın bid'atçı olma. Kişisel görüşüne dayanarak şirk beyan eden helak olur, Peygamberinin Ehl-i Beyt'ini terk eden sapıtır, Allah'ın kitabını ve Peygamberin sözünü terk eden de kâfir olur.»

11-(167) ...Ebu Basir şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dedim ki: "Karşımıza öyle şeyler çıkıyor ki, bunların cevabını ne Allah'ın kitabında, ne de Peygamberin sünnetinde bulabiliyoruz. Böyle meseleler hakkında kendimiz bir görüş beyan edebilir miyiz?"

Buyurdu ki: «Hayır, çünkü isabet etsen sevap almazsın ve eğer yanılsan Allah'a yalan isnat etmiş olursun.»

12-(168) ...Abdurrahim el-Kasir, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmiştir:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki: «Her bid'at sapıklıktır ve her sapıklık ateştedir.»

13-(169) ...Sema'e b. Mihran, Ebu'l-Hasan Musa (Musa b. Cafer aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

İmam'a dedim ki: Allah, seni sâlih kılsın! Bizler bir araya geliyor ve aramızda bilgilerimiz oranında müzakerelerde bulunuyoruz. Karşımıza ne çıkarsa, mutlaka onunla ilgili yanımızda yazılı bir şey vardır. Kuşkusuz bu, yüce Allah'ın sizin aracılığınızla bize bahşettiği bir lütuftur.

Bazen de kimi küçük meseleler karşımıza çıkar ve biz, bunlarla ilgili bir açıklama bulamayız, birbirimize bakarız. Fakat yanımızda buna benzer bilgiler vardır. Bu meseleyi en güzel bilgilerimizle kıyaslayarak cevaplandırmamız doğru olur mu?

Buyurdu ki: «Sizin kıyasla ne işiniz var? Sizden önce helak olanlar, bu kıyas yüzünden helak oldular.» Ardından şunları ekledi: «Karşınıza hakkında bilgi sahibi olduğunuz bir mesele çıkarsa bildiklerinizi söyleyin. Bilmediğiniz bir şey çıkarsa karşınıza -İmam elini ağzına götürerek- susun.» Sonra şöyle dedi: «Allah, lanet etsin..... (ona ki:) "Ali öyle diyor, ben de böyle diyorum; sahabeler öyle diyorlar, bende böyle diyorum derdi."» dedi ve şunları ekledi: «Onun sohbetine katıldın mı?»

-"Hayır. Fakat bu sözler onundur." dedim. Sonra şunları söyledim: Allah, seni sâlih kılsın, acaba Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) kendi zamanındaki insanların

ihtiyaçlarına cevap verecek çözümleri sunmamış mıdır?

Buyurdu ki: «Evet, ayrıca kıyamete kadar ihtiyaç duyacakları çözümleri de sunmuştur.»

Dedim ki: Bundan bir şey kaybolmuş mudur?

Buyurdu ki: «Hayır, bu bilgilerin tümü ehli olanların yanındadır.»

14-(170) ...Ebu Şeybe şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«İbn Şubrume'nin[10] ilmi; "el-Camia" adlı kitabın karşısında zayi oldu. Bu kitap Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'nin dikte etmesi ve Ali (b. Ebu Tâlib aleyhisselâm)'ın el yazısıyla hazırlanmıştı. Bu kitap kimseye söyleyecek söz bırakmamıştır. Bu kitapta, helâl ve haramların bilgisi vardır.

Kıyas taraftarları, kıyasla bilgiye ulaşmak istiyorlar; ancak bu onlara haktan uzaklaşmalarından başka bir katkı sağlamaz. Kıyas yöntemiyle Allah'ın dini açısından doğruya ulaşılmaz.»

15-(171) ...Eban b. Tâğlib, Ebu Abdullah (aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Sünnet (İslâm'ın hükümleri) kıyas kabul etmez. Aybaşı halindeki bir kadının tutamadığı oruçları daha sonra kaza ettiği halde, kılamadığı namazları kaza etmediğini bilmiyor musun? Ey Eban! Sünnet kıyaslandığı zaman din ortadan kalkar.»

16-(172) ...Osman b. İsa şöyle rivayet eder:

Ebu'l-Hasan Musa (b. Cafer aleyhisselâm)'a kıyas hakkında bir soru sordum. Buyurdu ki: «Sizin kıyasla ne işiniz var? Allah'a bir şeyi nasıl helâl kıldığı, nasıl haram kıldığı sorulmaz.»

17-(173) ...Mes'ade b. Sadaka şöyle rivayet eder:

Bana Cafer Sadık (aleyhisselâm) babasından rivayet etti ki: «Ali b. Ebu Tâlib (aleyhisselâm) şöyle dedi: «Bir kimse kıyas koltuğuna kurulursa, ömrü yanlışlıklar içinde geçer. Bir kimse, kişisel görüşüne dayanarak Allah'a kulluk sunarsa, ömrü boş işlere dalmakla geçip gider.»

Ebu Cafer (Muhammedi Bakır aleyhisselâm) şöyle dedi:

«Kişisel görüşüne dayanarak insanlara fetva veren kimse, bilmediği bir hususta Allah'a ibadet etmiş olur. Bilmediği bir hususta Allah'a ibadet eden kimse, Allah'a muhalefet etmiş olur. Çünkü bilmediği şeyleri helâl ve haram saymış olur.»[11]

18-(174) ...Hüseyin b. Meyyah babasından, o da Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«İblis, kendisim Âdem (aleyhisselâm) ile kıyasladı ve şöyle dedi: "Beni ateşten, onu balçıktan yarattın." (Sa'd, 76) Eğer Allah'ın, Âdem'i yarattığı özü, ateşle kıyaslasaydı, bunun ateşten çok daha aydınlık ve nur saçan bir şey olduğunu görecekti.»

19-(175) ...Zurare şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a helâl ve haramla ilgili bir soru sordum, buyurdu ki: «Muhammed (sallallahu aleyhi ve âlihi)'nin helâl kıldığı kıyamete kadar her zaman helâldir. Muhammed'in haram kıldığı, kıyamete kadar her zaman haramdır. Bundan başkası olmaz, başkası gelmez. Ali (aleyhisselâm) şöyle derdi:

"Bir kimse bir bid'at uydurduğu zaman mutlaka bir sünneti terk etmiş olur."»

20-(176) ...İsa b. Abdullah el-Kuraşî şöyle rivayet eder:

Ebu Hanife, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın yanma geldi. Ebu Abdullah dedi ki: «Ey Ebu Hanife! Duydum ki kıyas yapıyormuşsun, bu doğru mu?»

- "Evet." dedi.

Dedi ki: «Kıyas yapma; çünkü ilk kıyas yapan kimse: "Beni ateşten, onu balçıktan yarattın." (Sad, 76) diyen İblis'tir. İblis, ateşle balçık arasında kıyas yapmıştır. Eğer Âdem'in nuraniliğini, ateşin nuraniliğiyle karşılaştırsaydı, iki nur arasındaki üstünlük farkını anlardı, birinin diğerinden daha berrak olduğunu görürdü.»

21-(177) ...Kuteybe şöyle rivayet eder:

Bir adam, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a bir soru sordu, o da bu soruya gereken cevabı verdi. Sonra adam, şunları söyledi: "Sence şöyle şöyle olursa, o zaman nasıl bir görüş söylemek gerekir?"

İmam buyurdu ki: «Yavaş ol! Sana bir cevap vermişsem, bu Resûlullah'tandır. Bizde bir şey hakkında "bence... şöyledir" demek yoktur.»

22-(178) ...Ahmed b. Muhammed b. Halid babasından mursel olarak şöyle rivâyet eder:

Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm) dedi ki:

«Allah'tan başkasını dini meselelerde güvenilir sırdaş tutmayın. Aksi takdirde mü'min olamazsınız; çünkü Kur'ân'ın onayladığından başka bütün sebepler, soy birlikleri, akrabalıklar, sırdaşlıklar, bid'atlar ve şüpheler kesiktir, kopuktur.»

20) KİTAP VE SÜNNETE BAŞVURMA BABI

Helâl, haram ve insanların ihtiyaç duydukları her şeyle ilgili olarak kitapta veya sünnette bir açıklama mutlaka vardır.

1-(179) ... Mürazim Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Allah Tebareke ve Tealâ, Kur'ân'da her şeyin açıklamasını indirmiştir. Allah, kulların ihtiyaç duydukları hiçbir şeyi eksik bırakmamıştır.

Bir insan: "Keşke Kur'ân'da bu hususta bir ayet indirilmiş olsaydı." diyemez. Çünkü mutlaka onunla ilgili bir âyet vardır.»[12]

2-(180) ...Ömer b. Kays, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«İmam'ın şöyle dediğini duydum:

«Allah Tebareke ve Teâlâ, ümmetin ihtiyaç duyduğu her şeyi kitabında indirmiş ve Peygamberine açıklamıştır. Her şey için bir sınır ve ona delâlet eden bir kanıt koymuştur. Bu sınırı aşanlar için de bir sınır (ceza) koymuştur.»

3-(l81) ...Süleyman b. Harun şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Allah'ın, yarattığı hiçbir helâl ve haram yoktur ki, bir evin sınırının olması gibi bunun da bir sınırı olmasın. Öyle ki yola düşen kısım yolundur, eve düşen kısım da evindir. Dolayısıyla tırmalamanın ve onun dışındaki saldırıların, bir kırbaç veya yarım kırbaç vurmanın bile cezası belirlenmiştir.»

4-(182) ...Hammad, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«İmam'ın şöyle dediğini duydum: «Hiçbir şey yoktur ki, onun hakkında bir ayet veya sünnet kapsamında bir açıklama olmasın.»[13]

5-(183) ...Ebu'l-Carud şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm) buyurdu ki: «Size bir şey söylediğim zaman, bunun Allah'ın kitabının neresinde yer aldığını sorun.»

Sonra başka bir konuşmasında şöyle buyurdu: «Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi), boşboğazlığı, malı bozgunculuk amacıyla kullanmayı ve çok soru sormayı yasakladı.» Bunun üzerine orada bulunanlar İmam'a dediler ki:

Ey Resûlullah'ın oğlu! Bunlar Allah'ın kitabının neresinde yer alırlar?

Buyurdu ki: «Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: "Onların fısıldaşmalarının bir çoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir iyilik yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyen müstesna." (Nisa, 114) Ve buyurmuştur: "Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin." (Nisa, 5) Ve buyurmuştur: "Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın." (Mâide, 101)»

6-(l84) ...Mualla b. Huneys şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) buyurdu ki: «İki insanın hakkında ihtilaf ettikleri hiçbir mesele yoktur ki, buna ilişkin "bir temel (aslı)" Allah Azze ve Celle'nin kitabında olmasın. Ancak sıradan insanların akılları bunlara ermez.»

7-(185) ...Mesade b. Sadeka, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) buyurdu ki:

Ey insanlar! Hiç kuşkusuz Allah Tebareke ve Teâlâ, size Resulü (sallallahu aleyhi ve âlihi) gönderdi, kitabı hak ilkesine dayalı olarak indirdi. Kaldı ki siz, kitaptan, onu indirenden, peygamberden ve onu gönderenden habersiz, okumasız, yazmasız ümmi bir topluluktunuz. Allah, peygamberlerin ardının kesildiği, milletlerin uzun bir uykuya daldığı, cehaletin kol gezdiği, yaygınlaştığı, hukuka bağlılığın ve hayat düzeni doğrultusunda hareket etmenin rafa kaldırıldığı, hak karşısında körlüğün temel bir özellik haline geldiği, başkalarına ait hakların zorbaca gasp edildiği, dinin ortadan kalkmaya yüz tuttuğu, savaş ateşinin kızıştığı bir dönemde; cihanın bağlarının sarardığı, dallarının kuruduğu, yapraklarının savrulduğu, meyvelerinden ümidin kesildiği, sularının kuruyup çekildiği bir zaman diliminde gönderdi elçisini.

Peygamberini gönderdiği sırada hidayetin sancağı porsumuş, alçaklığın sancağı ihtişamla dalgalanıyordu. Dünya korkunç bir yıkımla çalkalanıyordu. Dünya ehlinin yüzünde kaba bir meymenetsizlik akıyordu. Dünya insanlara arkasını dönmüş, onlara yüz vermiyordu. Onlara sunduğu meyve, fitne yiyeceği, murdardı. Dünyanın sembolü korkuydu. Koruyucu giysisi kılıçtı. Çürüyüp paramparça olmuştunuz. İnsanların gözleri göremez olmuştu. Günleri kapkaranlık idi. Akrabalık bağlarını kesmişlerdi. Pervasızca kan döküyorlardı. Kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı. Güzel bir hayat, refah içindeki bir dünyada yaşamak, onlardan fersah fersah uzaklıktaydı. Allah'tan ne bir sevap umuyorlardı -andolsun- ne de O'nun azabından korkuyorlardı. Yaşayanları kirli körler ve ölüleri ateşte, kurtuluş ümidinden yoksun... İşte böyle bir zamanda önceki suhufların bir nüshası, önceki kitapların tasdikçisi, helâli haram kuşkusundan ayıklayan bir kitap onlara geldi.

Bu kitap Kur'ân-ı Kerim'dir. Onun konuşmasını isteseniz, kesinlikle sizinle konuşmaz. Ama ben size ondan haber veririm. Hiç kuşkusuz Kur'ân'da geçmiş mil-

letlere ilişkin bilgiler yer alır. Kıyamet gününe kadar gelecek olanların bilgisi de. Aranızdaki meselelere ilişkinler hükümler yer alır. Aranızda baş gösteren ihtilafların açıklaması da ondadır. Eğer Kur'ân-ı bana sorarsanız sizi bilgi sahibi kılarım.»

8-(186) ...Abdu'l-A'lâ b. A'yen şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadıkaleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«Ben, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'nin çocuğuyum. Ben, Allah'ın kitabını en iyi bilen kimseyim. Kur'ân'da ilk yaratılış anlatılır. Kıyamet gününe kadar olacaklar da açıklanır. Göklerin ve yerin haberi onda yer alır. Cennet ve cehennemin haberi de... Bu güne kadar olanların, olacakların haberlerini vermektedir. Kur'ân-ı avucumun içi gibi bilirim.

Allah şöyle buyurmuştur: "Onda her şeyin açıklaması vardır."[14] »

9-(187) ...İsmail b. Cabir Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Allah'ın kitabında, sizden öncekilerin haberi, sizden sonrakilerin bilgisi ve sizin aranızda yaşanan meselelerin çözümü yer alır. Bunları da biz biliriz.»

10-(188) ...Sema'e, Ebu'l-Hasan Musa (b. Cafer aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

İmam'a dedim ki: Allah'ın kitabında ve Peygamberinin sünnetinde her şey var mıdır? Yoksa siz de mi bazı açıklamalar ekliyorsunuz?

Buyurdu ki: «Bilâkis, her şey Allah'ın kitabında ve Peygamberinin sünnetinde yer alır.»

21) HADİS İHTİLÂFI BABI

1-(189) ...Suleym b. Kays el-Hilâlî şöyle rivayet eder:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm)'a dedim ki:

Selman, Mikdad ve Ebu Zer'den Kur'ân'ın tefsiri ile ilgili bir takım açıklamalar ve Peygamberimizden aktardıkları bazı hadisler dinledim. Bunlar, diğer insanların ellerinde bulunan tefsir ve hadislerden farklıydı. Sonra seni dinledim, sen de onlardan dinlediklerimi tasdik eder açıklamalarda bulundun.

Fakat bu arada insanların ellerinde Kur'ân'ın tefsiriyle ilgili birçok açıklamalar ve Nebi (sallallahu aleyhi ve âlihi)'den aktarılan çok sayıda hadis olduğunu gördüm ve siz bunlardan farklı bir yaklaşım içindesiniz.

Sizce insanların ellerinde bulunan açıklama ve hadislerin tümü batıl mıdır? Size göre insanlar bilerek Resûlullah adına yalan mı söylüyorlar, Kur'ân-ı bilinçli olarak kendi kişisel[15] görüşleriyle mi tefsir ediyorlar?

Ali (aleyhisselâm) bana döndü ve şöyle dedi; «Bir soru sordun, şimdi cevabını iyice anla! Kuşkusuz insanların elinde hak da var, bâtıl da; nesh eden de var, nesh edilen de; genel nitelikli hüküm de var, özel nitelikli hüküm de; muhkem de var, müteşabih de; gerçekten orijinalitesi korunanda var, orijinal olduğu vehmedilende...

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) hayattayken de onun adına yalan söylenmişti. Nitekim bir gün kalkıp şöyle bir konuşma yapma gereğini duymuştu:

"Ey insanlar! Bana isnat edilen yalanlar çoğaldı. Kim bilerek bana yalan isnat ederse cehennemdeki mekânına, yerine şimdiden hazırlansın."

Ondan sonra da bir takım yalanlar ona isnat edildi.

Size hadisleri şu dört kişi aktarır, bunun beşincisi yoktur.

Birincisi: Münafıktır, mü'min gibi görünür. Müslümanmış gibi davranır, günah işlemekten kaçınmaz, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'ye bilinçli olarak yalan bir söz isnat etmekten çekinmez. İnsanlar, onun yalancı bir münafık olduğunu bilirlerse, aktardığı hadisi kabul etmezler, onu doğrulamazlar; ancak insanlar:

"Bu adam, Resûlullah ile arkadaşlık yapmış onun sahabesidir, onu görmüş, onu dinlemiştir." diyorlar ve aktardıkları sözleri kabul ediyorlar.

Oysa Allah Azze ve Celle, münafıkları Resûlullah'a haber vermiş, onların niteliklerini bildirmiş ve şöyle buyurmuştur: "Onları gördüğün zaman cisimleri hoşuna gider, konuştukları zaman sözlerini dinlersin." (Münafıkûn, 4)

Münafıklar Resûlullah'tan sonra da yaşadılar. Ondan sonra sapıklığın önderlerine ve cehennem davetçilerine yanaştılar, yalan ve iftira eseri sözleriyle onlara destek oldular. Sapıklık önderleri de bunları insanların boyunlarına bindirdi. Onların desteğiyle dünyayı yediler. Çünkü insanlar, her zaman kralların ve dünya malının yanında yer alırlar, Allah'ın korudukları hariç. İşte bu, dört kişiden biridir.

İkincisi: Bir adam, Resûlullah'tan bir şey dinlemiştir; ama onu olduğu gibi koruyamamıştır. Sadece Resûlullah'ın sözü olduğunu vehmettiği bir ifadeyi aktarmıştır. Resûlullah'ın sözü elinde olduğu halde bilinçli olarak yalan söyleyen biri değildir bu adam. Vehmettiği söz elindedir, ona dayanarak görüş bildiriyor, onunla amel ediyor, onu rivayet ediyor ve diyor ki: "Ben bu sözü Resûlullah'tan dinledim."

Eğer müslümanlar, bunun vehim olduğunu bilseler, bu sözü kabul etmezlerdi. Kendisi de bunun Resûlullah'ın sözü olmayıp, kendisinin zihninde tasavvur ettiği bir vehim olduğunu bilse, derhal o sözü reddederdi.

Üçüncüsü: Bu adam Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'den bir söz dinlemiştir ve Resûlullah buna uymasını emretmiştir; ancak daha sonra bunu yasaklamış; fakat bu adamın bu yasaklamadan haberi yoktur. Ya da Resûlullah'ın bir şeyi yasakladığını duymuş, daha sonra bunu emrettiğini bilmiyordur. Dolayısıyla nesh edilen bir sözü almış; fakat onu nesh eden sözü almamıştır. Eğer yanındaki hadisin mensuh olduğunu bilse, derhal reddeder. Eğer Müslümanlar ondan dinledikleri hadisin mensuh olduğunu bilseler, hemen reddederlerdi.

Dördüncüsü: Bu adam Resûlullah'a yalan isnat etmez. Yalandan nefret eder. Allah'tan korktuğu ve Resûlullah'a derin bir saygı duyduğu için böyle bir suçu işlemeye yeltenmez. Resûlullah'tan duyduğunu unutmaz. Bilâkis, duyduğunu olduğu gibi muhafaza eder. Hadisi dinlediği gibi aktarır, ne eklemede bulunur ne de eksiltir. Nesh edeni bilir, nesh edileni de. Nesh edenle amel eder, nesh edileni bir kenara bırakır. Çünkü Nebi (sallallahu aleyhi ve âlihi)'nin emirleri de tıpkı Kur'ân gibi nasih, mensuh, özel, genel,[16] muhkem ve müteşâbih unsurlar içerir. Peygamberimiz bazen bir söz söyler ki, bu sözün iki yönü olur: Genel ve özel nitelikli olmak.

Örneğin, tıpkı Kur'ân'da olduğu gibi. Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: "Elçi size ne getirdiyse alın onu ve neden vazgeçmenizi emrederse vazgeçin ondan ve çekinin Allah 'dan..." (Haşr, 7) Bu yüzden Allah'ın ve Resûlü'nün ne dediğini anlamayanlar, anlamları birbirine karıştırırlar.

Resûlullah'ın bütün arkadaşları, ona bir şeyler sorup cevabını anlayan insanlar değildiler. Bazı sahabeler vardı ki, bunlar Resûlullah'a soru sorarlardı; ancak söylenenleri anlamazlardı. Bu yüzden bir bedevinin veya yabancı birinin gelip bir soru sormasını ve böylece verilen cevabı dinlemeyi çok isterlerdi.

Ben ise günde bir kere ve gecede bir kere Peygamberimizin yanma girerdim, benimle baş başa kalırdı. Evin her tarafını onunla birlikte dolaşırdım. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'nin ashabı, benden başka kimseye bu ayrıcalığın tanınmadığını bilirler. Bazen evimde olurdum ve Resûlullah yanıma gelirdi. Baş başa kalmamız genellikle benim evimde olurdu. Evlerinden birindeyken yanına gittiğim zaman benimle yalnız kalırdı ve eşlerinin oradan ayrılmasını sağlardı. Benden başka yanında kimse olmazdı. Benimle baş başa kalmak için evime geldiği zaman, ne Fâtıma'yı ne de oğullarımı dışarı çıkarmazdı. Ona bir soru sorduğum zaman bana cevap verirdi. Ben soruyu sorup sustuğum zaman, o konuşmaya başlardı. Resûlullah'a inen hiçbir ayet yoktur ki, bana okumuş olmasın, bana yazdırmış olmasın. Ben, o ayeti kendi elimle yazardım, bana ayetin te'vilini, tefsirini öğretirdi. Nasihi, mensuhu, muhkemi, müteşâbihi, özel nitelikli olanı, genel

nitelikli olanı öğretirdi. Yazdırdığı âyeti anlamam ve ezberlemem için Allah'a dua ederdi. Bana bu şekilde dua ettikten sonra Resûlullah'ın bana yazdırdığı hiçbir ayeti ve bana yazdırdığı hiçbir ilmi unutmadım. Allah'ın ona öğrettiği bütün helâl ve haramları, bütün emir ve yasakları, bundan önce olanları ve bundan sonra olacakları, kendisinden önce herhangi bir peygambere indirilen kitabı, itaat ve günahı bana bildirdi ve ben de ezberledim. Bir tek harf dahi unutmadım. Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) ellerini göğsümün üzerine koydu ve kalbimi ilim, hikmet ve nurla doldurması için Allah'a dua etti.

Dedim ki: Ey Allah'ın Nebisi! Anam, babam sana kurban olsun, bana dua ettiğin günden beri hiçbir şeyi unutmadım, yazmadık hiçbir şey bırakmadım. Yoksa bundan sonra benim unutmamdan mı korkuyorsun?

Buyurdu ki: «Senin açından unutma ve cehaletten korkmam.»

2-(190) ...Muhammed b. Müslim şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dedim ki: Bazı kesimler falan falan aracılığıyla Resûlullah'tan bir takım hadisler rivayet ediyorlar. Sizden de bunların aksine rivayetler varken neden o kesimler yalancılıkla suçlanmıyorlar.

Buyurdu ki: «Hadis de tıpkı Kur'ân gibi nesh edilir.»[17]

3-(191) ...Mansur b. Hazım şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dedim ki: Bazen sana bir soru soruyorum. Bana bir şekilde cevap veriyorsun. Sonra bir başkası geliyor ve aynı soruyu soruyor, ona da bana verdiğin cevaptan farklı bir cevap veriyorsun. Bunun sebebi nedir?

Buyurdu ki: «Bunun sebebi şudur: Biz, insanlara bazen fazla, bazen eksik açıklamalar sunarız.»

Sonra dedim ki: Bana Resûlullah'ın ashabından haber ver. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'den haber verirken doğru mu söylediler, yoksa yalan mı söylediler?

Buyurdu ki: «Bilâkis, doğru söylediler.»

Dedim ki: Peki, niçin ihtilafa düştüler?

Buyurdu ki: «Bilmiyor musun ki bazen bir adam, Resûlullah'ın yanına gelir ve ona bir soru sorardı, Peygamberimiz de ona bir cevap verirdi ve sonra önceki cevabı nesh eden bir başka cevap verirdi. Hadislerde birbirlerini nesh ederler.»

4-(192) ...Ebu Ubeyde şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm) bana dedi ki: «Ey Ziyad! Bizi dost edenlerden birine takiyye gereği bir fetva verirsek, buna ne dersin?»

Dedim ki: Sana kurban olayım, sen daha iyi bilirsin.

Buyurdu ki: «Eğer bu dostumuz takiyye gereği verdiğimiz bu fetva gereğince hareket ederse, bu onun için daha hayırlı olur ve büyük bir ecir alır.»

Diğer bir rivayette: «Eğer fetvaya uygun hareket ederse ecir alır, şayet terke-derse, Allah'a yemin ederim ki günah işlemiş olur.»

5-(193) ...Zurare b. A'yen şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'a bir soru sordum, o da bana cevap verdi. Sonra bir adam geldi ve ona aynı meseleyle ilgili bir soru sordu. Bu sefer bana verdiği cevaptan farklı bir cevap verdi. Sonra bir adam daha geldi, ona da bana ve diğer arkadaşıma verdiği cevaplardan farklı bir cevap verdi.

İki adam çıkınca İmam'a dedim ki:

Ey Resülullah'ın oğlu! Bu iki adam Iraklı idi, sizin Şiânızdandılar. Size bu meseleyle ilgili bir soru sormak için gelmişlerdi; fakat sen her birine öbürüne verdiğin cevaptan farklı bir cevap verdin, bunun sebebi nedir? [18]

Buyurdu ki: «Ey Zurare! Böylesi bizim ve sizin için daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Eğer bir görüş etrafında birleşirseniz, insanlar bize olan bağlılığınızı gözlemlemiş olacaklar. O zamanda biz ve siz çok kısa bir süre varlığımızı sürdürebiliriz.»

Sonra Ebu Abdullah (aleyhisselâm)'a sordum:

Şiîleriniz size öylesine bağlıdırlar ki, eğer onları mızraklara karşı yürütseniz ve ateşin üzerine sürseniz, kesinlikle dediğinizi yaparlar. Buna rağmen, yanınızdan ayrılırlarken değişik görüşlerle ayrılıyorlar.»

Ebu Abdullah (aleyhisselâm) da babasının cevabına benzer bir cevap verdi.

6-(194) ...Nasr el-Has'amî şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«Kim bizim haktan başka bir şey söylemeyeceğimizi biliyorsa, bizden öğrendiğiyle yetinsin ve eğer bizden öğrendiği şeyden aykırı bir sözü bizden duyarsa, bunun bizim tarafımızdan ona yönelik bir savunma olduğunu bilsin.»

7-(195) ...Sema'e şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dindaşlarından iki adamın aynı meseleyle ilgili farklı rivayetler aktarmasıyla karşılaşan bir adamın nasıl hareket edeceğini sordum: "Bir adamın aktardığı rivayette yapılması emredilirken, diğerinin aktardığı rivayette kaçınması emrediliyorsa," nasıl hareket etsin?

Buyurdu ki: «Bu meseleyle ilgili gerçek haberi veren biri (zamanının imamı) ile karşılaşıncaya kadar amel etmeyi erteler. Onunla karşılaşıncaya kadar dilediği gibi hareket etme serbestliğine sahiptir.»

Diğer bir rivayette ise şöyle deniliyor: «Bu rivayetlerden hangisine uyarsan, Peygambere teslim olmuş olursun, istediğini seçmek sana kalmıştır.»

8-(196) ...Hasan b. Muhtar, ashabımızın bazısından onlar da Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)''dan şöyle rivayet eder:

İmam bana dedi ki:

«Bu sene sana bir hadis söylesem, sonra ertesi yıl bana gelsen, bu sefer geçen senekinden farklı bir hadis söylesem, bunlardan hangisini esas alarak amel edersin?»

Dedim ki: En son söylediğin hadisi...

Bunun üzerine: «Allah sana merhamet etsin.» dedi.

9-(197) ...Muallâ b. Huneys şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dedim ki:

Önceki imamdan bir hadis bize ulaşsa, ardından sonraki imamdan bir hadis elimize geçse, bunlardan hangisiyle amel edelim?

Buyurdu ki: «Size yaşayan imamdan bir açıklama gelinceye kadar bunlardan biriyle amel edin. Eğer yaşayan imamdan bir hadis size ulaşırsa, onun sözüne göre amel edin.» Ardından Ebu Abdullah (aleyhisselâm) şöyle dedi: «Bizler, Allah'a and olsun ki, sizi kaldırabileceğiniz bir yoldan başkasına yöneltmeyiz.»

Diğer bir rivayette: «En son söylenen hadisi esas alınız.» belirtiliyor.

10-(198) ...Ömer b. Hanzala şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a sordum ki:

Bizim ashabımızdan iki adam, bir borç veya miras yüzünden tartışırlarsa ve sonunda sultana veya kadılara başvururlarsa, bu onlar için helâl olur mu?

Buyurdu ki: «Kim hak veya bâtıl için onların hükmüne başvururs a, hiç kuşkusuz tağutun hükmüne başvurmuş olur. Bunların verdiği hükme dayanarak bir şeyi almak, kişinin tartışılmaz hakkı da olsa, bir haramı almak gibidir. Çünkü kişi, tağutun hükmü sonucu onu almış olur. Oysa Allah, tağutun hükmüne karşı gelip reddedilmesini emretmiştir: "Tağutun hükmüne başvurmak istiyorlar. Hâlbuki onu inkâr etmeleri emredilmişti..."[19] (Nisa, 60)»

Dedim: Peki, aralarında ihtilaf bulunan bu iki arkadaşımız ne yapsınlar?

Dedi: «O zaman sizden olup da bizim hadislerimizi rivayet etmiş, helâlimizi, haramımızı bilmiş ve verdiğimiz hükümleri tanımış kişiye başvursunlar. Eğer o kişi bir hüküm verirse buna razı olsunlar. "Ben onu sizin başınıza hâkim olarak tayin ettim." Bu kişi bizim verdiğimiz hüküm doğrultusunda hüküm verdiği halde ihtilaflı kişilerden biri onun verdiği hükmü kabul etmezse, Allah'ın hükmünü hafife almış ve bizi de reddetmiş sayılır. Bizi reddeden de Allah'ı reddetmiş olur ki, bu da Allah'a ortak koşmak kadar ağır bir suçtur.»

Dedim: Eğer bu iki adamın her biri, ashabımızdan birisinin hakemliğini istese ve bunların vereceği hükme razı olacaklarını ifade etseler, sonra bunlar da sizin hadislerinizin ihtilafından dolayı farklı hükümler verseler ne yapmak gerekir?

Dedi: «En âdil, en fakih, hadis rivayetinde en doğru ve en muttaki olanının hükmü benimsenir, diğerinin vereceği hükme iltifat edilmez.»

Dedim: Şayet bu iki adam bizim arkadaşlar tarafından hoşnutlukla kabul edilen, biri diğerinden üstün tutulmayacak kadar sevilip sayılan kimseler iseler ne yapmak gerekir?

Dedi: «Verdikleri hükmün dayanağı olan ve bizden aktarılan hadise bakılır. Bu hadislerden dostlarımızın üzerinde ittifak ettikleri rivayet esas alınır ve dostlarımız arasında meşhur olmayan, şaz olan rivayet bir kenara bırakılır. Çünkü üzerinde ittifak edilen bir şeyde ihtilaf olmaz.

Olgular üç kısma ayrılır: Birinin doğruluğu apaçıktır, uyulur.

Birinin eğriliği apaçıktır, sakınılır.

Biri ise, doğruluğu ve eğriliği belli olmayacak kadar karışık ve içinden çıkılmazdır. Böyle bir olgunun bilgisi Allah Azze ve Celle ve Resulü (sallallahu aleyhi ve âlihi)'ye bırakılır. Resûlullah şöyle buyurmuştur: Helâl de haram da açıktır. Bu ikisinin arasında yer alan şeylerse şüphelidirler. Şüpheli şeyleri terk eden kimse haramlardan kurtulmuş olur. Şüpheli şeylere uyanlar ise haramları işlemek durumunda kalırlar. Bilmedikleri bir yönden helak olup giderler.»

Dedim: Şayet iki hakemin verdikleri hükme esas oluşturan rivayetlerin her ikisi de

meşhur ve ravileri güvenilir kimselerse ne yapmak gerekir?

Dedi: «Bunlardan hangisi kitaba ve sünnete uygun, ammenin (Sünni çoğunluğun) görüşüne aykırı ise o benimsenir, kitaba ve sünnete aykırı, ammenin görüşüne uygun olanı terk edilir.»[20]

Dedim: Sana kurban olayım, her iki fakih verdikleri hükmü Kur'ân ve sünnete dayandırsalar ve biz de rivayetlerden birinin ammenin görüşüne uygun olduğunu, diğerininse aykırı olduğunu görürsek, bu rivayetlerden hangisini benimseyelim?

Dedi: «Ammenin (Sünni çoğunluğun) görüşüne aykırı olan rivayeti tutun. Çünkü aydınlık, hidayet ondadır.»

Dedim: Eğer iki rivayet ammeden (Sünni çoğunluktan) iki gurubun görüşüne uygun ise bunlardan hangisine uyulur?

Dedi: «Onların hâkimlerinin ve kadılarının hangisine eğilim gösterdiklerine bakılır ve onların "eğilim göstermedikleri" görüş benimsenir.»

Dedim: Eğer onların hâkimleri her iki habere uygun görüş belirtmişlerse ne yapmak gerekir?

Dedi: «Böyle bir durumla karşılaştığın zaman İmamın ile karşılaşıncaya kadar bir şey yapma; çünkü şüpheli olguların yanında durmak, helak edici badirelere düş-mekten iyidir.»

22) SÜNNETE UYMA VE KİTAPTAN ŞAHİT[21]LER GETİRME BABI

l-(199) ...es-Sekunî, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki:

«Her hakkın ötesinde bir hakikat vardır ve her doğrunun üzerinde bir nur bulunur. Bir şey Allah'ın kitabına uygunsa onu alın, Allah'ın kitabına aykırı ise onu bir kenara bırakın.»

2-(200) ...Abdullah b. Ebu Ya'fur -Ayrıca Eban b. Osman- der ki:

Bana Hüseyin b. Ebu'1-A'lâ anlattı ki, ben de İbn Ebu Ya'fur'un soruyu yönelttiği bu mecliste bulunuyordum- şöyle rivayet eder: Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a biri güvendiğimiz, biri de güvenmediğimiz kimseler tarafından rivayet edilen hadislerin ihtilaflı oluşlarıyla ilgili bir soru sordum.

Buyurdu ki: «Size bir hadis geldiği zaman, buna ilişkin Allah'ın kitabında ve Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'nin sözlerinde bir tanık buluyorsanız, bu

hadisi alın. Yoksa o hadisi rivayet eden, kendi rivayetiyle amel etse daha iyidir.»

3-(201) ...Eyyub b. Hür şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum: «Her şey kitap ve sünnete götürülür. Allah'ın kitabına uymayan bir hadis (söz), yaldızlı, süslü bir yalandan öte bir şey değildir.»

4-(202) ...Eyyub b. Raşit şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) buyurdu ki:

«Kur'ân'a uymayan hadis, süslü bir yalandır.»

5-(203) ...İbn Ebu Umeyr, Hişam b. Hakem ve başkalarından şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) buyurdu ki:

«Nebi (sallallahu aleyhi ve âlihi) Mina'da Müslümanlara şöyle hitab etti: Ey İnsanlar! Benden rivayet edilip de Kur'ân'a uyan bir sözü ben söylemişimdir, benden rivayet edilip de Allah'ın kitabına uymayan sözü, ben söylememişimdir.»

6-(204) Aynı rivayet zinciriyle İbn Ebu Umeyr, bazı arkadaşlarından şöyle rivayet eder: Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum:

«Allah'ın kitabına ve Muhammed (sallallahu aleyhi ve âlihi)'nin sünnetine karşı çıkan, aykırı hareket eden, kâfir olmuştur.»

7-(205) ...Yunus, merfu olarak rivayet eder ki:

Ali b. Hüseyin (Zeyn 'ül-Âbidin aleyhisselâm) şöyle dedi:

«Allah katında amellerin en faziletlisi, az da olsa sünnete uygun olanıdır.»

8-(206) ...Eban b. Tâğlib, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'a bir soru sorulduğunu ve onun bu soruya cevap verdiğini, ardından soruyu soran adamın şöyle dediğini rivayet eder:

"Ama fakihler sizin gibi düşünmüyorlar!"

İmam şöyle dedi: «Yazık sana! Sen bu güne kadar hiç fakih gördün mü? Hiç kuşkusuz gerçek fakih, dünyadan uzak duran, ahireti arzulayan, Nebi (sallallahu aleyhi ve âlihi)'nin sünnetine sarılan kimsedir.»

9-(207) ...Cafer, atalarından, Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki: «Amelsiz sözün bir değeri yoktur. Niyetsiz[22] söz ve amelin bir değeri yoktur.

10-(208) ...Cabir, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Her insanın bir hareketli, coşkulu, arzulu bir dönemi, bir de sakin, dingin ve mutmain olmuş bir zamanı vardır.

Kimin sükûnet dönemi Nebi'nin sünnetiyle örtüşmüşse, o hidâyet üzeredir ve kim de bid'at üzere karar kılmışsa, o adam sapmıştır.»

11-(209) ...Zurare İbn A'yen, Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)' dan şöyle rivayet etmiştir:

«Bir kimsenin davranışları sünnetin dışına taşıyorsa, onun sünnet çizgisine çe-kilmesi gerekir.»

12-(210) ...Sekunî, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan, o atalarından, Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm)'m şöyle dediğini rivayet eder:

«İki türlü sünnet vardır.

Bir tür sünnet farz kapsamına girer. Bu gibi sünnetlere uymak, doğru yol üzere olmak; onları terk etmek de sapıklık üzere olmak anlamına gelir.

Bir tür sünnet de vardır ki, farz alanına girmezler. Bu gibi sünnetlere uymak fazilet, onları terk etmek de günah sayılmaz.»

İlmin Fazileti Kitabının Sonu:

Âlemlerin Rabbi Olan Allah'a Hamd olsun.

Salât ve selam Hz: Muhammed'in(s.a.a)Onun Tertemiz Ehl-i Beyt'inin üzerine olsun.

USUL-U KÂFİ(cilt2) USUL-U KÂFİ(cilt2)

DIPNOTLAR

[1]- Bedevi: Çölde yaşayan ve şeriatın hükümlerini öğrenmek için çaba sarf etmeyen Arap köylüsü.

[2]- Bil ki ayat-ı muhkeme; akli ilimler, hak inançlar ve ilâhî öğretilerden ibarettir... Nişane anlamına gelen ayet kelimesi aklî ve itikadî ilimlerle mütenasiptir. Zira o

ilimler zat, esma (isimler), sıfat ve diğer öğretilerin nişaneleridir... Kur'an'da Allah'ın varlığı, esma, sıfat ve zat-ı mukaddesin vücudu veya kıyametin keyfiyetleri, gayb âlemi ve berzah hususunda ikame edilen delillerden sonra "Bu akıl sahipleri ve düşünenler için bir ayettir." buyrulmaktadır... Ama furu-i şeriyyeden bir fer veya usulî ahlakiyyeden bir asıl'dan sonra "bu bir ayettir" denilirse bu bir nevi saflık olur. Bu konu açıktır...

Muhkem diye nitelenmesi gerçek ilim kalbde icad ettiği nuraniyet sebebiyle kesin bilgi oluşturur ve şüpheleri yok eder. "Kırk gün Allah için ihlâslı olanın kalbinden diline hikmet çeşmeleri akar."

Fariza-i adile ise: Kalb terbiyesi ve perhizi ile kalbi amellere bağlı ilimler... Farz kelimesi adalet kelimesi ile nitelenmiştir... İfrat ve tefritten sakınmak itikad yoluna koyulmaktır. Cömertlik, israf ve cimrilik rezaletinin arasında orta yoldur... Aklın herhangi bir yolla idrak edebildiği şeyden ibarettir.

Sünnet-i kaime ise zahiri ilimler... Taabudi ilimler (kulluk, tapınma) ve seri edebler... Sünnet diye tabir edilmiştir ve akıllar tür itibariyle bunları idrak etmekten acizdir... Sünnet yolu ile derk (anlama) ve ispat edilebilir. Kaime diye tavsif edilmesi seri vaciplerle mütenasiptir ki, ikame; diğer namaz, zekât vb. Seri farzlarda da kullanılmaktadır. Yine de doğrusunu ancak Allah bilir. [Kırk Hadis Şerhi, 2/57-65]

[3]- Hadis: Zayıf. [Allâme Meclisî, Mir'at'ul-Ukul, c.l, s.103, Daru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Tahran.] Hadis-i şerif, açık bir şekilde ruhanî verasete delalet etmektedir. [Kırk Hadis Şerhi, c.2, s.93] "Ana-babanın ve yakınların geriye bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır; ana-babanın ve yakınların geriye bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan (fark etmez; onlar için) belli bir hisse vardır." (Nisa, 7) ayetiyle genel kuralı ortaya koyuyor. Buna göre hüküm mutlaktır. Hiçbir durumla, sıfatla veya başka bir şeyle asla kayıtlı değildir. Tıpkı bunun gibi hükmün konusu olan erkekler kelimesi de geneldir, hiçbir bitişik kelime ile sınırlandırılmış değildir. Buna göre küçükler de büyükler gibi pay sahibidirler.

Yüce Allah arkasından "Ana-babanın ve yakınların geriye bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır." buyuruyor. Bu ifade de bir önceki cümle gibi geneldir, hiçbir sınırlama gölgesi taşımaz. Buna göre hiçbir sınırlama ve kayıtlama olmaksızın bütün kadınları içerir.

"Ana-babanın ve yakınların geriye bıraktıklarından..." ifadesinde zamir kullanılabileceği hâlde böyle yapılmayıp açık ifade tarzının seçilmesi, sarih ifadenin ve belirginleştirmenin hakkını tam olarak vermek içindir. Sonra "Gerek azından, gerek çoğundan (fark etmez)." denmekle hem açıklık amacı pekiştiriliyor, hem de miras payında azlık ve küçüklük yüzünden göz yummaya yer verilmemesi gerektiği

vurgulanıyor. Sonunda "nasîben mef'rûzen=onlar için belli bir hisse vardır." deniliyor. Bu, önceki "nasîb" kelimesinden hâldir, nasib pay anlamına gelse bile, onda mastar anlamı yatıyor. Bu ifade vurgulamayı pekiştirme ve belirginleştirmeyi artırma amacı taşır. Maksat miras paylarının kesin ve belirli olduklarını, karışıklığı ve belirsizliği kabul etmediklerini belirtmektir. Bu ayet miras hükmünün, Peygamberimizin mirasını da içerecek şekilde genel olduğuna delil gösterilmiştir. [el-Mîzan, 4/286-287]

[4]- "Nefsime bir bağış gibi geliyor." ifadesiyle demek istiyor ki: Yüce Allah âlimlerin canlarının alınmasını kendine nispet etmiştir, başkasına değil. Dolayısıyla Allah'ın elinden olunca veya Ona nispet edilince ölüm veya öldürülme insana daha sempatik geliyor. [el-Mîzan, (Ra'd, 41) Tefsir]

[5]- Muhkem ve Müteşabih:

"Sana kitabı indiren O'dur...." (Al-i İmran, 7) Yüce Allah burada, peyderpey indirmeyi ifade eden "tenzil" kelimesi yerine, bir kerede indirmeyi ifade eden "inzal" kelimesini kullanmıştır. Çünkü bu anlatımdan maksat, indirilen kitabın tümünün bazı genel niteliklerinin ve özelliklerinin açıklanmasıdır. Bu nitelik, Allah tarafından indirilen kitabın bir kısmı muhkem ve bir kısmı da yine muhkem ayetlere dayanarak açıklanabilen müteşabih ayetler içermesidir. Kitap bu açıdan bir bütün olarak ele alınmıştır. Farklı ve çok parçalan olduğuna bakılmamıştır. Dolayısıyla tenzil yerine inzal kelimesinin kullanılmış olması daha uygun düşmüştür.

"Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihtir." (Al-i İmran, 7) "H.k.m" maddesinin temeli, bir şeyin kendisim ifsad eden, bölen ya da bozan şeyleri engelleyici bir durumda olmasını ifade eder. "İhkam ve tahkim" (sağlamlaştırma), karar verme ve yargı anlamına gelen "hüküm," tam bilgi, kesin ve yararlı ilim demek olan "hikmet" ve atın dizgini anlamında kullanılan "hikmet" kelimeleri buradan gelir. Görüldüğü gibi bu kökten türeyen kelimelerin tamamında önleyicilik ve sağlamlık anlamı esas alınmıştır. Şöyle de denilmiştir: Bu kök, yapıcılık ve ıslahatçılık anlamı ile beraber engelleme anlamına delalet eder.

Burada, muhkem ayetlerin sağlamlaştırılmış olmasından kastedilen anlam, onların içerdikleri anlamda, müteşabih ayetlerde olduğu gibi, bir benzeşmenin bulunmayışıdır. Gerçi yüce Allah bir yerde kitabını ayetleri sağlamlaştırılmış bir kitap olarak nitelendiriliyor: "Bu, ayetleri muhkem kılınmış, sonra hüküm ve hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından birer birer açıklanmış bir kitaptır." (Hûd, 1) Fakat bu ayette, muhkem kılınmışlıktan sonra, birer birer açıklanmaktan söz ediliyor ki, bu muhkem kılınmışlıkla, kitabın indirilmeden önceki bir durumunun kastedildiğini gösterir. Kitabın bir bütün olarak, bölünmemiş ve ayetler şeklinde indirilmemiş hali yani. Bununla kitabın bölünmeden önceki

sağlamlığı kastedilmiştir. Dolayısıyla sözü edilen sağlamlık, kitabın genelinin bir niteliği olarak sunuluyor. Ancak burada, bazı ayetlerinin, diğer bazısından farklı olarak muhkem ve sağlam kılınmış olması, yani anlamında benzeşme unsurunun bulunmaması durumu kastedilmiştir.

Diğer bir ifadeyle: "Ondan, bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdırlar. Diğerleri ise müteşabihtir." ayeti, kitabın ayetlerinin muhkem ve müteşabih diye iki kısma ayrıldığı şeklinde bir anlam içerdiği için, bundan hareketle, bu muhkemlikle kitabın tamamı için geçerli olan ve "Bu ayetleri muhkem kılınmış bir kitaptır." ayetinde vurgulanan muhkemlikten farklı bir muhkemliğin kastedildiğini anlamış olduk. Yine tefsirini sunduğumuz bu ayette sözü edilen müteşabihlik: "Müteşabih, ikişerli bir kitap..." (Zümer, 23) ayetinde olduğu gibi kitabın geneli için geçerli olan bir nitelik olarak sunulan müteşabihlikten farklı bir duruma işaret etmektedir.

Muhkem ayetler kitabın anası olarak nitelendirilmiş. Ümm=ana kelimesi, anlamının aslı itibariyle bir şeyin döndüğü yer ve şeyi ifade eder. Bu ayetlerin bu şekilde nitelendirilmiş olması, sırf müteşabih ayetlerin bunlara döndüklerinden dolayıdır. Şu halde kitabın bir kısmı, yâni müteşabih ayetler, diğer bir kısmına, yani muhkem ayetlere döner. Buradan anlıyoruz ki: "Ümm-ül kitap=kitabın anası" cümlesindeki izafe ve tamamlama, "ümm-ül atfal=çocukların anası" cümlesinde olduğu gibi "lam" anlamını ifade etmez. Tam tersine, burada ("min" edatını ifade eden) bizim: "Nisâ-ül kavm=kavmin kadınları" ve "küdema-ül fükahâ=fıkıhçıların ileri gelenleri" dememiz gibi bir durum söz konusudur. Buna göre, kitap bazı ayetler içermektedir ki, bu ayetler diğer bazısının anası konumundadır. Ana kelimesinin çoğul değil de tekil olarak kullanılmış olması, muhkem ayetlerin birbirlerinden farklı olmadıklarını, birbirleriyle uyumlu ve kaynaşmış olduklarım gösterir.

"Kitabın anası..." ifadesinin işaret ettiği analık kavramının ifade ettiği anlam, fazladan bir özeni kapsamaktadır. Bu da ana kavramının anlamı olarak sunulan "temel" kavramından daha özel bir anlam içermektedir. Çünkü 'ana' kelimesinde, özel bir şekilde, dönüşe vurgu yapılmaktadır. Türeyiş ve üreme anadan kaynaklanan bir durumdur. Bu, ananın bir parçasıdır. Dolayısıyla, bu ifadeden müteşabihlerin muhkemlere dönüp dayanan, onlardan bir dal gibi uzanan anlamlar, medlullar içerdiği mesajı verilmektedir. Bu da muhkemlerin müteşabihleri açıklayıcı oldukları sonucunu getirmektedir.

Ayet-i kerimede muhkem ifadesine karşılık olarak "Diğerleri ise müteşabihtir." ifadesi kullanılmıştır. Teşabüh, yâni benzeşme, birbirinden farklı olan şeylerin bazı nitelik ve keyfiyette birleşmeleri demektir. Yüce Allah bir yerde bütün kitabını bu şekilde nitelendirmiştir: "Allah, müteşabih ikişerli bir kitap olarak sözün en güzelini indirdi. Rablerine karşı içleri titreyerek korkanların ondan derileri ürperir." (Zümer, 23) Burada, kesinlikle kitabın ayetlerinin ifade tarzının güzelliği ve üslubunun sağlamlığı, gerçekleri ve hikmetleri açıklayıcılığı, apaçık hakka yönelten özellikte olması itibarıyla tam bir uyum göstermeleri ve benzerlik arz etmeleri kastediliyor.

Ayette yer alan bazı ifade kayıtları da buna delalet eder. Şu halde ayette geçen müteşabihlik bütün kitap için geçerli olan bir niteliktir.

Öte yandan, müteşabihler, maksatlarındaki benzeşme ve belirsizlik durumundan dolayı müteşabih olarak nitelendirilmişlerdir, tevillerinin bulunmasından dolayı değil. Çünkü tevil olgusu, hem muhkem, hem de müteşabih için geçerlidir. Bilindiği gibi, Kur'an'ın bir kısmı, bir kısmını tefsir eder. Dolayısıyla müteşabihlerin de bazı ayetler tarafından tefsir edilmeleri gerekir. Bu da muhkem ayetlerdir...

Ama (Al-i İmran, 7) ayet[indeki] müteşabihliğe gelince, bunun karşısında "Ondan, bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdırlar." ifadesi kullanılmıştır. Yanı sıra kalplerinde eğrilik bulunanların fitne çıkarmak ve tevile gitmek için onlara uyduklarına işaret ediliyor. Bütün bunlar gösteriyor ki, müteşabih ifadesi ile bir ayetin sadece duyulması ile dinleyici tarafından anlaşılmaması durumu kastedilmiştir. Dinleyici, bir o anlam bir bu anlam arasında gidip geliyor, ta ki kitabın muhkem olan kısımlarına başvurana kadar. Bununla o ayetlerin anlamı belirginlik kazanır, açıklığa kavuşur. Böylece müteşabih olan bir ayet, muhkem olan bir diğer ayetin aracılığıyla muhkemleşir. Muhkem ayetse, kendiliğinden muhkemdir. Örneğin: "Rahman arşa istiva etti." (Tâhâ, 5) ayetini bir insan ilk defa duyduğunda, anlamını tam olarak kavrayamaz, bazı şeylerle karıştırır. Fakat: "Hiç bir şey O'nun benzeri değildir." (Şura, 11) ayetine başvurduğunda önceki ayetin anlamı, zihninde belirginlik kazanır, anlamı oturur. Bunun, Allah için muhal olan cisim olmanın bir gereği olarak bir mekâna yerleşmeksizin ve bir yere dayanmaksızın mülke egemen olma ve bütün varlıkları kuşatma anlamında kullanıldığını kavrar.

Aynı durum "Rabbine bakar" (Kıyamet, 23) ayeti için de geçerlidir. Ancak: "Gözler O'nu görmez, ama O gözleri görür." (En'âm, 103) gibi bir ayete müracaat edildiğinde, bu bakma ile maddi anlamda bir bakmanın kastedilmediği anlaşılır. Aynı şekilde, mensuh bir ayetle nasih bir ayet karşılaştırıldığı zaman, mensuh ayetten nasih ayetle sınırlı olan bir hükmün kastedildiğini görürsün.

Muhkem ve müteşabih kavramıyla ifade edilen ve şu ayetin genelinden algılanan basit anlam budur: "Sana kitabı indiren O'dur. Ondan, bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdırlar. Diğerleri ise müteşabihtir." Çünkü Kur'an'ın bütününün müteşabih olduğu varsayılsa bile, bu ayet muhkemdir. Eğer bu ayet de müteşabih ise, bu durumda Kur'an'ın bütün ayetleri müteşabih hükmüne girer. "Ondan, bir kısım ayetler..." şeklinde başlayan taksim geçersiz olur ve "Onlar kitabın anasıdır." ifadesinin ortaya koyduğu sorunu halletme yersiz olur. "Bilen bir kavim için, ayetleri açıklanmış Arapça okunan bir kitaptır; bir müjdeci ve uyarıcı olarak - gönderilmiştir- ..." (Fussilet, 3-4) ayetindeki açıklama doğrulanmamış olur. "Onlar hala Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birbirini tutmaz birçok şeyler bulurlardı." (Nisa, 82) ayetindeki kanıt yerini bulmamış olacaktı. Bunun gibi, Kur'an'ın nur, hidayet,

açıklama, beyan, açık ve zikir olduğunu vurgulayan birçok ayet, amacına ulaşmamış olacaktı.

Kaldı ki, Kur'an'ı baştan sona kadar inceleyenler, onda nesnel bir karşılığı olup da anlamını ifade etmeyen ve maksadını ortaya koymayan bir ayetin olmadığından kuşku duymazlar. Tam tersine, nesnel bir karşılığı (madlulu) olmayan herhangi bir ayetten söz edilemez. Bu ya, ifadelerin mahiyetini bilen herkesin algılayacağı tek bir karşılık ve anlamdır ya da birbirine karışmış bir kaç karşılıktır. Birbirine karışmış olan bu karşılıkların da ayetin gerçek maksadını içermeleri bir zorunluluktur. Aksi takdirde bilindiği gibi bütün anlam bozulur, bir şeye delalet etme özelliği ortadan kalkar. Ayetin maksadının gerçek karşılığı olan bu tek anlam ve karşılık zorunlu olarak, yaratıcının varlığı, tekliği, peygamberlerin gönderilişi, hükümlerin konulusu ve ahiret hayatı gibi Kur'an'da kesin bir dille vurgulanan temel prensiplere yabancı olamaz. Bilakis, bunlara uygun olur. Çünkü böyle bir anlam taşımasını gerektiren, onu ortaya çıkaran ve muhtemel olan değişik anlamlar arasında gerçek maksadın belirginleştirmesini sağlayan bu temel prensiplerdir. Kur'an'ın bir kısmı, diğer bir kısmının açıklayıcısı, bir kısmı, diğer bir kısmının temel dayanağı konumundadır.

Bir kimse bu açıklamalardan sonra, Kur'an'ı incelerken: "Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise, müteşabihtir." ifadesine rastlarsa, muhkem ile Kur'an'ın kesin olarak ortaya koyduğu temel prensipleri içeren, mütesabih ile de anlamı, bu temel prensiplere göre belirginlik kazanan, netleşen ayetlerin kastedildiğinden kuşku duymaz.

Eğer desen ki: Derinliklere kök salmış temellerin ve ondan ayrılan dalların bulunduğu bir yerde dalların köklere dönük olması kuşku duyulmayan bir gerçektir. Bu hem Kur'an için, hem de başka şeyler için geçerli olan bir husustur. Ancak bu durum benzeşmeyi (teşabühü) gerektirmiyor. Şu halde, böyle bir kullanımın amacı nedir?

Ben derim ki: Burada iki amaçtan biri söz konusudur. Çünkü Kur'an'ın sunduğu bilgiler iki kısma ayrılır: Bunların bir kısmı yüce bilgilerdir ki maddi duyuların ötesindedirler. Sıradan anlayışlar, onlarla karşılaştıklarında, maddi cismani hükümle maddi cismani olmayan hüküm arasında gidip gelirler. Şu ifadelerde olduğu gibi: "Çünkü senin Rabbin gerçekten gözetleme yerindedir." (Fecir, 14) "Rabbin geldiği zaman..." (Fecir, 22) Bu ayetler okunduğunda, somut hükümleri algılamaya alışmış olan zihin, derhal cisimlere özgü nitelik ve özellikleri içeren anlamları algılar ve düşünür. Ancak bu durum, konuya ilişkin olarak, maddilik ve cismanilik hükmünü ortadan kaldıran temel prensiplere başvurulduğu anda ortadan kalkar. Bu değerlendirme, fizik ötesi, duyulardan aşkın tüm bilgiler ve araştırmalar için geçerli olan bir ilkedir. Sırf Kur'an-ı Kerim'e özgü bir durum değildir. Yüce bilgiler içeren tahrif edilmemiş semavî kitaplar için de bu durum geçerlidir. Yine felsefenin ilahiyata ilişkin araştırmalarında da bu durum bulunur. Kur'an-ı Kerim değişik bir üslupla bu gerçeğe işaret etmiştir: "Allah, göklerden bir

su indirdi de dereler kendi miktarınca o su ile çağlayıp aktı." (Râ'd, 17) "Gerçekten biz onu, belki aklınızı kullanırsınız diye Arapça bir Kur'an kıldık. Şüphesiz o, bizim katımızda olan ana kitaptadır; çok yücedir, hikmet sahibidir." (Zuhruf; 3-4)

Bir kısmı da sosyal yasalara ve ayrıntı nitelikli hükümlere ilişkindir. Kur'an'ın içerdiği bilgilerin bu kısmı, yasamayı gerektirici maslahatın değişmesine paralel olarak nasih ve mensuh gibi olguları kapsamına alması bir taraftan, Kur'an'ın bölüm bölüm inmesi de diğer bir taraftan, ayetlerinde teşabüh ve benzeşmenin olmasını gerektirmiştir. Müteşabih olan ayetler, muhkem olanlara, mensuh olan ayetler de nasih olanlara döndürülmek suretiyle, teşabüh ve benzeşme durumu ortadan kalkar.

"Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar." Ayetin orijinalinde bulunan "zeyğ" kelimesi, doğrudan sapma demektir. Bu, kalbin huzursuzluğunun ve sıkıntılar içinde olmasının zorunlu bir sonucudur. Ayetin sonundaki, karşıt tavrı izah eden ifadede buna ilişkin bir ipucu vardır: "İlimde derinleşenler ise: Biz ona inandık, tümü rabbimizin katındandır." Çünkü ayet, insanların muhkem ve müteşabih ayetleriyle Kur'an karşısındaki tavırlarını tasvir etmektedir. Buna göre, bazı insanların kalplerinde eğrilik vardır. Bunlar haktan sapma eğilimine sahip kalpleri huzursuz olan kimselerdir. Dolayısıyla fitne çıkarmak ve olmadık tevillere malzeme bulmak için müteşabih ayetlerin peşine düşerler. Bir kısım insanlar ise, ilimde derinleşmişler-dir. Kalpleri durulmuş, istikrara kavuşmuştur. Tutum ve davranışlarına muhkem ayetlerin içerdiği ilkeleri esas alır, müteşabih ayetlere de inanırlar. Bu arada, yüce Allah'tan, kendilerini hidayete erdirdikten sonra kalplerini kaydırmamasını dilerler.

Buradan anlıyoruz ki: Müteşabih ayetlerin peşine düşmek ifadesiyle, ameli bir izleme kastedilmiştir, onlara iman etme değil. Dolayısıyla, müteşabih ayetlere uymaya yöneltilen yergi ve eleştiri, onları muhkem ayetlere döndürmeden izlemeye yöneliktir. Aksi tekdirde, bu durumda müteşabih ayetler değil gerçekte, muhkem ayetler izlenilmiş olur ve muhkem ayetlere yönelme eleştiriye tabi tutulmaz. Fitne çıkarmaktan maksat, insanları saptırma amacını gütmektir. Çünkü fitne kavramı anlam itibarıyla saptırma kavramıyla yakındır. Dolayısıyla bu ayette yüce Allah bize şu mesajı veriyor: Kalplerinde sapma eğilimi bulunan insanlar, müteşabih ayetlerin peşine düşmekle, insanları Allah'ın ayetlerinden saptırmayı amaçlıyorlar. Bundan daha da önemlisi, Kur'an'ın tevilini ele geçirmek ve o konuda bilgi edinmek, helal ve haram hükümlerinin kaynağını bilmek ve böylece dinin muhkem ve apaçık emirlerine tabi olmanın gereksizliğini vurgulayarak bir adım ötede Allah'ın dininin bütünüyle ortadan kaldırılmasını sağlamayı amaçlıyorlar.

Aslında ayetten yola çıkarak müteşabih kavramını şöyle anlamamız gerekmektedir: Bir ayetin ayet olmasını koruyarak, yani bir anlam taşımanın yanı sıra, şüpheli ve değişken bir anlama delalet etmesi demektir. Ancak şüpheli ve değişken anlam, genel ve mutlak nitelikli bir ifadenin özel ve kayıtlı bir ifadeye

döndürülerek veya benzeri bir işlem yapılarak anlamının belirginleştirilmesi gibi dil ehlinin geleneksel yöntemleri açısından çözüme kavuşturulabilen lafızla ilintili olgulardan kaynaklanmamaktadır. Müteşabihlik durumu, anlamının içinde kuşku bulunmayan ve müteşabih ayetlerin anlamlarının belirginleşmesine yardımcı olan "muhkem bir ayetin anlamı ile bağdaşmamaktan kaynaklanır."

Bilindiği gibi, herhangi bir ayetin bu niteliğe sahip olması, ancak uyulması istenen anlamın, insanların genelinin zihinleri açısından alışılmış olması, yalın zihinlerin zorlanmadan tasdik edebileceği özellikte olması ya da ayetin kastedilen tevilinin, kavrama gücü zayıf, akletme yeteneği yetersiz bu tür zihinler tarafından çabuk kabul edilebilir özellikte olması ile mümkündür.

Peygamber Efendimizden (s.a.a) sonra, gerek çeşitli bilgiler ve gerekse pratik hayatın hükümleri bağlamında, İslam'ın öngördüğü dosdoğru yoldan sapan bidat ve heva ehlini, yıkıcı mezhepleri ve sapkın grupları incelediğimiz zaman, birçok dayanaklarının müteşabihlere uymak, ayetleri yüce Allah'ın hoşnut olmayacağı bir şekilde tevil etmek olduğunu görürüz. Bir bakıyorsun, bir mezhep, yüce Allah'a cisim isnat etmek bağlamında, bir takım ayetleri kendi sapkın düşüncesine dayanak yapmış. Bir diğeri, yine Kur'an'dan bazı ayetleri ileri sürerek cebri, yüce Allah'ın insanları fiilleri işleme noktasında zorlaması düşüncesini savunmuş, bir başkası salt tenzih (Allah'ı noksanlıklardan uzak sayma) adına sıfatlan inkâr etmiş, başka bir grup Allah'ın sıfatlarının aynı insanların sıfatları gibi olduğuna ve sıfatla-rın zattan ayrılığı adına Kur'an'dan ayetler ileri sürmüş v.s. Bütün bunların ortak özellikleri, hâkimlik işlevini görecek muhkem ayetlere döndürmeksizin müteşabih ayetleri esas almaktır.

Bir grup diyor ki: Dini hükümler, insanların Allah'a ulaşmaları için konulmuştur. Şayet insanı bu amaca ulaştıracak daha kestirme bir yol varsa, bu yolu izleyenler açısından kesinlik kazanan bir yol olur. Çünkü amaç, mümkün olan herhangi bir yolla Allah'a ulaşmaktır. Bir başkası çıkıp şunları ileri sürüyor: Dini yükümlülükler, insanın kemal düzeyine ulaşması için konulmuşlardır. Maksada erişmek suretiyle kemal düzeyine ulaşıldıktan sonra, yükümlülüklerin anlamı kalmaz. Kamil insan için teklif (dini yükümlülükler) gereksizdir.

Oysa Resûlullah'ın (s.a.a) zamanında, İslam'ın öngördüğü bütün hükümler, bütün hadler ve dinsel siyasetler egemendi ve uygulanmaktaydı. Hiç kimse bunlara aykırı bir hareket yapamazdı. İstisnasız herkes bu hükümlerin ve ilkelerin gereğini yapmak durumundaydı. Ne olduysa, Peygamberimizin vefatından sonra oldu. İslami hükümetler eliyle her gün bir hüküm yürürlükten kaldırıldı. Gün be gün İslam'ın pratik hayata ilişkin hükümleri adeta yontuluyordu. Yürürlükten kaldırılan hiç bir hüküm, uygulanmayan hiç bir had yoktur ki, bunları yürürlükten kaldıranlar, bunları uygulamayanlar şöyle bir mazeret ileri sürmüş olmasınlar: Din, ancak dünyanın ıslahı ve insanların çıkarı için gönderilmiştir. Dolayısıyla, dinin karşısında bizim öngördüğümüz hüküm veya tavır, bugün için insanların çıkarma daha

uygundur. Gide gide bu tür iddialar ve uygulamalar şunu deme noktasına gelip dayandı: "Dinin tek amacı, dünyanın ıslahıdır. Din aracılığıyla dünyanın imar edilmesidir. Bugünkü dünya konjonktürü, dinsel politikaları sindirecek durumda değildir. Tam tersine, bugün için çağdaş uygarlığın onayladığı kanunlar yapıp uygulamak gerekir." Daha ileri gidilerek yine şunu da söylediler: "Dini uygulamalar, dinin öngördüğü amelleri yapmak, kalbin arındırılması, onun yapıcı bir düşünceye ve iradeye yöneltilmesi içindir. Toplumsal eğitimden geçmiş, halka hizmet düşüncesi ile gelişmiş nefislerin abdest, gusül, namaz ve oruç gibi dinsel arındırma yöntemlerine ihtiyacı yoktur."

Sayıları sayılmayacak kadar çok olan bu ve benzeri düşünceler üzerinde düşündüğün ve bir de: "Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar." ayetini göz önünde bulundurduğun zaman, yukarıda yaptığımız değerlendirmenin doğruluğundan kuşku duymadığın gibi, İslam'ı ve Müslümanları can evinden vuran onca fitne ve mihnetin ancak müteşabihlere uymak ve Kur'an'ı tevil etmekle mümkün olabildiğine karar verirsin.

Kur'an-ı Kerim'in -doğrusunu yüce Allah herkesten daha iyi bilir- bu konuda üzerinde ısrarla durmasının ve müteşabihlere uymayı, fitne çıkarmayı amaçlamayı, tevile sapmayı, bazı ayetleri inkâr etmeye gitmeyi ve Allah'ın ayetlerini yorumlarken haddi aşmayı, onlar hakkında bir bilgiye dayanmaksızın konuşmayı ve şeytanın adımlarına uymayı sıkı sıkıya yasaklamasının nedeni bu olsa gerektir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in mesajını asıl yönünden saptıracak, temellerinden birini yıkarak dinin bünyesinin yok olmasına neden olacak hususlarda diğer konulardan farklı bir şekilde sert tepki göstermesi, onun ifade tarzının bir özelliğidir. Kâfirleri dost edinmeyi yasaklarken, akrabaları (Peygamberin Ehl-i Beyti'ni) sevmeyi emrederken, Peygamberimizin hanımlarının evlerinde oturmaları hakkında bazı açıklamalara yer verirken, faizle muamele etmeyi yasaklarken ve din üzerinde tek söz halinde olunmasının gereğini ve benzeri şeyleri vurgularken hep bu şiddetli tavrını, bu sert söylemini seçmiştir.

Dünyaya bağlanmaktan, dünyevi değerlere yapışıp kalmaktan ve hevese uymaktan kaynaklanan kalplerdeki kayma eğilimi ve fitne çıkarma arzusu, ancak kıyamet gününün hatırlatılması ile giderilebilir ve ortadan kaldırılabilir. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "İstek ve tutkulara (hevaya) uyma; sonra seni Allah'ın yolundan saptırır. Şüphesiz Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarından dolayı şiddetli bir azap vardır." (Sâd, 26) Bu yüzden Kur'an'ı Rablerinin hoşnut olmayacağı şekilde tevil etmekten kaçınan ilimde derinleşenlerin sözlerinin sonunda buna işaret ettiklerini görüyoruz: "Rabbimiz, sen mutlaka insanları kendisinde asla şüphe bulunmayan bir günde toplayacaksın. Doğrusu Allah vaadinden dönmez." [el-Mîzan, c.3, s.31-67]

İmam Rıza (a.s) buyurur ki: «Her kim Kur'an'ın müteşabihini muhkemine döndürürse doğru yola hidayet olmuştur.» (Bihâr, 89/377) «Bizden aktarılan

haberler içinde de Kur'an'ınkine benzer müteşabih ifadeler vardır... Kur'an'dakine benzer muhkem ifadeler de vardır. Müteşabih olanları muhkem olan sözlerimize döndürerek anlayın. Bizim sözlerimiz arasında müteşabih olan ifadelere uymayın ki sapıtırsınız.» (Uyûn-u Ahbar-ir Rıza, 1/290, h: 39] el-Uyûn'da yer alan rivayette, işaret edilen: "Bizden aktarılan haberler içinde de Kur'an'ınkine benzer müteşabih ifadeler vardır. Tıpkı Kur'an'dakine benzer muhkem ifadeler de vardır." Sözüne gelince, Ehl-i Beyt İmamlarından bu anlamı destekleyen müstafiz [çok kanallı] birçok rivayet aktarılmıştır. Aklî değerlendirme de bunu desteklemektedir. Çünkü hadisler, ancak Kur'an'ın içerdiği şeyleri içerirler. Onlar, yalnızca Kur'an'ın işaret ettiği şeyleri açıklarlar. Müteşabihlik, sözün işaret ettiği anlamın niteliğidir. Bununla da anlamın hem kastedilene, hem de başka bir şeye uyarlanabilir olması kastedilir. Yoksa müteşabihlik, lafzın bir anlama işaret etmek bağlamında niteliği değildir. Garip [az kullanıldığından dolayı anlamı gizlilik kazanan] ya da mücmel [birkaç anlam taşıdığından dolayı kastedilen anlamın belirlenmesi ve anlam bağlamında birkaç ihtimalin söz konusu olduğu] bir lafızda olduğu gibi. Lafız ve anlamın her ikisini kapsayan bir nitelik de değildir.

Diğer bir ifadeyle: Hiç kuşkusuz, Kur'an ayetleri içinde bazıları için benzeşmelik (müteşabihlik) durumunun ortaya çıkmış olması, yalnızca onların açıklamalarının, ilâhî, hak esaslı bilgiler açısından birer örnek konumunda olması ile ilintili bir durumdur. Bu husus ise, bizzat nakledilen rivayetler için de söz konusudur. Dolayısıyla onlarda da Kur'an'dakine benzer muhkemlik ve müteşabihlik durumu vardır. Nitekim Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Biz, peygamberler topluluğu, insanlarla akıllarının kapasitesine göre konuşuruz." (Usul-u Kâfi, Akıl ve Cehalet Kitabı, c. 1, h: 15)

Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Sadık'ın babasından (her ikisine selam olsun) şöyle rivayet ettiği belirtilir: Emir'ül Mü'minin... İnsanlara hutbe okurken soru sorana yönelik şöyle seslendi:

"Ey Allah'ın kulu; bil ki: Şüphesiz ilimde derinleşenler, Yüce Allah'ın, gayb perdelerinin gerisindeki meselelere girmekten müstağni kıldığı kimselerdir. Onlar, örtülü gayb kapsamına girip tefsirini bilmedikleri hususları topluca kabul etmişlerdir, onlara inandıklarım vurgulamışlardır." [c. 1, s. 163, h:5]

Hz. Ali'nin sözleri arasında geçen "gayb perdelerinin gerisindeki meseleler"den maksat, müteşabih ifadelerle kastedilen, ama halkın genelinin anlayışına açık olmayan anlamlardır. Bu yüzden Ali (a.s), maksadım ikinci bir cümle ile açıklama gereğini duymuştur: "Tefsirini bilmedikleri hususları topluca kabul etmişler." dikkat edilirse İmam, "tevilini bilmedikleri hususları" demiyor. Bu inceliğe dikkat ediniz. [el-Mîzan, c.3, s. 107-108]

[6]- [el-Mizan, c.4, s.360]

[7]- Tefsir-ul Ayyâşî'de yer aldığına göre Ebu Amr Zubeyrî, İmam Sadık'ın (a.s): «"Allah'ın kabulünü üzerine aldığı tövbe ancak, bilgisizlikle kötülük yapanlar... içindir." buyurduğu sözünden şunu kastetmiştir: Kul, her günah işlediğinde eğer yaptığı günahı bilse bile cahildir. Çünkü kendini Rabbine isyan etme tehlikesine atmıştır. Yüce Allah, Yusuf' un (a.s) kardeşlerine söylediği sözleri naklederek "Cahillik döneminizde Yusuf a ve kardeşine neler yaptığınızı hatırlıyor musunuz?" (Yusuf, 89) buyurarak Yusuf'un kardeşlerine cahillik damgası vuruyor. Çünkü onlar kendilerini Allah'a isyan etme tehlikesine atmışlardı.» (c.l, s.228, h: 62) "Bilgisizlikle" kaydının açıklama amaçlı bir kayıt olduğunu, daha önce belirttiğimiz iki tefsirden birine göre her günahta cehalet olduğunu bildirmektir. [el-Mizan, c.4, s.361-362] (bk. Usul-u Kâfi, c.2, Tevbe Babı s.700, h: 2955'in dip notu)

[8]- Bundan önceki bölümlerin içeriklerine uygun içerikleri bulunan çeşitli hadislerdir bunlar. Fakat söz konusu bölümlere dâhil etmek mümkün olamadığı gibi, ayrı bir bölüm halinde sunmak da mümkün olamamıştır; çünkü her birinin, bir tek bölümde bir araya gelemeyecek kadar konuları farklıdır

[9]- "el-Bid'e" kelimesi lügatte yeni çıkmış ve benzeri görülmemiş şey anlamına gelir. [el-Mucemu'l-Vesit, "sünnet" kavramı] Dinde bid'at ise bir insanın şeriat sahibine uymadan bir sözü söylemesi veya bir işi yapması anlamındadır. (Müfredat-ı Ragıb, "Bid'e" kavramı)

İslam şeriatı, Kitap (Kur'ân) ve sünnette yer alan veya onlardan istinbat edilen şeylerdir. Bid'at ise, her ne kadar içtihat, istihsan ve günümüz insanlarının deyimiyle, "Elastikiyetli İslam ve toplumun ihtiyaçlarıyla uyumlu İslam." olarak adlandırılsa bile, insanın Kur'ân ve sünnette geçmeyen veya onlardan anlaşılmayan, kendi isteği ve zevki uyarınca dine soktuğu şey anlamındadır. Resûlullah (s.a.a)'nin hadislerinde bid'at ve bid'ati çıkaran kimse hakkında geçen şeylerin tümü bunlarla bağdaşmaktadır. [Mealimu'l-Medreseteyn, c.2, s.13-16]

[10]- İbn Şubrume, Kufeli şair Abdullah b. Şubrume'dir; Mansur-i Devanikî tarafından Küfe kadılığını üstlenmişti ve h. 144'de ölmüştür. (el-Kuna ve'l-elkab, 1/313) [Mealimu'l-Medreseteyn, c.2, s.407]

[11]- ALLAH'IN KİTABI VE SÜNNETİN APAÇIK NASSI KARSISINDA HALİFELERİN İÇTİHADLARINDAN ÖRNEKLER

1- "Peygamber size ne verdiyse onu alın ve size ne yasakladıysa ondan da sakının." (Haşr, 6) "O hevâ'dan konuşmaz. Onun konuştukları kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir." (Necm, 3-4) "Kendilerine indirileni insanlara açıklayasın diye sana Zikr'i indirdik." (Nahl, 44)

Resûlullah'ın kendisi de Müslümanları hadislerini yaymaya teşvik etmiş, onları yazmayı emretmiş ve bu konuyu önemle vurgulamıştır. Fakat halifeler içtihad

ederek Resûlullah'ın hadislerinin yayılmasını önleyip, yazılmasını yasakladılar ve onların bu içtihadları İslâmî bir hüküm haline geldi. Daha sonra halifelerin konumunu korumak için Resûlullah'tan hadis yazımını yasakladığını rivayet ettiler!

Durum bu şekilde devam etti ve doksan küsur yıl boyunca Müslümanlar Resûlullah'ın hadislerini yazmaktan kaçındılar. Nihayet Emevî halifesi Ömer b. Abdulaziz hilafete geçince Resûlullah'ın hadislerinin toplanıp yazılmasını emretti. İşte o zaman Hilâfet Mektebi izleyicileri Resûlullah'ın hadislerini yazmaya başladılar ve onlardan çok sayıda Sihah, Müsned ve Musnefler telif ettiler.

2- Allah Teâlâ, "Kazandığınız şeylerin beşte biri Allah'a, Resulüne, onun yakınlarına... aittir." (Enfal, 41) buyurmuştur ve Resûlullah (s.a.a) da humus (beşte bir) ödemeyi sünnet hâline getirmiş ve kendisi de kendi döneminde bunu uygulamaya geçirmiştir. Fakat halifeler içtihad ederek Resûlullah ve yakınlarının hissesini ödemeyip onu hayvan ve savaş malzemeleri temin etmek için kullanmışlardır. Onların bu içtihadı da İslâmî bir hüküm hâline gelmiştir!

3- Yüce Allah, "Hac (zamanın)'a kadar umre ile faydalanmak isteyen kimse..." (Bakara, 196) buyurarak temettü umresi yapılmasını emretmiş, Resûlullah da bunu bir sünnet hâline getirmiş ve Müslümanlar da Veda Haccı'nda ona amel etmişlerdir. Daha sonra halifeler içtihad edep temettü umresini yasaklayarak haccın ifrad şeklinde (umresiz) yapılmasını emretmişler. Onların bu içtihadları da İslâmî bir hüküm olarak kabul edilmiştir. Daha sonra halifelerin bu girişimini onaylamak için Resûlullah'tan haccın ifrad olarak yapılmasını emrettiğini ve temettü umresini yasakladığı yönünde hadis rivayet etmişlerdir! Müslümanlar da umresiz hac yapmışlar ve hâlâ onlardan bazıları bugüne kadar böyle yapmaya devam etmektedirler.

4- Allah Teâlâ, "Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin." (Nisa, 24) buyurarak mut'a nikâhına izin vermiş; Resûlullah onu sünnet olarak ilân etmiş ve dönemindeki Müslümanlar da bu hükme amel etmişlerdir. Fakat Resûlullah'tan sonra halifeler içtihad yaparak mut'a nikâhını haram etmişler ve onların bu içtihadları da İslâmî bir hüküm olarak kabul edilmiştir. Halifelerin bu içtihadını desteklemek için de yine Resûlullah'ın dilinden mut'a nikahını yasakladığına dair rivayetler nakletmişlerdir! Böylece Hilâfet Mektebi [Ehl-i Sünnet] izleyicileri bugüne kadar mut'a nikâhından sakınmışlardır!

5- Allah Teâlâ, "Allah Beytu'l-Haram (saygıdeğer ev) olan Kâbe'yi, insanlar için bir dayanak kıldı." (Mâide, 97) Buyurarak Mekke ve etrafını güvenli bir yer kıldı ve Resûlullah da bunu bir sünnet hâline getirerek Allah'ın hareminin sınırlarını belirtti. Fakat halifeler içtihad ederek Kâbe'nin saygınlığını çiğneyip onu mancınıkla taş yağmuruna tuttular!

6- Allah Teâlâ, peygamberine hitaben, "De ki: Ben ona (risaletime) karşılık sizden

yakınlarıma sevgi göstermekten başka bir ücret istemiyorum." buyurdu, (Şura, 23) Resûlullah da (s.a.a) Ehl-i Beyt'inin (a.s) hak ve hukukunun gözetilmesini tavsiye etti. Fakat daha sonra halifeler içtihad ederek o hazretin torununu ve ailesini öldürüp kadınlarını esir ettiler!

Buraya kadar kaydettiklerimizin tümü sadece birer örnektir; halifelerin Kitab ve sünnetin açık nassı karşısında içtihadları bunlarla sınırlı değildir. Çünkü halifelerin, tarihçiler tarafından "evveliyat" (ilkler) diye adlandırılan bunlar dışında diğer içtihadları da vardı. Örneğin, Suyutî kendi kitabında Osman'ın evveliyatı hakkında şöyle yazmıştır: «Osman mülk ve emlaki bağışlamaya girişen ilk kişidir; nitekim Fedek'i Mervan'a bağışlamıştır. Ve yine o umumi otlakları belli kişilere has kılan ilk kişidir; nitekim Rebeze'yi kendine has kılmıştır.»

Muaviye'nin evveliyatı hakkında ise şöyle yazmaktadır: «Muaviye oturarak hutbe okuyan, bayram namazında ezan okuma bid'atini çıkaran ve tekbirlerinin sayısını azaltan, mescide kendisi için özel bir oda yapan ilk kişidir ve yine kendi hayatında halife diye oğlu (Yezid) için biat alan ilk kimsedir.»

«Ömer talak hükmünde de Resûlullah'ın (s.a.a) sünnetinin aksine bir mecliste "üç defa talak verdim." sözüyle kadının üç talakla kocasından boşanmasını içtihad etmiştir!» (Sahih-i Müslim, "Talak" kitabı, "Talak-i Selase" babı; Müsned-i Ahmed, c.l, s.314; Sünen-i Ebu Davud, "Talak" kitabı, "Nashul-Muraciat-i Beade Selaset-i Tatlikat" babı; Sünen-i Beyhakî, 7/336; Müstedrek-i Hakim, 2/196; Sünen-i Nesaî, "Cenaiz" kitabı, "Adedu't-Tekbirat-i Alal-Cenaiz" babı.)

Ezanda "Hayya ala hayri'1-amel" denmesini yasaklamış ve sabah ezanında "es-salât-u hayru-'n-mine'n-nevm" denmesini emretmiştir! (Musannef, İbn Ebi Şeybe, Muvatta, Malik, "el-Ezan Ve't Tesbvib" babı ve Şerh-i Tecrid, "İmamet" konusunun sonu)

Ve yine içtihad ederek musibete uğrayanların ölülerine ağlamalarını yasaklamış ve Resûlullah (s.a.a) kendisini bu işten alıkoyduğu halde onları kırbaçlamıştır! Hâlbuki Resûlullah'ın kendisi ölüye ağlamış (Sahih-i Buharî, "Cenaiz" babları, "el-Buka İndeT-Meriz" babı, "Yu'zebul-Meyyit Bi Bukai Ehlini Aleyhi" babı, "er-Recul-u Yun'a İla EhliT-Meyyiti Bi Nefsihi" babı ve "Kavlu'n-Nebi (s. a.a): İnna Bike Le Mahzunun" babı; Sahih-i Müslim, "Cenaiz" kitabı, "Buka" babı, "Fezail" kitabı "Rahmetuhu Mina's-Sibyan" babı; Tarih-i Taberî; Tarih-i İbn-i Esir, "Ebu Bekir'in ölümü", h. 13 yılı olaylarında; Nesaî, "Cenaiz" kitabı; Müsned-i Ahmed, 1/335 ve 2/333; Şerh-u NehcuT-Belâga İbn-i EbiT-Hadid, c.l, s.111) ve Müslümanlardan da Hz. Hamza'ya ağlamalarını istemişti. (Müsned-i Ahmed, 2/40 ve İstiab, Hz. Hamza'nın biyografisi.)

Yine Resûlullah hiçbir zaman ikindi namazından sonra iki rekât sünnet namazı kılmayı terk etmediği halde Ömer onu yasaklamıştır. (Sahih-i Müslim, "marifetu'r-rekateyn el-leteyn kane yuselli-huma bead'1-asr" babı; Muavtta-i Malik, "fi

mevarid-i en-Nehy-u ani's-salât bead's-subh-i ve'l asr"; Şerh-i Zerkanî.) Veya Osman, yolculukta iki rekât kılınması gereken dört rekâtlık namazı, dört rekât kılmıştır. (Sahih-i Müslim, "salatu'l-musafirin ve kasruha" kitabı; Sahih-i Buharî, "taksir" babları, "Mâ câe fi't-taksir" babı; Müsned-i Ahmed, c.4, s.94; Tarih-i Taberî, Tarih-i İbn-i Esir, "Osman'a yöneltilen eleştiriler" bölümü.)

Veya Muaviye'nin, Müslümanların bütün mescidlerinde, bütün minberlerinde Cuma ve bayram namazı hutbelerinde Emirü'l-Müminin Ali'ye (a.s) lanet okunmasını emretmesi ve bu çirkin sünnetin hicretin kırkıncı yılından Ömer b. Abdulaziz tarafından yasaklanıncaya kadar devam etmesi gibi.

Ya da halife Yezid'in yaptığı ameller gibi!!!

Halifelerin ve Hilâfet Mektebi'nin ileri gelenlerinin Allah'ın Kitabı ve Resûlullah (s.a.a)'nin sünneti karşısında içtihadları bu şekilde baş alıp gitti. Çoğu zaman İslâm hükümlerini değiştirip bu girişimlerini bir defasında "tevil" ve bir defasında da "evveliyat" diye adlandırdılar; fakat meşhur olan, bunların "içtihad" olarak adlandırılmasıdır. Hepsinden daha acısı, halifelerin amel ve sözlerini teyit etmek için uydurdukları şu rivayetlerdir:

Halifelerin Yaptıklarını Temize Çıkarmak İçin Hadis Uydurmak

Müslim, İbn Kesir ve diğerleri Abdullah b. Ömerle ilgili şöyle rivayet etmişlerdir (ifade İbn Kesir'indir): «Medine halkı Yezid b. Muaviye'yi hilafetten alınca Abdullah b. Ömer çocuklarını ve ailesini toplayarak onlardan tanıklık aldıktan sonra şöyle konuşta: Ama sonra; biz bu adama (Yezid'e) Allah ve Resulüne biat esası üzerine biat ettik. Ben Resûlullah'tan şöyle duydum: "Kim itaat etmekten vazgeçerse bu çirkin işinden dolayı bir mazereti olmaksızın Allah'ı mülakat edecektir! Üzerinde bir kişinin biati olmadan ölen kimse de cahiliye ölümüyle ölmüş olur." O halde sakın aranızdan biri Yezid'i hilafetten almasın veya bu konuda bir girişimde bulunmasın; kim böyle yaparsa benden değildir!» (Tarih-i Ibn-i Kesir, c.7, s.232; Sahih-i Müslim ve diğer kaynaklar...) Yezid'e biat ve itaat etmek Resûlullah'ın bu buyruğunun kapsamına girmez; o hazretin buyruğundan maksat, tıpkı Resûlullah'a biat ve itaat etmek gibi doğru biat ve hak imama itaattir.

Müslim de Huzeyfe'den Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: «Benden sonra benim hidayetimle hareket etmeyen ve benim sünnetime uymayan imamlar gelecektir. Onların arasında insan bedeninde şeytan kalpleri olan kişiler olacaktır." Ben, "Ya Resûlullah! Böyle bir zamanda yaşayacak olursam vazifem nedir?" diye sordum. O hazret, "Sırtına kırbaç vursalar ve malını yağmalasalar bile itaat et." buyurdu!» (Sahih-i Müslim, el-Emru bi Lüzumi'l-Cemaat babı, 6/20-22 Bu hadis uydurmadır; Huzeyfe'nin vefatından sonra uydurulmuş ve hicretin otuz altıncı yılından sonra ona isnat edilmiştir. Halbuki bu hadisin uydurulduğu tarihte Huzeyfe hayatta değildi.)

Müslim kendi Sahih'inde şu rivayetleri de kaydetmiştir:

1- Zeyd b. Veheb'in, Abdullah'tan şöyle rivayet ettiği nakledilmiştir: «Resûlullah (s.a.a), "Benden sonra bencil kişiler iş başına geçerek çirkin işler yapacaklardır!" buyurdu. "Ya Resûlullah! Birimiz böyle bir günü görürsek ne yapmamızı emrediyorsun?" diye sordular. Resûlullah, "Sorumluluğunuzu yerine getirin ve hakkınızı da talep edin" buyurdu.»

2- Vail el-Hazremî'den şöyle rivayet edilmiştir: «Seleme b. Yezid Resûlullah'tan, "Ey Allah'ın Resulü! Eğer başımızdaki yöneticiler bizim hakkımızı gözetmedikleri hâlde bizden kendilerine itaat etmemizi isteseler ne yapmamızı emredersiniz?" diye sordu. O hazret şöyle buyurdu: "...Emirlerini dinleyin ve onlara itaat edin. Onlar kendi vazifelerinden sorumludurlar ve siz de kendi vazifenizden." »

3- Ebu Hureyre ise Resûlullah'tan şöyle rivayet etmiştir: «Her kim yöneticinin itaatinden çıkar ve cemaatten ayrılarak ölürse, cahiliye ölümüyle ölmüş olur...»

İbn Abbas'tan da bunun benzeri bir hadis rivayet edilmiştir.

4- Avn b. Malik el-Eşcaî'den şöyle rivayet edilmiştir: Resûlullah'tan şöyle duydum:

«Önderlerinizin en hayırlısı o kimselerdir ki, siz onları seviyorsunuz, onlar da sizi; siz onlara dua ediyorsunuz, onlar da size. Önderlerinizin en kötüsü o kimselerdir ki, siz onlara düşman olursunuz, onlar da size düşman olurlar; siz onlara lanet edersiniz, onlar da size!»

Biz, "Ya Resûlullah! Bu durumda onlarla savaşalım mı?" diye sorunca, Resûlullah şöyle buyurdu: "Sizin aranızda namaz kıldığı sürece hayır; sizin aranızda namaz kıldığı sürece hayır!" Eğer birisi birine yönetici olur da onun Allah'a karşı günah işlediğini görürse, Allah'a karşı işlediği o günahtan dolayı onlara yüzünü eksiltsin! Evet; Allah'a karşı işlediği o günahtan dolayı onlara yüzünü eksiltsin! Fakat ona itaat etmekten el çekmesin!» (Sahih-i Müslim, "imare" kitabı, h: 45, 49, 53, 54, 66)

İKİNCİ ASIRDAN İTİBAREN İÇTİHAD VE HÜKÜMLERİN SAHABENİN AMELLERİNDEN ÇIKARILIŞI

Hilâfet Mektebi'nde içtihad: Kişinin kendi görüşüne göre amel etmesidir. Bunun kaynağı ise ashap ve halifelerin kendi görüşlerine amel etmeleri ve izleyicilerinin de bu görüşlerde onlara uymalarıdır. Devalibî (el-Medhal İla İlmi'l-Usuli'l-Fıkıh - Muhammed Devalibî- Hukuk fakültesinde Roma anayasası ve fıkıh usulü bocası, Paris üniversitesinden doktora almış, Halep şeriat fakültesinden İslâmi bilimler belgesi almıştır, 1385 hk./1965 m. Beyrut-Melayin Daru'l-İlim basımı.) bu konuda şöyle diyor: «Bazen sahabe, Allah'ın Kitabında ve Resûlullah'm sünnetinde açık bir hüküm bularak cevaplayamadıkları bir olayla karşılaşıyorlardı. Bu durumda "rey" de dedikleri içtihada başvuruyorlardı; nitekim bu işi Ebu Bekir de yapıyordu... Aynı

şekilde Ömer de böyle yapıyordu...»

Devalibî halife Ömer'in Şureyh ve Ebu Musa'ya yazdığı mektubu tanık getirerek şöyle diyor: «Sahabenin içtihadlarında belli başlı bir kanun ve kural veya herkesçe bilinen bir ölçü yoktu; onların belirttikleri görüşlerde dayandıkları delil şeriatin özünden ve hakikatinden hissettikleri şeylerdi...»

Daha sonra şöyle devam ediyor: «Onların yerine geçenlerin de öyle hissetmeleri ve hükümleri bilmeleri o kadar kolay değildi... İşte bu nedenle onlardan sonra içtihad çok şiddetli ve hissedilir bir değişime uğradı... İçtihad, müçtehidin yaşadığı ortamdan oldukça etkileniyor, müçtehidin dönemiyle Resûlullah'ın veya Kur'an-ı Kerim'in hükümlerinin iniş dönemi arasındaki mesafe arttıkça fıkıh hükümleri hakkında ihtilaf ve ilmî kavga da bir o kadar artıyordu. İşte bu konu, müçtehidleri içitihad konusunda bir takım kanun ve kurallar koymaya yönlendirdi; daha sonra bu kurallara usul-i fıkıh ilmi denildi. Bu tarihten itibaren, belli bir kanun ve kural çerçevesine sokulan içtihad, şeriatin gizli hükümlerini elde etmenin ölçüsü sadece kişisel kavrayiş olan ilk dönemdeki içtihattan tamamen ayrıldı.»

(el-Medhal ila İlmi'l-Usuli'l-Fıkıh, s.14-17; biz burada özet olarak naklettik.)

Devalibî, "Kur'an açısından hükümlerin kaynakları" babında şöyle diyor: «Kur'an-ı Kerim açısından ahkâm ve hukukun birinci kaynağı Kur'an'ın kendi ayetleridir. İkinci kaynağı sünnettir. Allah Teala buyuruyor ki: "Resûl'ün size getirdiklerini kabul edin." Ahkâm ve hukukun üçüncü kaynağı ise icma ve içtihad gibi sünnette kabul edilen şeylerdir.» (el-Medhal, s.30) Böylece teşri/yasama için dört kaynak veya temel ilke belirtildi: Kur'an, sünnet, icmâ, içtihad. Devalibî diyor ki: «Bu söylediklerimizden dördüncü kaynağa içtihad veya rey ya da akıl dendiği anlaşılmaktadır.» (el-Medhal, s.53)

Hulefa Mektebinin İçtihadın Doğruluğuna Getirdiği En Önemli Deliller

1- Muaz'ın Hadisi

Sünen-i Dâremî ve diğer kaynaklarda şöyle geçer: «Resûlullah (s.a.a) Muaz b. Cebel'i Yemen'e göndereceği zaman ona, "Nasıl hükmedeceksin?" diye sordu. Muaz, "Halk arasında Kur'an'a uygun hükmedeceğim" dedi. Resûlullah, "Ya hüküm Kur'an'da olmazsa?" diye sordu. Muaz, "Resûlullah'm sünnetine müracaat ederim" dedi. Resûlullah, "Peki, Resûlullah'm sünnetinde de olmazsa?" diye sorunca, Muaz, "Kendi görüşüme göre davranırım ve bu konuda kusur etmem." dedi. Bunun üzerine Resûlullah eliyle Muaz'ın göğsüne birkaç defa vurarak, "Elçisinin gönderdiğini muvaffak edecek olan Allah'a şükürler olsun." buyurdu.» (Mukaddeme-i Daremî, c.I, s.60; Müsned-i Ahmed, c.5, s.230 ve 276)

2- Amr-ı As'ın Hadisi

Amr b. As'tan şöyle rivayet edilir -ifade Buhari'nindir: «Resûlullah, "Eğer bir hakim hüküm verirken, içtihad eder de hükmünde isabetli olursa iki ecir alır; fakat içtihad eder de yanılırsa bir ecir alır." buyurdu.» (Sahih-i Buharı, 2/178, "Ahkâm" kitabı, "Ecru'l-Hakim" babı; Sahih-i Müslim, "Akziye" kitabı, "Beyanu'l-Hakim" babı, h: 15, s.1242; Sünen-i İbn-i Mâce, h: 2314, "Ahkâm" kitabı, "el-Hakim-u Yectehid-u ve Yusib" babı; Müsned-i Ahmed, 2/187; 4/198,204,205'te, "Doğru hükmedersen on mükafat alırsın" şeklinde geçer)

3- Halife Ömer'in Ebu Musa Eş'arî'ye Mektubu

Halife Ömer'in Ebu Musa Eş'arî'ye yazdığı mektupta şöyle geçer: «Kitab ve sünnette olmayan bir konuda şüpheye düştüğün zaman düşün, ardından işleri birbiriyle kıyasla.»

(Halife Ömer'e isnat edilen mektup; bunun ayrıntıları A'lamu'l-Mukiin, c.l, s.85)

Bunlar Hilâfet Mektebi'nin içtihadın doğruluğunu ispatlamak için getirdikleri en önemli delillerdir; bunun dışındaki diğer delilleri ise, senetlerinin zayıf olması ve maksatlarını açık bir şekilde desteklememesi nedeniyle onları burada zikredip üzerinde tartışmamıza gerek yoktur. Yukarıdaki iki hadise ve Ömer'in Ebu Musa Eş'ari'ye yazmış olduğu mektuba gelince Ehl-i Sünnet âlimlerinden İbn Hazm bunları eleştirmiş, Muaz'ın hadisi hakkında şöyle demiştir: «Muaz'ın hadisi reddolunduğu için bu konuda onu delil olarak sunmak doğru değildir. Şöyle ki bu hadis sadece kimliği belli olmayan Haris b. Amr tarafından nakledilmiştir. Buharı de, el-Evsat adlı tarih eserinde onun hakkında şöyle yazıyor:

"Haris ancak bu hadisiyle tanınmaktadır; bu hadis ise doğru değildir."

Ayrıca Haris hadisini kimliklerini bilmediği Hums halkından bazı kişiler kanalıyla nakletmektedir! Ve ilginç olanı şu ki, böyle bir hadisten ne sahabe döneminde kimsenin haberi vardı ve ne de tabiînin döneminde; sadece Ebu Avn onu bilinmeyen bir kişiden almıştır. Sonraları da rey ve içtihad taraftarları Şu'be'nin yanında böyle bir rivayetin olduğunu öğrenince, hemen aslı olmayan bu hadise sarılıp onu dünyanın dört bir yanına yaydılar!» (el-Ahkâm-i İbn Hazm, c.5, s.773-775, Kahire basımı.)

Ibn Hazm peşinden şöyle yazıyor: «Bu rivayetin uydurma oluşunun delili şudur: Resûlullah'ın ona, "Allah'ın Kitabı ve Resûlullah'ın sünnetinden bir şey bulamazsan?" şeklinde bir şey demiş olması imkânsızdır. Çünkü Resûlullah Allah Teâlâ'nın, "Size Rabbinizden inene uyun." (A'raf, 3), "Bugün size dininizi kemale erdirdim." (Maide, 3) ve "Allah'ın sınırlarını aşan kendi nefsine zulmetmiş olur." (Talak: l) buyruğunu biliyordu. Ayrıca o hazretin dinde görüş belirtmeyi haram kıldığı sabittir...

Bütün bunlara rağmen böyle bir hadis doğru olursa, Muaz'ın, "içtehidu re'yî" (kendi

görüşüme göre davranırım.) şeklindeki sözü, "Hakkı Kur'an ve sünnetten bulmak için ben tüm çabamı harcayacağım ve sürekli onun peşinde olacağım." anlamına gelir.

Ve yine, eğer bu hadis doğru olursa şu iki durumun dışında değildir: Bu hüküm ya sadece Muaz'a hastır; bu durumda diğerlerinin Muaz'a tâbi olmaları gerekiyor; oysa içtihad taraftarları böyle bir şey söylemiş değillerdir. Ya da bu hüküm Muaz'la birlikte diğerlerini de kapsıyordur; bu durumda içtihat edip görüşünü belirten herkes emre uymuş olacak ve herkes haklı sayılacak, hiç kimsenin haklılık konusunda diğerlerine bir üstünlüğü olmayacaktır. Böyle olunca da hak, çeşitli ve çelişkili görüş ve hükümler arasında gizli kalacaktır. Bu ise makul olmadığı gibi onların (içtihat taraftarlarının) sözlerine de aykırıdır; hatta imkansız olduğu bile söylenebilir. Çünkü bu durumda her biri diğeri gibi içtihat sonucu kendi görüşüne uyduğu için hiçbiri haklı olduğuna dair bir delil ortaya koyamayacaktır. Onların dayandıkları hadiste kendi görüşünün içtihadı dışında bir şey geçmemiş ve içtihadlardan birine öncelik tanıyacak şekilde o hadiste geçmeyen bir özelliğin ona eklenmesi caiz değildir. Ayrıca hiç kimsenin de diğerine bir üstünlüğü yoktur. Ve apaçık belli ki, Muaz'ın hadisi doğru olursa, bu hadiste cahillerin düşündüğü gibi kendi görüşüne göre bir helâli haram veya bir haramı helâl edebileceği, bir mirası haksız yere bağışlayabileceği ve bir hakkı sebepsiz olarak engelleyebileceği bir izin verilmiş değildir ona. Bunu hiçbir Müslüman kabul etmiyor ve şeriat da bu söylediklerimiz dışında bir şey söylemiyor.» (el-Ahkâm, İbn Hazm, c.5, s.775)

İbn Hazm, Amr b. As'ın hadisiyle ilgili olarak da şöyle yazıyor:

«Amr b. As'ın hadisine gelince; aslında bu hadisin kendisi onlara karşı en büyük delildir. Çünkü bu hadiste, müçtehid olan hâkimin yanılabileceği gibi, isabetli olabileceği de vurgulanmıştır. Eğer öyleyse dinde yanlış hüküm vermek haramdır ve Allah Teâlâ yanlışı teyit etmeyi kesinlikle reva göremez. O halde onların bu delilleri de geçerli değildir.» (el-Ahkâm, İbn Hazm, c.5, s.771)

İbn-i Hazm, Ömer'in Ebu Musa'ya yazmış olduğu mektubu iki senedle naklettikten sonra şöyle yazıyor: «Bu da doğru değildir. Çünkü birinci senette, hadisi terk edilen, hadisinin itibarsız oluşunda icma olan, babasının da kimliği belirsiz olan Kûfeli Abdulmelik b. Velid b. Mi'dal geçmiştir.

İkinci senette ise el-Kerecî ile Süfyan'ın arasındaki raviler meçhuldürler, dolayısıyla bu rivayet mursel ve munkatidir (raviler arasında bağlantı kopmuştur). O halde bu hadis de merduddur (kabul edilmez).» (el-Ahkâm, İbn Hazm, c.5, s.1003; A'lamu'l-Mukiîn, c.l, s.85-86)

Hilâfet Mektebi'nin İçtihad Hakkındaki Görüşlerine Eleştirimiz

Eleştirilerimiz iki konu etrafında yoğunlaşmaktadır:

1- İçtihad teriminin anlamı.

2- Hilâfet Mektebi'nin içtihadın caiz olduğu konusunda ileri sürdükleri üç delilin anlamı.

İçtihad teriminin hicretin birinci yüz yılında lügat anlamında, yani her işte "çaba harcamak" anlamında kullanıldığına değindik. Muaz ve Amr b. As'tan nakledilen rivayetlerin senetleri doğru olsa bile içtihad kelimesi bu rivayetlerde sadece bu lügat anlamında kullanılmıştır.

Diğer taraftan bu iki hadisin kullanıldığı yerler söz konusu asıl mevzumuzla hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü her iki hadis yargıyla ilgilidir; oysa bizim konumuz hükümlerin müçtehidler tarafından teşriinin (yaşanmasının) caiz olup olmayışıdır. Halife Ömer'e nispet edilen ve delil olarak getirilen mektupta da durum böyledir. Yine delil olarak sunulan diğer rivayetlerin de durumu aynıdır. Senetlerindeki zayıf ravileri göz ardı etsek bile, içerik olarak uydurma oldukları hususunda hiçbir şüpheye yer yoktur. Kaldı ki bunlar İslâm hükümlerinin teşriiyle değil, yargı işleriyle alakalıdır.

Hatta kadılık (hüküm) verme, konusunda da bu hadisler hâkimlerin ihtiyaç duydukları konularda istedikleri şekilde hüküm koymalarının teşri etmelerinin caiz olduğunu göstermiyor. Meselâ Muaz'ın hadisinin, bu iddialarını ispatladığını sanmaları da ancak bir yanılgıdan ibarettir. Çünkü bu hadisin içeriğinden anlaşılan, Kitap ve sünnette İslâm hükümlerinin iki kısımdan oluşmasıdır: Bazen bunların birinde veya her ikisinde cüzî bir şey -yani özel bir konu- için açık hüküm verilmiştir ve artık bu konuda içtihad yapmaya gerek yoktur; bazen de hüküm genel bir kural içerisinde verilmiştir ki burada hâkimin, ihtiyaç duyduğu konuya uyarlayacak şekilde genel hükmü tanımak için çaba harcaması gerekiyor. Bu ise içtihadın, kişinin ihtiyaç duyduğu hükmü elde etmek için çaba harcamasından ibaret olan lügat anlamıdır.

Fakat Hilâfet Mektebi alimlerinin bu hadisi delil olarak sunma şekillerinden onların şöyle dedikleri anlaşılıyor: Resûlullah'ın tebliğ ettiği İslâm hükümleri bazı konularda eksiktir; onun için kadılar, müftüler ve hâkimlerin İslâm dininde ihmal edilip hükmü verilmeyen konuları kendi görüşlerine göre teşri etmeleri gerekir!

USUL-U KÂFİ(cilt2) USUL-U KÂFİ(cilt2)

DIPNOTLAR(2)

Hükümlerin, Sahabenin Davranışından Elde Edilişi

Devalibî içtihadı şöyle tanımlıyor: «İçtihad, üzerinde icma edilmeyen bireysel bir görüştür; bu içtihad üzerinde görüş birliği sağlanırsa icmâ olur; dolayısıyla içtihad

önem bakımından icmadan sonra yer alır.» (el-Medhal İle'1-flmi'l-Usul, s.55) Ardından içtihadı üç kısma ayırmıştır:

1- «Kur'an ve sünnetin nasslannı tefsir edip açıklama yapmak.» (el-Medhal İle'I-İlmi'l-UsuI, s.55)

2- «Hüküm çıkarmak için Kitap ve sünnetteki benzerlerini esas almak suretiyle kıyas etmek.

3- Kur'an ve sünnete dayalı özel bir nassa değil, tüm nasslardaki şeriat ruhuna dayanarak kendi görüş ve reyini ortaya koymak. Çünkü şeriatın asıl hedefi maslahattır ve nerede maslahat söz konusu olursa Allah'ın hükmü de oradadır ve kesinlikle Müslümanların iyi olduğunu teşhis ettiği her şey Allah yanında da iyidir!»

Yine şöyle diyor: «Resûlullah'tan sonra sahabenin döneminde vuku bulan en bariz içtihadî konu İslâm ordularının Irak, Şam ve Mısır fetihlerinde savaşarak elde ettikleri toprakların bölüştürülmesidir. Kur'an'ın görmezden gelinmez açık nassı, ganimetlerin humusunun (beşte biri) beytülmale dönmesi ve "Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulüne, onun akrabalarına yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir." (Enfal, 41) ayetinin tayin ettiği yerlerde harcanması, geri kalan beşte dördünün ise Kur'an'ın açık nassı ve Resûlullah'ın Hayber savaşındaki sünneti gereğince ganimet olarak o savaşa katılanlar arasında bölüştürmesi şeklindedir. Dolayısıyla ganimet alan İslâm savaşçıları Kur'an'ın emri ve Resûlullah'ın sünneti gereğince Ömer b. Hattab'a gelerek ayette belirlenen yerlerde kullanılması için ganimetin humusunu almasını ve geri kalanını da savaşçılar arasında bölüştürmesini istediler.

Fakat Ömer, "Gelecek zamanlardaki Müslümanlar, yerin üzerinde çalışan tüm çiftçilerle birlikte bölüştürüldüğünü, nesilden nesile miras alarak onların gelirlerini kendilerine has kıldıklarını görürlerse ne olacak hâlleri? Hayır; ben böyle bir şeyi kabul etmem." diyerek bölüştürmeye yanaşmadı.

Abdurrahman b. Avf ona, "O halde ne yapmamız uygun olur? Sonuçta fethedilen yerler, üzerinde çalışan çiftçilerle birlikte Allah Teala'nın bunlara bir lütfudur. " dedi. Ömer, dediğin gibidir; fakat ben böyle görmüyorum." dedi. Savaşa katılanlar da Ömer'e itirazda bulunarak, "Sen savaşa katılıp kılıç sallamayan kimseler için Allah'ın kılıçlarımız sayesinde bize ihsan ettiği lütfü karşısında dikilip dur-muşsun...!" dediler. Fakat Ömer, "Benim görüşüm budur!" dedi. Sonunda onlar da, "İstediğin gibi olsun!" demek zorunda kaldılar.» (el-Medhal İle'l İlmi'I-Usul, s.91-95, "Envau'l-İçtihad" babı.)

İbn Hazm diyor ki: «Rey ve görüş insanın bir delil ve burhanı olmaksızın isabetli olduğunu sandığı şeydir.» Ve yine diyor ki: «Kıyas ise, hakkında açık bir nass gelmeyen bir şeyi, hükmü olan başka bir şeyle kıyaslayarak aralarındaki

benzerlikten dolayı onun hakkında da aynı hükmü vermektir, »(el-Ahkâm bi Usuli'l-Ahkâm, İbn Hazm- Kahire-Asime, Zekeriyya Ali Yusuf yayınlan, c.l, s.40-41)

Devalibî ise el-Medhal adlı kitabında istihsanı şöyle tanımlıyor: «İstihsan, delilinin daha güçlü olması veya bir maslahatı icap edecek ve sıkıntıyı giderecek şekilde bir zaruretin bulunması nedeniyle kıyasta meşhur olan hükmün aksine bir hüküm vermektir.» (el-Medhal, s.293)

Daha sonra Hanefilerin istihsanla ilgili şu görüşünü naklediyor:

«İstihsan, hükmü değiştirmeyi gerektiren daha güçlü bir delil olması nedeniyle benzer konularda bir meselenin hükmünden başka bir hükme geçiştir.» Bu konuda Malikîlerden ise şöyle naklediyor: «İstihsan, fakihin konunun ayrıntılarını araştırırken tüm meseleleri kıyasın sonucuyla bağdaştırmak zorunda olmayışı, istihsana dayanarak zarar, sıkıntı, meşakkat ve maslahatı defetmeyi gerektirse bile kendisi bazı genel maslahatları kıyasın sonucuna tercih etmesidir.» (el-Medhal, s.296)

Devalibî daha sonra istislahı şöyle tanımlıyor: «İstislah; bir maslahat nedeniyle bir nevi reye göre verilen hükümdür.» (el-Medhal, s.301, sekizinci bab.)

Üç kural (kıyas, istihsan, ve istislah) arasındaki farkı ise şöyle tanımlıyor:

«Kıyas ve istihsanın meseleleri diğer meselelerle sürekli benzerlik ve yakınlık halindedir. Çünkü kıyasta, kıyas meselelerini, kendisine kıyas edilen diğer meselelerin hükmüyle bir saymak gerekiyor. Hükümlerinin aynı olmamasının sebebi ise, illet ve nedenlerinin (hikmetlerinin) aynı olmasıdır.

İstihsanda ise, benzer meselelerde verilen hükümden, bazı nedenlerden dolayı istihsan meselelerine dönmek gerekiyor. Hükümlerin ayrı olmasının nedeni ise, istihsan meselelerinin bazı açılardan daha güçlü görünen illet ve sebeplere sahip olması ve benzerleriyle bir olmamasıdır.

Istislaha gelince, hüküm vermek için kıyas ve istihsan meselelerinde değindiğimiz gibi başka meselelerle karşılaştırma yapmaya gerek yoktur; istislah meselelerinde hüküm vermek için sadece maslahat göz önünde bulundurulur.» (el-Medhal, s.304-305, sekizinci bab.)

"en-Nusus ve teğyiru'l-ahkam bi-tağyiri'z-zaman fi şer'i-1 İslam" babında ise şöyle yazıyor:

«Kadı ve müftülerden ibaret olan müçtehidlerin, şeriat sahibi tarafından neshedilmeyen bir hükmü zamanın maslahatına göre değiştirmelerine izin verilmiştir. Ve bu din bu açıdan diğer dinlerden üstün olup apaçık bir şekilde içtihadda düşünme özgürlüğünün varlığını ortaya koymakta, toplumun maslahatı

için hükümlerde gerekli yumuşaklığın olması gerektiğini kabul etmektedir. Böylece bu güzel başlangıç, İslâmî teşri ve yasamada sağlam bir kural hâline gelerek insanlara apaçık bir şekilde, ilân edildi ki: "Zamanın değişimiyle hükümlerin de değişmesi inkâr edilemez."» (el-Medhal, s.317)

Daha sonra buna tanık olarak İbn Kayyım'm A'lamu'l-Mu'kiîn adlı kitabındaki sözlerini getirerek şöyle diyor: «Bu şüphesiz büyük faydalar içeren bir bölümdür...» (el-Medhal, s.319)

İbn Kayyım bu alanda çeşitli örnekler getirmiştir; örneğin yedinci örnekte şöyle yazıyor:

«Resûlullah ve Ebubekir'in döneminde ve Ömer'in hilafetinin başlarında bir adam bir defada "üç talak" sözcüğünü kullansaydı sahih hadislerde kesinleşen rivayetler gereğince bir talak sayılırdı...»

Daha sonra İbn Kayyım bu konudaki sahih hadislere değinmiş, bu cümleden Rukane b. Abd-ı Yezid'in başından geçen olaya yer vermiştir. Rukane bir defada eşine üç talak verdikten sonra bu işten pişmanlık duyarak durumu üzüntü içerisinde Resûlullah'a (s.a.a) anlattı. Hazret ona, "Eşini nasıl boşa-dm?" diye sorunca Rukane dedi ki: "Ona üç talak verdim." dedim. Resûlullah, "Bir celesede mi?" diye sordu. Rukane, "Evet." diye cevap verince Hazret, "Bu, bir talak sayılır. İstersen eşine rücu et." buyurdu. Rukane de eşine geri döndü.

Ve yine demiştir ki: «Ömer b. Hattab bunun sünnet olduğunu, Allah Teala'nın kullarını rahatlatmak için onlara bir lütfü olduğunu ve talakın farklı oturumlarda ve bir kaç defada gerçekleşmesi gerektiğini, mükellefin bir defada gerçekleştiremeyeceğini biliyordu. Nitekim lian da böyledir. Eğer mükellef dört defa söyleyeceğine bir defada, "Allah'ı dört defa tanık tutuyorum ve yemin ediyorum; gerçekten o doğru konuşanlardandır." derse, bu sadece bir defa sayılır. Aynı şekilde yeminde de bir adam:

"Elli defa Allah'a yemin ederim ki bu adam katildir." derse, sadece bir yemin sayılır...»

İbn-i Kayyım bu şekilde konuyla ilgili örnekleri çoğaltıyor ve nihayet şöyle diyor:

«Bu Allah'ın Kur'anı, bu Resûlullah'ın sünneti, bu Arap lügati, bu konuşma örfü, bu da Resûlullah'ın halifesi (Ebu Bekir) ve onunla aynı zamanda yaşayan ve sayıları kesinlikle bini geçen o hazretin ashabı. Nitekim durum da Ömer'in hilafetinden üç yıl sonrasına kadar böyleydi...»

Daha sonra şöyle yazıyor: «Bundan maksat şudur: Eskiden beri Kur'an, sünnet, kıyas ve icma bu konu için delil ifade ediyordu ve ondan sonra da onu çürütecek bir icma gelmemiştir; fakat Müminlerin Emiri Ömer kendi döneminde bunun

Müslümanların maslahatına olduğunu düşünerek bir celesede üç talakın verilebileceğini ilan etmiştir!» (A'lamu'l-Mukiîn-i İbn-i Kayyım-i Cevzî, c.3, s.30-36)

Devalibî icmayı tanımlarken onu iki kısma ayırmaktadır:

1- Bahis konusu olan mevzuda ümmetin hepsinin değil, sadece ulemasının icması.

2- Her yerde değil, sadece Medine gibi o olayın gerçekleştiği mekanda vuku bulan icma.

Daha sonra şöyle diyor: «Ashabın döneminden sonra diğer alimler gelince, icmayı şeriatin temel ilkelerinden biriymiş gibi kabul ettiler; fakat ne var ki karşılarında sınırları apaçık belli bir ilke görmediler...» (el-Medhal, c.5, s.334, dokuzuncu bab.)

* * *

Buraya kadar tüm söylediklerimiz onların reye amel etmeyle ilgili sözlerinden öte bir şey değildir; ister kendi reylerini tevil, ister içtihad desinler ve ister diğer isimler versinler, hepsi aynıdır.

Çünkü gerçekte kıyas, müçtehidin iki mesele arasında gördüğü benzerlikten dolayı bir meseledeki bir hükmü diğer meseleye de uygulaması ve aynı hükümle hükmetmesidir.

İstihsan ise müçtehidin bir hükmün aksine hüküm vermeyi maslahat gördüğü bir yerde meselenin benzerinin hükmünü terk etmesidir.

İstislah da müçtehidin kıyas ve karşılaştırma yapmadan maslahat teşhis ettiği bir konuda içtihad ederek sonra görüşünü belirtmesidir.

İcma ise, herhangi bir konunun hükmünde ulemanın veya bir bölge halkının görüş birliğine varmasıdır. İşte Hulefa Mektebi'nde tüm içtihad kuralları bu şekilde rey ve görüş belirtmede noktalanıyor. Ayrıca onlar kendi kişisel görüşlerini şer’i nassa tercih etmekteler! Hatta Kur'an ve sünnete aykırı olan kendi görüşleriyle övünmekteler. Halife Ömer'in savaş yoluyla fethedilen toprakların beşte dördünü İslâm savaşçıları arasında bölüştürmekten sakınması, bunun en açık örneğidir. Oysa bu davranış Kur'an-ı Kerim'in açık nassı ve Resûlullah'ın sünnetine aykırıdır!

Veya ebedi haram olmak için üç defada ayrı ayrı talak vermek yerine bir tek celesede, üç talak vermenin yeterli görülmesi de Kur'an ve Resûlullah'm sünnetine aykırı olan diğer bir örnektir.

Hanefîlerin İmamı ve Reye Amel

Hatib Bağdadî, Tarih-i Bağdad adlı eserinde Yusuf b. Esbat kanalıyla Ebu

Hanife'den şöyle rivayet eder: «Resûlullah'la ben bir dönemde olsaydık, Resûlullah benim birçok görüşüme uyardı! Din, güzel rey ve kişisel görüşten başka bir şey midir ki?!» Yine Ali b. Asim'den şöyle rivayet etmektedir: « Bir defasında Ebu Hanife Resûlullah'tan bize hadis rivayet etti. Sonunda, "Ben bunu kabul etmiyorum?" dedi. Ben, "Peygamberin hadisini mi?" diye sordum. Ebu Hanife, "Evet; ben kabul etmiyorum." dedi!» (Tarih-i Hatib Bağdadî, Ebu Hanife'nin biyografisi, c.13; bu hadisin tamamı s.387, 390'da " Din rey ve kişisel görüşten başka bir şey midir ki?!" ibaresine değinilmeden geçmiştir. Ve Habban-i Bestî'nin (ö.354h.) eseri olan Mecruhin, 3/65 Ebu Hanife'nin biyografisinde görebilirsiniz bunu.)

İshak-i Fezarî'den de şöyle rivayet etmektedir: «Savaşla ilgili bir soru sormak için Ebu Hanife'nin yanına gittim. Sorumu sordum Ebu Hanife cevap verdi. Ben, "Bu konuda Resûlullah'tan (s.a.a) şöyle ve böyle rivayet edilmiştir." dedim. Bunun üzerine Ebu Hanife, "Bizi kendi halimize bırak" dedi!» (Ebu İshak'ın rivayetleri, c.13, s.387) Ve yine şöyle demektedir: «Bazen Resûlullah'ın bazı hadislerini Ebu Hanife'ye söylüyorlar ve o da açık bir şekilde karşı çıkıyordu!» Ve yine, "Ben Seyf i reddetmek için Ebu Hanife'ye bir hadis rivayet ettim. Fakat Ebu Hanife, "Bu hurafe bir hadistir" dedi!

Hammad b. Seleme'den de şöyle rivayet etmiştir: «Ebu Hanife rivayetleri alıyor, fakat onları kendi reyine göre reddediyordu!» Veya; "Hadis ve sünnetleri alıyor; ama onları kendi görüş ve reyiyle reddediyordu!» (Hemmad'ın rivayeti, Tarih-i Bağdad, 13/390-391; Mecruhin, 3/70'de geçmiştir.)

«Vukey de, "Biz Ebu Hanife'nin Resûlullah'ın (s.a.a) iki yüz hadisini apaçık bir şekilde reddettiğini gördük!" diyor.» (Tarih-i Bağdad, c.13, s.390 ve Mecruhin, c.3, s.70)

Salih Ferra ise Yusuf b. Esbat'tan şöyle duyduğunu rivayet eder: «Ebu Hanife Resûlullah'ın (s.a.a) dört yüz veya daha fazla hadisini reddetmiştir! Ben bu yüzden ona, "Ey Ebu Muhammed! Bunların tümünün Resûlullah'ın hadisleri olduğunu biliyor musun?!" dedim. Ebu Hanife, "Evet!" dedi. "Onlardan birini söyler misin?" dedim. Ebu Hanife, "Resûlullah atın iki pay ve savaşçının ise bir pay aldığını söylemiş. Fakat ben bir hayvanın payını bir müminin payından fazla tayin etmem." dedi!»

Ve yine «Resûlullah (s.a.a), "Satıcı ve müşteri muamele toplantısından ayrılmadıkça muameleyi feshetme hakkına sahiptirler." buyurmuştur. Fakat Ebu Hanife, "Muamele gerçekleştikten sonra feshetme hakkı ortadan kalkar. " demiştir!»

Yine Hammad'dan şöyle rivayet edilmiştir: «Mescid-i Haram'da Ebu Hanife'nin yanında oturduğum bir sırada biri gelerek ondan, "Terliklerini kaybetmesi

nedeniyle ayakkabı giyen ihramlı kişinin vazifesi nedir?" diye sordu. Ebu Hanife, "Kurban kesmelidir." dedi!

Bunun üzerine ben şöyle dedim: "Subhanallah! Eyyub bize, Resûlullah'ın ihramlı kişi hakkında, eğer terliklerini bulamazsa ayakkabı giysin ama arkadan topuklarına kadar kessin (topukları örtülü olmasın) diye buyurduğunu rivayet etmişti. Oysa sen ayakkabı giyip kurban kesmesini söylüyorsun!»

Abdussamed babasından şöyle rivayet etmiştir: «Ebu Hanife'ye Resûlullah'ın, "Ramazan ayının gündüzünde hacamat yapan da yaptıran da orucunu bozmuş olur." buyruğunu naklettiklerinde Ebu Hanife, "Bu kafiyeli ve şiirimsi bir sözdür." dedi!» (Abdussamed'in rivayeti için: Tarih-i Bağdad, 13/388)

Süfyan b. Uyeyne şöyle diyor:

«Ebu Hanife, Resûlullah'ın (s.a.a) hadislerine misaller getirerek reddediyordu! Ona benim, "muamelede feshetme hakkı satıcıyla müşteri birbirlerinden ayrılıncaya kadardır." şeklinde bir hadis rivayet ettiğimi haber vermişlerdi. O, bu hadisi reddetmek için sürekli, "Peki, satıcıyla müşteri zindanda ya da gemide bir muamele yapmış olsalar ne olacak?! Eğer bu muamele yolculukta gerçekleşecek olursa satıcıyla müşteri ne zaman birbirlerinden ayrılacaklar?!" diyordu.» (Tarih-i Bağdad, c.13, s.388-389)

* * *

Yukarıda rey taraftarlarının önderi müçtehid Ebu Hanife'den naklettiğimiz hadisleri muteber kitaplardan bulduk ve hepsinin Resûlullah'dan rivayet edildiğini gördük. Daha sonra Ebu Hanife'nin fetvalarına müracaat ettiğimizde Resûlullah'm (s.a.a) bu hadislerine aykırı fetva verdiğine tanık olduk:

1- «Resûlullah (s.a.a) at için iki pay, sahibine ise bir pay tayin etmiştir.»

(Sahih-i Buharî, "cihad" kitabı, "sehmu'l-feres" babı, 2/99; el-Meğazî, "gazvet-u Hayber" babı, c.3, s.69; Sahih-i Müslim, "Cihad" kitabı, "Keyfiyet-u Kısmeti'l-Ganimeti Beyne'l-Hazirin" babı, h:S7; Ebu Davud, "Cihad" kitabı, 143, 147. bab; Tirmizî, es-Seyr, 6, 8.bab; Müsned-i Ah-med, "Cihad" kitabı, s.21; Müsned-i Ahmed, 2/2, 62, 80; 4/138) Ebu Hanife'nin bu hadisle muhalefeti İbn-i Rüşd'in Bidayetu'l-Müctehid'inde geçmiştir. (Bidayetu'l-Müctehid, 2/411) Ibn Hazm ise şöyle demiştir: «Resûlullah'ın hükmünü eleştiren bir akla yazıklar olsun!» (el-Muhallâ, İbn Hazm, 7/111)

2- Resûlullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur: «Müşteri ve satıcı birbirlerinden ayrılmadıkça muameleyi feshetme hakkı devam eder.» (Sahih-i Bulıarî, "el-Buyu" kitabı, 19, 22, 42, 43, 44, 46, 47. bab-lar; Sahih-i Müslim, h: 43, 46, 47; Sünen-i Ebu Davud, 51. bab; Tirmizî, s.63; Nesaî, s. 4, 7, 9; Daremî, 15. bab; Muavtta-i

Malik, s.79; İbn Mace, "et-Ticarat" kitabı, s.17; Müsned-i Ahmed, c. 2, s.4, 9, 52, 54, 73, 135, 311, c.3, s.402, 425, 434, c.5, s.12, 17, 21, 22 ve 23) İbn Hazm, Resûlullah'ın bu konudaki rivayetlerini kaydettikten sonra şöyle demiştir: «Ebu Hanife, Malik ve o ikisine uyanlar, bütün bu hadislere karşı gelerek, "Muamele, satıcı ve müşteri birbirlerinden ayrılmasalar bile, birisine feshetme hakkı verilmediği takdirde sözle kesinleşir." demiş ve bu şekilde Resûlullah'ın kesin sünnetine muhalefet etmişlerdir. (İbn Hazm, Muhallâ, 8/351-352, 1417. mesele.)

3- «İhramlı bir kişi terliklerini kaybederse ayakkabı giysin.» (Sahih-i Buharî, "hac" kitabı, 21. bab; Sahih-i Müslim, h:l-5; Tirmizî, s.19; Nesaî, s.52-53, 55, 57-59, 61-63; el-Muvatta, s.8-9; el-Menasik-i İbn-i Mace, s.19-20; Daremî, s.9; Müsned-i Ahmed, 1/215, 225, 228, 279, 285, 337 ve c.2, s.3, 4, 8, 29, 32, 34, 41, 47, 50, 54, 66, 73, 74, 81,111, 119 ve c.3, s.323, 395) İbn Hazm bu hükmü ayrıntılı bir şekilde açıklamış, Ebu Hanife'nin buna muhalefet ettiğini kaydetmiştir. (el-Muhallâ, 7/81)

4- Resûlullah'tan şöyle rivayet edilmiştir: «Hacamet yapan da yaptıran da orucunu bozmuş olur.» (Sahih-i Buharî, "Ulum" kitabı, 32. bab; Sünen-i Ebu Davud, 28. bab; Tirmizî, 59. bab; Daremî, 26. bab ve "Siyam" kitabı; İbn Mace, s. 18; Müsned-i Ahmed, c.2, s.364 ve c.3, s.465, 474, 480 ve c.4, s.123, 124, 125 ve c.5, s.210, 276, 277, 280, 282, 283 ve c.6, s.12, 157 ve 258) Fakat İbn Rüşd: «Ebu Hanife ve izleyicileri, "Bu iş ne mekruhtur ve ne de orucu batıl eder!" demektedirler.» (Bidayetu'l-Müctehid, c.l, s.300; el-Muhallâ, İbn Hazm, c.6, s.204-205, mesele: 753)

* * *

Ayrıca, onlar Kur'an-ı Kerim ve Resûlullah'ın (s.a.a) sünneti karşısında kendilerince kıyas, istihsan, ve mesalih-i mursele gibi kurallar çıkararak İslâm teşriînde yeni bir bölüm açmış, İslâm hükümlerini çıkarmak için Kitab ve sünnetin yanında onlara müracaat etmiş ve bazen de yukarıda örneklerine değindiğimiz gibi kendi çıkardıkları bu kuralları Kur'an ve sünnetten öne geçirmişlerdir. Resûlullah'tan sonra İslâm hükümleri böylece değişime uğramış ve bütün bunlar İslâm dinine nispet edilmiştir.

İşte bu yüzden İslâm düşmanları, bazı Müslümanlar dışında, (Örneğin Devalibî'nin el-Medhal ila İlm-i Usuli'l-Fıkıh kitabı.) İslâm dininin Resûlullah'ın döneminde eksik bir din olduğunu ve daha sonra ilerleyip mükemmelleştiğini sanmışlardır! Tıpkı Yahudi müsteşrik Goldziher'in "Tetavvuru'l-Akide ve'ş-Şeriat Fi'l-İslâm" (İslam dininde inanç ve yasama değişimi) adlı kitabında dediği gibi.

Rey'e haddinden fazla güven öyle bir yere varmıştır ki bazı Hilâfet Mektebi müçtehidleri benzeri dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen, insandan utanç terleri akıtan "şer'î hileler" diye bir takım hükümler vermişlerdir! (el-Muhallâ, c.ll, s.251-257, 2213. mesele, el-Musteciret-u Li'z-Zina!)

Daha acısı, bu müçtehidlerin övgüsünde bir takım hadisler uydurulup onların Resûlullah'a isnat edilişidir. Hatib Bağdadî'nin Ebu Hureyre kanalıyla Resûlullah'tan rivayet ettiği Ebu Hanife'yi öven şu nakli gibi: «Ümmetimde ismi Nu'man ve künyesi Ebu Hanife olan bir kişi gelecek; o ümmetimin meşalesidir, o ümmetimin meşalesidir, o ümmetimin meşalesidir!» (Tarih-i Bağdad, c.13, s.335)

Bilemiyorum, h.665 yılında Mısır bölgelerinden birinin padişahı olan Zahir Bibrus Bendkadarî bu gibi içtihadların kapısını kapatarak İslâm'a hizmet mi etmiştir ihanet mi?! (Huteti'l-Mukrizî, 4/161)

Fakat her halükârda, içtihad ve reye göre amelin kapısını başından beri Hulefa-i Raşidin döneminde Hilâfet Mektebi'nde hâkim düzen açmış ve yine sonradan onlara hâkim olan güç içtihadın kapısını kapatmış ve günümüze kadar da kapalı kalmıştır!

Fakat Ehl-i Beyt Mektebi'nde içtihada gelince; bu mektebin izleyicileri Masum İmamlarını izleyerek bu bilimi "fıkıh" ve bu bilimdeki uzman kişileri ise "fakih" diye adlandırmaktadırlar.

Keşşî, Marifetu'r-Rical adlı kitabında, Ebu Cafer (İmam Muhammed Bakır -a. s-) ve Ebu Abdullah (İmam Cafer Sadık -a.s-) ashabından olan fakihlerin tanıtımı bölümünde şöyle yazıyor:

«Bu mektebin ileri gelenleri İmam Muhammed Bakır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ashabından olan bu ilk kişilerin fakihliğinde ittifak içerisinde olup onlar arasında şu altı kişinin diğerlerinden daha üstün olduğunu söylemektedirler: Zurare, Maruf b. Harbuz, Bureyd el-İclî, Ebu Basir el-Esedî, Füzeyl b. Yesar, Muhammed b. Müslim et-Taifi. Bunların içinde de en fakihi Zurare'dir...» (Rical-i Keşşî, s.238, fakihlerin adlandırılması bölümünde, no: 431)

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ashabından ismini saydığımız bu altı kişi dışında diğer fakihlerin tanıtımında ise şöyle yazıyor: «Bu mektebin ilimde ileri gelenleri, yukarıda saydığımız altı kişinin dışında İmam Cafer Sadık'dan sahih olarak naklettikleri şeylerin sahih olduğunu teyit etme ve açıklamalarını doğrulamada ittifak içerisinde olup onların fakihliğini vurgulamaktadırlar. Onlar sırasıyla şunlardan ibarettir: "Cemil b. Derrac, Abdullah b. Miskan, Abdullah b. Bekir, Hemmad b. İsa, Hammad b. Osman, Eban b. Osman.» Ve daha sonra şöyle ekliyor: «Ebu İshak-i Fakih, yani Sa'lebe b. Meymun bunların arasında Cemil b. Derrac'ın diğerlerinden daha fakih olduğunu ve hepsinin İmam Cafer Sadık-'ın (a.s) ashabından olduğunu söylemiştir.» (Rical-i Keşşî, s.375, no: 705)

Keşşî daha sonra İmam Musa b. Cafer (a.s) ve İmam Rıza'nın (a.s) başka altı ashabını tanıtırken şöyle yazıyor: «Ashabın tümü bu kişilerin tasdik ettiği şeyi teyit etme konusunda ittifak içerisinde olup onların bilim bakımından yüce bir makama

sahip olduklarını ve fakihliklerini itiraf etmekteler.» (Rical-i Keşşî, s.556, no:1050; Hatiraetu'l-Vesail, Emir Bahadır basımı, 3/538; el-Usuli'l Asliye, Feyz, s. 56, 57) Şeyh Saduk (ö. 381 hk.) Ehl-i Beyt Mektebi'ndeki tüm fıkıh alanlarını kapsayan ve hadise dayanan ilk büyük fıkhî kitabı yazmış ve onu "Fakihu Men La Yahzuruhu'l-Fakih" diye adlandırmıştır.

Bu büyük fakihin öğrencilerinden Şeyh Mufıd (ö: 413 hk.) de Usul-i Fıkıh kitabım yazmıştır.

Ehl-i Beyt Mektebi fakihlerinin fıkha "içtihad" demedikleri herkesçe bilinmektedir. Şeyh Tusî, "el-Mebsut" adlı kitabının başında şöyle yazıyor: «Ben muhaliflerimizden sürekli kıyas ve içtihadı kabul etmeyenler birçok fıkıh hükümlerini elde edemeyecekler, dediklerini duyuyorum...»

Daha sonra içtihad ve müçtehid terimleri yavaş yavaş Ehl-i Beyt Mektebi'nin usul-i fıkıh kitaplarına ve hocaların hadis naklinde kendi öğrencilerine verdikleri icazetlere geçti. Bu icazetler ilk başta hocanın öğrencisine Masum Ehl-i Beyt İmamlarından hadis rivayet etmesine izin ve muvafakati anlamına geliyordu; fakat daha sonra değişime uğradı ve öğrencinin hocası yanında okuduğu veya ondan duyduğu hadis kitaplarından rivayet etme icazeti anlamına geldi. (Biharu'l-Envar, c.107, s.215-216)

Sonunda bu icazetler öğrencinin hocasının huzurunda okuduğu hadis kitapları ve diğer kitaplardan rivayet etmeyi kapsadı. İşte böylece o icazetler mezun olanlara verilen ilmî belgeler konumuna geldi. Fakat hicretin sekizinci yüz yılında bazı icazet belgelerinde ulemanın "müçtehidler" diye tavsif edildiklerini görüyoruz! Bunlardan biri Allame Hillî'nin oğludur; Allame'nin oğlu hicri 741 yılında Şeyh Muhsin b. Mezahir adında bir öğrencisine verdiği icazette babasını, "Babam Şeyhu'l-İslam, müçtehidle-rin imamı..." şeklinde tavsif ediyor. Veya Şeyh Ali Neylî'nin hicri 791 yılında İbn-i Fehd'e verdiği icazette, Allame Hilli'nin oğlu olan hocasını, "Şeyhimiz mevla, imam, allame, müçtehidlerin sonuncusu... " şeklinde anıyor. (Biharu'l-Envar, c.107, s.222-225) Nihayet sonraki zamanlarda bu icazetlerden bazılarında mezun olan kişinin içtihad derecesine ulaştığına tanıklık edildi. Örneğin Merhum Muhammed Bakır Meclisi hicri 1085 yılında telif ettiği eserleri rivayet etmesi için torunu Hatunabadî'ye verdiği icazette onun içtihad derecesine ulaştığını vurgulamıştır. (Biharu'l-Envar, c.105, s.29)

Son zamanlarda ise artık Ehl-i Beyt Mektebi fakihleri bazen öğrencilerinin içtihad derecesine ulaştıklarını belgeleyen özel bir icazet vermekteler.

Böylece "içtihad" ve "müçtehid" terimleri bu şekilde Ehl-i Beyt Mektebi izleyicilerinin örfüne intikal etti. Fakat bu gerçekte iki Mektep arasında isim ortaklığından başka bir şey değildir. Ama buna rağmen, bu isim ortaklığı bile Ehl-i Beyt Mektebi izleyicilerinden olan bazı Ahbarîleri yanıltarak bir takım nadir

görüşlere sevk etmiştir.

O halde her iki mektep her ne kadar aynı ismi paylaşıyorlarsa da, ancak bu terimlerin anlamında aralarında büyük bir ihtilaf vardır. Bunun nedeni ise, Ehl-i Beyt Mektebi fakihlerinin hiçbir şekilde Hilâfet Mektebi izleyicilerinin kendi müçtehidlerinin reyi üzerine bina ettikleri hiçbir fıkhî kaidelere ve usullere itibar etmemeleri, aksine hükümlerin istinbatında sadece Kur'an ve sünnete dayanmalarıdır. [Mealimu'l-Medreseteyn, c.2, s.479- 486- 369- 390- 487]

[12]- "Biz, kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık..." (En'am, 38) "Sana bu kitabı, her şeyi açıklayan olarak indirdik." (Nahl, 89)

[13]- Hükmün Anlamı Ve Yalnızca Allah'a Ait Oluşu

"Hüküm" sözcüğünün kökü, bir şeyin parçalarının bölünmeyecek, çözülmeyecek, parçalara ayrılmayacak, etkisi zayıflamayacak ve biçimi ortadan kalkmayacak şekilde kaynaşması, açıklıkların ve aralıkların kapatılması suretiyle sağlamlaştırılması anlamını ifade eder. Bu kelimenin "ihkâm", "tahkim", "hikmet" ve "hükümet" gibi çeşitli türevleri, bu anlam üzerinde birleşmektedirler.

İnsanlar arasındaki yönetsel ve hukuksal uygulamalarda bu anlamın gerçekleştiğini gözlemlemek mümkündür. Çünkü yöneticiler ve başkanlar bir şeyi emrettikleri zaman, emirlerine muhatap olan kişilere görevi düğümlenmiş, onları bununla bağlamış gibi oluyorlar. Bu düğümü çözmeleri ve bu bağdan kurtulmaları söz konusu değildir. Falan eşyanın sahibi veya falan şeyde hak sahibi olmak da böyle-dir. Söz konusu kişiyle o eşya veya o şey arasında bir tür kaynaşmışlık ve bütünleşmişlik olur. Başkası onunla, o eşya araşma girip de o eşyada tasarrufta bulunamaz. Veya onunla, üzerinde hak sahibi olduğu şeyin araşma girip de hakkını kullanmasına engel olamaz. Bir kimse kalkıp, eşya sahibiyle o eşya hususunda çekişirse, sözgelimi eşyanın kendisine ait olduğunu iddia ederse ya da bir şey üzerinde hak sahibi olan kimsenin bu hakkının aslında kendisine ait olduğunu ileri sürerek onun hakkını geçersiz kılmaya çalışırsa, yukarıda işaret ettiğimiz sağlamlık gevşemiş, muhkemlik zayıflamış olur.

Ardından meselenin çözümü için başvurulan hakem veya yargıç mülkiyeti veya hakkı taraflardan birine bağladığında, aslında gevşemeden sonra bir sağlamlaştırma, fetretten sonra bir güçlendirme söz konusu olur. Hakemin veya yargıcın, "Falan eşyanın mülkiyeti falan adama aittir. Falan şey üzerindeki tasarruf hakkı şu adamındır." şeklindeki sözü, çekişme ve sürtüşme sorununu ortadan kaldıran bir güçlendirme, pekiştirme işlevini görür. Artık malik ve hak sahibinden başkası, onunla mülkü ve hakkı arasına giremez. Kısacası, emreden amir ve hükmeden yargıç, emrinde ve hükmünde emre ve hükme konu olan şeyle ilgili olarak bir bağıntı meydana getirerek, bu hususta baş gösteren gevşekliği gidermiş, güçsüzlüğü güçlendirmiş oluyorlar. İşte hüküm dediğimiz şey budur.

İnsanlar bu yolla kararlaştırılmalı / itibarî konulara ilişkin hükümlerin anlamım kavramış, sonra bunun, yargısı ve kaderi bağlamında Allah'a izafe edildiğinde gerçek varlıklara da uyarlanabileceğim fark etmişlerdir. Buna göre, çekirdeğin toprakta gelişip yeşermesi, dal ve yapraklara sahip olması, sonra meyve vermesi, aynı şekilde embriyonun hayat ve duygu sahibi bir bedene dönüşmesi, bütün bunlar, Allah tarafından verilen hükümler ve kararlar niteliğindedir. İşte hükmün anlamından anladığımız budur: Bir şeyin başka bir şey için ispatlanması veya bir şey gerçekleşince başka bir şeyin de ispatlanması.

Kur'ân'ın öğretilerine esas olarak aldığı tevhit teorisi, yüce Allah'ın varlıklar üzerinde tek ve ortaksız bir etkinliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçi, bu etkinliğin yüce Allah'a izafe edilmesi hep aynı tarzda olmaz ve varlıkların farklılıkları oranında birtakım farklılıklar arz eder. Örneğin yüce Allah'ın yaratmayı kendine izafe ettiğini gördükten sonra, çeşitli şekillerde başkalarına da izafe ettiğini görmemiz mümkündür. İlim, kudret, hayat, dileme, rızk ve güzellik gibi olgular için de aynı durum geçerlidir. Kısacası, etki yüce Allah'a ait olduğuna göre, bir tür etki demek olan hüküm de O'na aittir.

Bu hususta varoluşsal gerçeklere ilişkin hüküm ile kararlaştırılmalı/itibarî yasal olgulara ilişkin hüküm arasında herhangi bir fark yoktur. Bu anlamın şu ayetlerde vurgulandığını gözlemlemek mümkündür: "Hüküm vermek yalnız Allah'a aittir." (En'âm, 57) "Haberiniz olsun, hüküm yalnız O'nundur." (En'âm, 62) "İlkte de, sonda da hanı d O'na mahsustur; hüküm de O'nundur." (Kasas, 70) "Allah hüküm verir, O'nun hükmünün ardına düşecek (onu sorgulayacak) yoktur." (Ra'd, 41) Eğer Allah'tan başkasının hüküm vermek gibi bir yetkisi olsaydı, Allah'ın hükmünün ardına düşmesi ve iradesine karşı çıkması gibi bir yetkisi de olurdu. Bir diğer ayette şöyle buyruluyor: "O hâlde hüküm, yüce ve büyük olan Allah'a aittir." (Mü'min, 12) Bunun gibi daha birçok ayet örnek gösterilebilir. Bu özel ya da genel nitelikli ayetler, varoluşsal hükmün yüce Allah'a ait olduğunu ifade etmektedirler.

Yasama nitelikli hükmün de sırf Allah'a ait olduğunu şu ayetten anlayabiliriz: "Hüküm, yalnız Allah'ındır. O, yalnız kendisine tapmanızı buyurmuştur. İşte doğru din budur." (Yûsuf, 40) Dolayısıyla, bu ayetlerden de anlaşıldığı kadarıyla, mutlak anlamda hüküm verme yetkisi, sadece Allah'a aittir ve hiç kimse bu hususta O'na ortak değildir. Ancak bazı ayetlerde Allah'ın hükmü, özellikle yasama nitelikli olanı kendisinden başkasına izafe ettiğini de görüyoruz: "İçinizden iki adil kişinin hük-medeceği..." (Mâide, 95) Davud'a (a.s) şöyle hitap ediliyor: "Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O hâlde, insanlar arasında adaletle hükmet." (Sâd, 26) Peygamberimize hitaben de şöyle buyruluyor: "Onların arasında Allah'ın indirdiğiyle hükmet." (Maide, 49) "Şu hâlde, onların arasında Allah'ın indirdiğiyle hükmet." (Mâide, 48) "Peygamberler, onunla hüküm verirlerdi." (Mâide, 44) ...

Bu ayetleri önceki ayetler grubuyla birlikte incelediğimiz zaman, hükmün öncelikle ve temelde yüce Allah'a ait olduğu, O'nun dışında hiç kimsenin kendinden

kaynaklanan bağımsız hüküm verme yetkisinin olmadığı anlaşılır. O'ndan başkası, ancak O'nun izniyle hüküm verebilir. Bu yüzden yüce Allah, kendisini hükmedenlerin en iyi hükmedeni ve en hayırlısı olarak nitelendirmiştir. Bu da temelli oluşu, bağımsızlığı ve öncelikliliği ifade eder: "Allah hüküm verenlerin en iyi hüküm vereni değil midir?" (Tîn, 8) Diğer bir ayette de şöyle buyrulmuştur: "O, hükmedenlerin en iyisidir." (A'râf, 87)

Görüldüğü gibi, yüce Allah'ın izni ve benzeri bir gerekçeyle, O'ndan başkasına hüküm vermeyi izafe eden ayetler, kararlaştırılmalı / itibarî konulara özgüdür. Varoluşsal hüküm bağlamında ise -hatırladığım kadarıyla- O'ndan başkasına da bunun izafe edileceğine ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Gerçi yüce Allah'a izafe edilen sıfat ve fiillerin anlamlarının genel olarak izin gibi bir gerekçeyle bir şekilde Allah'tan başkasına da izafe edilmesi mümkündür. İlim, kudret, yaratma, rızk, diriltme, irade gibi olguları buna örnek gösterebiliriz. Kur'ân ayetlerinde de buna ilişkin açıklamalar çoktur ve onları burada sıralamaya gerek de yoktur.

Büyük bir ihtimalle, varoluşsal bağlamda izinle de olsa hükmün Allah'tan başkasına izafe edilmemiş olmasıyla yüce Allah'a saygı unsuru gözetilmiştir. Çünkü bu sıfatın bir şekilde bağımsızlık anlamı vardır. Dolayısıyla, böyle bir anlamı aracı konumdaki sebeplere izafe etmenin hiçbir yolu bulunmamaktadır. Nitekim varoluşsal yargı ve emir için böyle bir özellik söz konusudur. Bu bağlamda Bedî' (örneksiz yaratan) Bari' (yoktan var eden) Fatır (yoktan yaratan) lafızlarını da buna örnek gösterebiliriz. Çünkü bu lafızlar bir tür bağımsızlık anlamını içerirler. Bu yüzden de, Allah'ın rububiyetine saygıdan dolayı, O'ndan başkası hakkında bu ifadelerin kullanılmasından kaçınılmıştır.

Yüce Allah'ın Fiilinin Ve Hükmünün Gerçek Anlamı

Yüce Allah'ın hükmü hakkın kendisidir, hakka uygun veya hakla uyuşan değil. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Bir şey objeler dünyasında sabit olduğu, somut olarak gerçekleştiği zaman hak olur. Aynı zamanda bunun vehim sonucu uydurulmamış olması, bir zihin tarafından kurgulanmaması da gerekir. Objeler dünyasında yer alan bir varlık olan insanı, aynı şekilde yeri, onda biten bitkileri ve ondan beslenen hayvanları buna örnek gösterebiliriz. Bir haberin hak olabilmesi için de bizim kavrayışımızdan bağımsız olarak kendiliğinden sabit realiteyle örtüşmesi gerekir.

Bir hüküm ve yargının hak olabilmesi için de evrene egemen olan yasaya uygun olması gerekir. Bir kimse herhangi bir emir verdiğinde veya bir yargıç bir hüküm verdiğinde, bu hükmün ve yargının mutlak ve evrensel hak olması için evrene egemen olan yasalar sisteminin özünden algılanan mutlak ve evrensel maslahat normlarına uygun olması şarttır. Genel evrensel düzen göz önünde bulundurulmaksızın evrenin bazı parçalarının durumları esas alınarak belirlenen nispî bir uyumluluk söz konusuysa, buna dayalı olarak verilen hüküm de nispî olarak hak niteliğini kazanır.

Bir kimse bize adalete uymayı ve zulümden sakınmayı emrettiği zaman, onun bu emri hak olur. Çünkü evrene egemen olan yasalar sistemi varlıkları mutluluklarına ve iyiliklerine yöneltir. Evrene egemen olan yasa, insanın toplumsal bir yaşayışı esas almasını öngörmekte ve bireylerden meydana gelen her topluma, parçalarını birbiriyle kaynaştırmasını ve parçaların birbirleriyle çatışmasına engel olmasını emretmektedir. Böyle olunca toplumun bir tarafı diğer tarafı ifsat edici bir tavır içinde olmaz. O zaman toplum, varoluşsal olarak kendisi için öngörülen mutluluktan payına düşeni alır, bunu bir araya gelmiş bireylerinin arasında da bölüştürür. Çünkü insan denen canlı türünün çıkarı, mutlak olarak ifade edecek olursak, hayatta mutlu olmaktır. Adaleti emretmek ve zulümden kaçınmak da bu hedefle örtüşmektedir. Çünkü bunların ikisi de haktır. Buna karşın adaleti yasaklamak ve zulmü emretmek insanın evrensel çıkarıyla bağdaşmamaktadır. Çünkü her ikisi de batıldır. Tevhit haktır; çünkü insanı gerçek yaşayışı itibariyle mutluluğa yöneltir. Şirk batıldır; çünkü insanı ölümcül bir mutsuzluğa ve sonsuz bir azaba sürükler.

Aynı şekilde, tartışan iki taraf arasında verilen hükmün hak olması da, verilen hükmün evrensel insanî maslahata ya da özel bir ulusun maslahatına ya da belli bir ümmetin maslahatına uygun olmasına bağlıdır. Bilindiği gibi, gerçek maslahat da, mutlak veya nispî olarak evrende egemen olan yasaların özünden algılanan maslahattır.

Bundan da anlaşılıyor ki, ne şekilde olursa olsun "hak," zihin dışında bir olgu olarak var olan evrenden, ona egemen olan düzenden ve onun işleyişi bazında geçerli olan yasalardan algılanır. Hiç kuşkusuz egemen düzeni, yasaları ve prensipleri ile evren ve varlık bütünü, yüce Allah'ın fiili konumundadır; O'ndan başlayıp, O'nunla kaim olup, O'nda son bulur. Şu hâlde, ne şekilde olursa olsun hak ve nasıl tasavvur edilirse edilsin maslahat, O'nun fiiline tabidirler, O'nun peşinden giderler, O'na dayanmak suretiyle ayakta dururlar. Yoksa yüce Allah, fiilleri itibariyle hakka tâbi değildir, hakkın peşinden gitmez. Çünkü O, bizzat haktır; O'nun dışındaki şeyler de O'nunla hak olma niteliğini kazanırlar.

Biz Âdemoğulları, kendi serbest seçimimizle işlediğimiz fiillerle, varlığımızdaki eksiklikleri gidermeyi ve yaşamsal ihtiyaçlarımızı karşılamayı hedefleriz. Bu bağlamda işlediğimiz fiiller, bizim için öngörülen mutlulukla uyuşabilirler de, uyuşmayabilirler de. Bu yüzden, işlediğimiz fiillerde, daima maslahat olduğunu düşündüğümüz yönü, yani durumumuz açısından yapıcı ve varlığımız açısından mutluluk verici olduğuna inandığımız yönü gözetleme zorundayız. Bunun için de, insanlığın evrensel maslahatına uygun, insanlar için amaçlanan mutluluk hedefiyle örtüşen birtakım pratik yasalara, genel hükümlere, toplumsal kurallara ve geleneklere uymak mecburiyetindeyiz.

Buradan hareketle şunu anlıyoruz ki: Maslahatlar ve mefsedelerin (doğrular ve yanlışların, uygun olanlar ve aykırı olanların, yararlı olanlar ve zararlı olanların)

zihin dünyasının da, dış dünyanın da dışında, bilgi dünyasından da, obje dünyasından da kopuk bir gerçeklikleri, bir hakikatleri vardır. Bu maslahat ve mefsedeler, dış dünyada olguların onlarla uyum içerisinde olup olmamasına göre etkinliklerini gösterirler. Şayet fiillerimiz veya hükümlerimiz, zihin ve dış dünyadan bağımsız olarak gerçeklikleri olan bu maslahatlarla uyum içinde olursa, onlarda maslahat niteliği belirginlik kazanır ve mutlulukla sonuçlanır. Şayet onlara ters düşer de aynı şekilde gerçeklikleri olan mefsedelerle uyum içinde olursa, o zaman da fiillerimiz ve hükümlerimiz, bizi her türlü zarara ve kötülüğe götürür.

Dolayısıyla bu tür bir gerçekliğin; gerçek, değişmez, ortadan kalkmaz bir gerçekliği vardır. Şu hâlde, gerçek maslahatlar ve mefsedeler, aynı şekilde bunların güzellik ve çirkinlik gibi insanı yapmaya veya terk etmeye iten sıfatlan, yine yapma veya yapmama gerekliliği gibi bu maslahatlar ve mefsede-lerden kaynaklanan hükümler için yok olmayı, geçersiz kılınmayı, değişmeyi, başkalaşmayı kabul etmeyen bir tür sabit oluş, bir tür gerçeklik söz konusudur. Bu maslahatlar ve mefsedeler bize egemendirler; bizi şu işleri yapmaya, şu işleri terk etmeye yöneltirler. Akıl da, sair evrensel olguları algıladığı gibi, böyle bir sabit oluşları ve gerçeklikleri olan bu maslahatlar ve mefsedeleri algılayabilmektedir.

Sonra insanlar, ilâhî hüküm ve yasaların, hüküm kavramının anlamı açısından insanlar tarafından konulan hüküm ve kanunlardan ayrı olmadığını, aynı şekilde fiilin anlamı itibariyle yüce Allah'ın fiillerinin bizim fiillerimizden ayrı olmadığını gözlemlediklerinden, yüce Allah'a izafe edilen hükümlerin ve fiillerin de, gerçek maslahatlarla uyuşma, güzellik niteliğiyle nitelenme açısından tıpkı bizim hükümlerimiz ve fiillerimiz gibi olduğuna hükmetmişler. Buna göre, özellikle de yüce Allah'ın her şeyin hakikatini bildiği ve kullarının maslahatını gördüğü gerçeği de dikkate alınarak gerçek maslahatların O'nun fiilleri üzerinde bir tür etkinliği, hükümleri üzerinde egemenliği söz konusudur.

Ancak bunların tümü aşırı görüşlerdir. Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan anlaşıldığı gibi bunlar, gerçeklikleri olmayan itibarî (kararlaştırılmalı, anlaşmalı) hüküm ve bilgilerdir. Doğal ihtiyaçlar ve sosyal hayatın zorunlulukları, bizi bunları kararlaştırma ve varsayma zorunda bırakmıştır. Sosyal ortamın dışında bunların bir gerçekliği, bir değeri yoktur. Bunlar, sırf yasama ve karara bağlama ortamında kararlaştırılmış şeylerdir ki, insan bunlar aracılığıyla kendisi için yararlı olan işlerle zararlı olan işleri ayırt eder, kendisi için yapıcı olanı yıkıcı olandan, mutluluk verici olanı mutsuzluk verenden ayırır.

İslâm'ın ilk dönemlerinde dinsel bilgileri araştırma amacıyla ortaya çıkan iki ekolün mezhepsel tutuculuğu, onları bu hususta karşılıklı olarak iki aşırı tutum içine itmiştir. Bu gruplardan biri -mufev-vize- kendiliğinden gerçekliği olan maslahatlar ve mefsedelerden, gerçek güzellik ve çirkinlikten bunların değişmez, başkalaşmaz, ezelî ve ebedî bir sabit oluşlarından söz ederek bunların yüce Allah üzerinde gerektirme ve yasaklama şeklinde hâkimiyeti olduğunu, Allah'ın varoluşsal ve

yasal fiilleri üzerinde sakındırma ve izin verme şeklinde etkinlikleri bulunduğunu söylemişlerdir. Böylece yüce Allah'ı mutlak saltanatı ve egemenliğinden soyutlamış, mülkünün koşulsuzluğunu geçersiz kılmışlardır.

Diğer grup ise -cebriye- bütün bunları olumsuzlamış, bir şeyin güzelliğinin ilâhî emrin onunla ilintili olmasından, çirkinliğinin de ilâhî yasağın onunla ilintili olmasından kaynaklandığında ısrar etmişlerdir. Onlara göre, varoluşun ve yasamanın bir hedefi, bir gayesi yoktur. İnsan, fiilleri hususunda herhangi bir şeye malik değildir. Fiilden önce de onu işleyecek gücü bulunmamaktadır. Nitekim birinci grup da, insanın kendi fiilini yarattığını ve Allah'ın bu hususta bir şeye malik olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Görüldüğü gibi, bu görüşlerin ikisi de aşırılığın, ifrat ve tefritin somut göstergeleridir. Aslında ne bu, ne de ötekisi doğrudur. İşin gerçeği şudur: Bu ve benzeri şeyler, birtakım itibarî/kararlaştırılmalı şeylerdir ki, bunların gerçekliği olan bir dayanakları vardır. O da şundan ibarettir:

İnsan -toplumsal bir yaşam sürdüren diğer canlı türleri de kendi kapasiteleri oranında benzer bir durumdalar- hayatının kalıcılığından ve mutluluğu yakalamaktan başka bir amacı olmayan hayat yolculuğunda eksik ve muhtaç bir varlıktır ki, bilinç ve iradesinden kaynaklanan toplumsal nitelikli eylemleriyle eksiklerini tamamlamayı, ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlar. Bu durum onu, mutluluğuna ulaşmak ve mutsuzluğundan uzak durmak yolunda yaptığı işlerin ve bu işlerle ilintili olan olguları da, gerçekte dış dünyaya ait olguların nitelikleri olan güzellik, çirkinlik, gereklilik, yasaklık, caizlik, mülk ve hak gibi niteliklerle niteleme durumunda bırakmıştır. Buradan hareketle bunlarla ilgili olarak da bir tür sebep-sonuç ilişkisi öngörerek birtakım genel ve özel nitelikli kanunlar belirlemiş ve bunlar açısından da, gerçek olgular için geçerli olan bir tür sabit oluşun, bir tür gerçekliğin söz konusu olduğuna inanmıştır. Böyle yapmış ki, bu sayede pürüzsüz bir şekilde sosyal hayatını sürdürebilsin.

Sözgelimi, gülün güzel olduğu gibi, adaletin de güzel olduğuna, kokuşmuş bir leşin çirkin olduğu gibi, zulmün de çirkin olduğuna inandığımızı görebilirsin. Yine, organlarımızın bize ait olduğu gibi, malın da bize ait olduğuna, sonucun eksiksiz sebebi açısından gerekli olduğu gibi, falanca işi yapmanın da gerekli olduğuna inanırız. Değerlendirmelerimiz ve nitelemelerimiz bu esasa göre devam edip gider. Bu nedenle de, bu hususla ilgili görüş ve değerlendirmelerin çeşitli toplumlar bazında, toplumsal amaçlarının farklı olmasıyla orantılı olarak farklılıklar gösterdiğini gözlemleriz. Bir toplumun çirkin gördüğü bir şeyi bir başka toplumun güzel gördüğüne rastlamak mümkündür. Bir grubun geçersiz kıldığı bir hükmün bir başka toplum tarafından uygulandığını görmek de rastlanan bir durumdur. Bir ümmetin maruf ve iyi bildiği şeyi, bir başka ümmetin münker ve kötü gördüğüne, birinin çirkin gördüğünü öbürünün güzel gördüğüne rastlayabiliriz. Hatta bir tek ümmet bazında, zamanın geçmesi ve toplumsal yaşamın aşamalarının değişmesi

doğrultusunda, yaşamın bir gerekliliği olarak uygulanan bir yasa terk edilir, sonra tekrar uygulamaya geçirilir, ardından tekrar yürürlükten kaldırılır. Bu, toplumlara göre değişen amaçlar açısından geçerli olan bir durumdur. İki kişinin bile ihtilâf etmediği toplum, adalet ve zulüm gibi genel amaçlara gelince; bunların taşıdığı güzellik, çirkinlik, gereklilik, yasaklık gibi nitelikler, kesinlikle değişemeyeceği gibi, kimse de farklı bir görüşte olamaz. Bu, meselenin biz insanlara yönelik boyutu.

Yüce Allah'a gelince; O da, dinini genel sosyal yasalar kalıbında sunduğu için, sosyal yasalar kalıbında biçimlenmiş olarak sunulan gerçek bilgileri açıklarken, biz insanların hayat yolculuğumuzda dikkate aldığımız şeylere itibar etmiştir. Bu doğrultuda, sunduğu bilgiler üzerinde düşünmemizi ve bize ilettiği gerçekleri algılamamızı istemiştir. Tıpkı kendi aramızda uyguladığımız yaşam yasalarını düşünüp algıladığımız gibi. Bu bağlamda, kendisini ibadet edilen Rab, bizleri de ibadet sunan kullar olarak nitelendirmiştir. Bu çerçevede, temel inançlardan ve pratik yasalardan oluşan bir dininin olduğunu, bu din karşısındaki tutumumuzun, sosyal görüşlerimiz bazında esas aldığımız yönteme uygun olarak sevap ya da azabı gerektirdiğini, ona uymanın bizim durumumuzu yapıcı yönde etkileyeceğini, akıbetimizin güzel olacağını, mutluluğa ulaşacağımızı hatırlatmıştır.

Buna göre, inanmak ve benimsemek zorunda olduğumuz temel inanç prensipleri var. İbadetler, muameleler ve sosyal ilişkiler bazında yapmak ve gözetmek zorunda olduğumuz görevlerimiz ve ilâhî yasalar var. Nitekim bütün insanî topluluklarda aynı şey geçerlidir.

İşte inanç ya da amele ilişkin toplumsal bilgileri araştırdığımız gibi, inanç ya da amele ilişkin dinsel bilgileri de araştırmamıza izin veren, aynı şekilde, toplumsal bilgilerde dayandığımız gibi dinsel bilgilerde de aklî görüşlere ve amelî önermelere dayanmamızı caiz kılan husus da budur. Buna göre, yüce Allah, kulları için ancak dünya ve ahiret açısından çıkarlarına uygun olan yükümlülük ve görevleri öngörür; sadece güzel olanı emreder, sadece din ve dünya açısından bozgunculuk niteliğine sahip olan çirkin şeyleri yasaklar. O, ancak aklın tercih ettiğini yapar ve ancak yapılmaması gerekeni yapmaz.

Bununla beraber yüce Allah iki şeyi bize hatırlatmaktadır:

Birincisi: Aslında mesele, özü itibariyle bundan çok daha büyüktür. Çünkü bu sayılanların tümü, toplumsal görüşlerin maddelerinden derlenen bilgilerdir. Bunlar da toplumun boyutlarını aşamazlar, örneğin göksel âleme yükselemezler. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Biz, düşünüp anlamanız için onu Arapça bir Kur'ân yaptık. O, katımızda bulunan ana kitapta oldukça yücedir, hikmet doludur." (Zuhruf, 4) Yine verdiği bir örnek zımnında şöyle buyurmuştur: "Gökten bir su indirdi de dereler kendi ölçüşünce çağlayıp aktı. Sel üste çıkan köpüğü taşıdı. Süs yahut eşya yapmak için ateşte yakıp erittikleri madenlerde de bunun gibi bir köpük vardır. Allah, hak ile batılı böyle benzetme ile anlatır." (Ra'd, 17)

Peygamber efendimiz (s.a.a) de bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Biz peygamberler topluluğuna, insanlara akıllarının kapasitesi oranında söz söylememiz emredildi." Bunun gibi gerek kitaptan ve gerekse sünnetten birçok örnek sunmak mümkündür.

Bu açıklamadan, yüce Allah'ın fiillerinden karşıtlarının ispatı anlamında güzellik ve maslahata uygunluk niteliklerinin olumsuzlanması gibi bir anlam çıkarmamak gerekir. Yani, yüce Allah'ın fiilleri açısından çirkinlik ve kötülük gibi niteliklerin ispatı veya tıpkı çocukların fiilleri gibi yüce Allah'ın fiillerinin de aklî itibardan yoksun olduğu yönüne gidilmemelidir. Yüce Allah bu tür yakıştırmalardan münezzehtir. Nitekim göz denilen organa sahip olma anlamında görmenin akıl için olumsuzlanması, onun kör olduğunun ya da kavrama düzeyinde olmadığının ispatı anlamına gelmez. Bilâkis bunu söylemekle akim bu açıdan kusurdan tenzih edilmesi amaçlanır.

İkincisi: Güzellik ve maslahatla ilgili yönler, bizim aramızda aklî hükümler ve amellerin gerekçelendirilmesinde ölçü olarak kullanıldığı gibi, yüce Allah'ın fiilleri ve yasal hükümleri açısından da ölçü olarak kullanılır. Ancak bu iki alan arasında önemli bir fark vardır. Şöyle ki, bunlar bizim açımızdan iradeye hâkim ve isteme egemen pozisyondadırlar. Çünkü biz akıllı varlıklar olarak bir fiili güzel ve maslahatımıza uygun, onunla çelişmez gördüğümüz zaman onu işlemeye yöneliriz. Aynı niteliklerde bir hüküm gördüğümüzde onu yasalaştırma hususunda tereddüt göstermez, derhal onunla hükmederiz, onu toplumumuzun bir kuralı hâline getiririz.

Bu yönler ve sebepler, yani güzellik ve maslahatla ilgili yönler, varoluş yasalarından ve objeler âleminden edindiğimiz soyut anlamlardan başka bir şey değildir. Bu objeler dünyası ise, bizim zihin içi dünyamızdan ayrıdır. Bizim dışımızda, bağımsız bir olgudur. Dolayısıyla biz, bizim maslahatımıza uygun olan güzel amelleri tercih etmekle hayat yolculuğumuzda tökezlememeyi, amellerimizin varoluş yasalarına uygun olmasını ve gerçeklik yolu üzerinde olmasını amaçlamış oluruz. Şu hâlde bu yönler ve maslahatlar, objeler dünyasından algılanan, onların ayrıntısı konumundaki anlamlardır. Bizim amellerimiz ise, bu yönlerin ayrıntısı, bunların egemenliği ve etkisi altındadır. Bizim koyduğumuz hükümlere ilişkin değerlendirme de, tıpkı bizim fiillerimize ilişkin değerlendirme gibi olacaktır.

Yüce Allah'ın fiiline gelince; o, zihin dışı âlemin ve objektif varlığın ta kendisidir ki, biz güzellik ve maslahat yönlerini ondan algılamaktayız. Dolayısıyla bunlar, ondan algılandıkları için, onun ayrıntıları konumundadırlar. Öyleyse yüce Allah'ın fiili, nasıl objeler dünyasının ayrıntısı, onun egemenliği ve etkinliği altında olarak sayılabilir?! Aynı şekilde, yüce Allah'ın yasalaştırdığı hükümler de, realiteyi doğurur, realitenin peşinden gitmez. Bu açıdan meselenin özünün anlaşıldığını düşünüyoruz.

Bu açıklamalardan sonra şunu anlıyoruz: Güzellik ve maslahatla ilgili yönler, biz akıl sahibi varlıkların fiilleri ve hükümleri için olduğu kadar, yüce Allah'ın fiilleri ve

hükümleri için de geçerlidir. Ancak bunlar, bizim fiillerimiz ve hükümlerimiz açısından egemen ve etkileyen pozisyonundadırlar. Dilersen, bunlara saikler ve ereksel nedenler de diyebilirsin. Yüce Allah'ın fiilleri ve hükümleri açısından ise, bunlar, ayrılmaz gerekliliklerdir. Dilersen, bunlara kesintisiz, sürekli, yinelenen faydalar da diyebilirsin. Biz, akıl sahibi varlıklar olarak bir şey yaptığımızda veya bir hüküm verdiğimizde, onunla hayrı ve mutluluğu elde etmeyi, henüz sahip olmadığımız şeye sahip olmayı hedefleriz.

Yüce Allah ise, bir şey yaptığında veya bir hüküm verdiğinde, Allah olduğu için öyle davranır. Bununla birlikte bizim fiillerimize terettüp eden güzellik ve maslahat, O'nun fiiline de terettüp eder. Bir de, bizim fiillerimiz, sorumluluk gerektirir, amaçlarıyla ve maslahatlanyla da gerekçelendirilirler. Ama O'nun fiilleri, O'nun için sorumluluk gerektirmez, sahip olmadığı bir gaye ile de gerekçelendirilmezler. Bilâkis O'nun fiilleri, gerekleri ve gerekli nitelikleriyle belirginlik kazanırlar. O, yaptığından sorulmaz; ama insanlar yaptıklarından sorulurlar. Artık meselenin iyice anlaşılmış olduğunu sanıyoruz. Kur'ân'ın gösterdiği de budur: "O, yaptığından sorulmaz; ama onlar sorulurlar." (Enbiyâ, 23) "İlkte de, sonda da hamd Ona mahsusutur; hüküm de Onundur." (Kasas,70) "Allah, dilediğini yapar." (İbrâhîm, 27) "Allah hüküm verir, O'nun hükmünün ardına düşecek (onu sorgulayacak) yoktur." (Ra'd, 41)

Eğer Allah'ın fiilleri de, tıpkı bizim akıl esaslı fiillerimiz gibi olsaydı Onun hükmünün de peşine düşüp sorgulama durumu olurdu. Sadece güzelleştirici bir maslahata dayanması hâlinde bu durum söz konusu olmazdı. Dilediğini yapma gibi bir serbestisi değil, maslahatın gerektirdiğini ve "De ki: Allah kötülüğü emretmez. "(A'râf, 28) "Ey inananlar, sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah'ın ve el-çisinin çağrısına koşun. " (Enfâl,24) gibi ilâhî hükümleri çeşitli açılardan güzellik ve maslahata uygunlukla gerekçelendiren ayetlerin öngördüğünü yapma gibi bir zorunluluğu olurdu. [el-Mîzan,7/167-179]

[14]- Bu rivayette İmam, ayeti "anlam" olarak aktarmıştır. [el-Mîzan, (Nahl, 89) Tefsir]

[15]- Teşvik edilen, Kur'ân'ın Kur'ân yoluyla, ayeti ayetle tefsir etmek. Yasaklananansa, Kur'ân'ın başka yöntemlerle tefsir edilmesidir. [el-Mizan, c.3,s.l35] (Ayrıntılı tam bilgi için bk. Usul-u Kâfi, c.2, Kur'ân'ın Fazileti Kitabı s. 1012, h: 3580 ve dip notu.)

[16]- Bil ki, Ehl-i Beyt İmamlarından Kur'ân'daki genel ve özel, mutlak ve kayıtlı ifadelerle ilgili olarak aktarılan rivayetler üzerinde uzun uzadıya durduğun zaman, göreceksin ki, bu rivayetlerde çoğu zaman genel nitelikli ayetten bir hüküm, özel nitelikli, yani özelle birlikte genel nitelikli ifadeden de bir başka hüküm çıkarılmıştır. Genellikle, genel nitelikli ifadeden müstehap hükümler, özel nitelikli ifadeden ise farz hükümler çıkarılmıştır. Aynı durum mekruhluk ve haramlık için de

geçerlidir ve böylece... İmamlardan aktarılan rivayetlerde belirlenen Kur'ân tefsiriyle ilgili anahtar yöntemlerden biri de budur. Onlardan rivayet edilen hadislerin kabarık bir yekûnu bu eksen etrafında döner. Buradan hareketle Kur-'ân-î bilgilere ilişkin iki temel kuralı belirleyebilirsin:

Birincisi: Kur'ân'ın her cümlesi, hem tek başına, hem de kendisi ile ilgili tüm kayıtlarla birlikte sabit, değişmez bir gerçekten ya da sabit, değişmez bir hükümden söz eder. Şu ayette olduğu gibi: "Allah, de, sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oyalana dursunlar." (En'âm, 91) Bu ifadede dört bağımsız, değişmez, sabit anlam vardır.

Birincisi: "Allah de." İkincisi: "Allah de, sonra onları bırak." Üçüncüsü: "Allah, de, sonra bırak onları daldıkları bataklıkta." Dördüncüsü: "Allah, de, sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oyalana dursunlar." Bu şekilde incelenmesi mümkün olan her ifadede bu yöntem göz önünde bulundurulabilir.

İkincisi: İki kıssa veya iki anlam aynı cümle veya aynı ifade ile anlatıldığı zaman, her ikisi de aynı merciye dönük olurlar. Bu iki kural iki sırdır ki, gerisinde sırlar yatar.

Yol gösterici, hidayet edici Allah'tır. [el-Mîzan, c.1, s.368]

[17]- Nesh etmek kayıtlamak demektir. İlga ve iptal değil. [Hüseyin Hatemi]

USUL-U KÂFİ(cilt2) USUL-U KÂFİ(cilt2)

DIPNOTLAR(3)

Kur'ân-ı Kerim, kimi ayetlerde kendi içinde çelişki barındırmadığını vurgulayarak meydan okur: "Hâlâ Kur'ân (ayetleri) üzerinde düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şeyler bulurlardı." (Nisa, 82) Evren zorunlu olarak maddî niteliklidir, ona egemen olan yasa da dönüşüm ve tekâmül yasasıdır. Şu hâlde, bu evrenin bir parçası olarak var olan her şey, aşamalı bir varoluş süreci yaşar; zayıflıktan güçlülüğe, eksiklikten olgunluğa yönelir. Bu yöneliş, o şeyin hem özünde ve hem de özüne bağlı unsurlarda, davranış ve eylemlerinde söz konusudur. İnsan da bu süreci yaşar; varoluşu, eylemleri ve eylemlerinin sonuçları itibariyle dönüşüm halindedir, tekâmül etmektedir. Fikir ve kavrayış noktasında da bu kural geçerlidir. Aramızda hiç kimse yoktur ki, kendisini bugün dünden daha olgun, daha yeterli görmesin. Yine hepimiz, ikinci anımızda birinci anımızdaki söz ve davranışlarımızdaki sürçmelerimizle karşılaşmaktayız. Bu, bilinçli bir insan olarak kendini tanıyan herkesin kabul edeceği, inkâr edemeyeceği bir realitedir.

Bu kitabı, Peygamberimiz dönem dönem insanlara sunmuş, yirmi üç yıl boyunca,

değişik şartlarda, farklı ortamlarda, Mekke'de, Medine'de, zaman zaman gece, zaman zaman da gündüz, yolculukta, mukimlikte, savaşta, barışta, zor günlerde, zafer günlerinde, güvenli dönemlerde, korkulu anlarda, ilâhî bilgileri sunmak, üstün ahlâkın kurallarım öğretmek, ihtiyaç duyulan her konuda dinî hükümleri yasalaştırmak amacıyla parça parça insanlara okumuştur. Buna rağmen benzeşen söz diziminde en ufak bir çelişki, birbirini tutmazlık söz konusu değildir. Nitekim kendisi, kendisini "(ayetleri) birbirine benzeyen ve tekrarlanan bir kitap" (Zümer, 23) olarak nitelendirmektedir. Sunduğu bilgiler, koyduğu temel ilkeler ve ahlâk kuralları açısından tek bir uyuşmazlık, birbirini çürütme meydana gelmemiştir. Tam tersine, ayetleri birbirlerini tefsir eder, birbirlerinin kapalı noktalarını açıklar niteliktedir. Nitekim Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor: «Kur'ân'ın bir kısmı bir kısmını destekler, bir kısmı bir kısmına tanıklık eder.» (Nehc'ül-Belâga) Eğer Kur'ân Allah'tan başkası tarafından ortaya konulmuş bir eser olsaydı, ifade tarzının bazı yerleri diğer bazı yerlerinden daha güzel olacaktı, sözün vurgusu ve etkinliği bakımından bazı yerleri diğer bazı yerlerinden daha parlak olacaktı. Sunduğu bilgiler, koyduğu ilkeler ve kurallar da doğruluk ve yanlışlık, sağlamlık ve çürüklük noktasında farklılık arz edecekti.

Kur'ân-ı Kerim'deki nesih olgusu, ifade tarzı açısından bir çelişki olarak değerlendirilemeyeceği gibi, bakış açısı ve hüküm değişikliği olarak da değerlendirilemez.

Bunun açıklanması şöyledir: Bakarsın, olumlu koşullar gereği verilen bir hüküm bir güne uygun düşer de, koşulların değişmesi sonucu bir başka güne uygun düşmez. Bu durumda, o günün koşullarına uygun düşen yeni bir hüküm yürürlüğe konur. Bunun en açık kanıtı, Kur'ân-ı Kerim'de, içerdikleri hükümleri yürürlükten kaldırılan ayetlerde, sözlü olarak bu ayetlerin içerdikleri hükümlerin ileride yürürlükten kaldırılacağının ima edilmiş olmasıdır.

Örneğin, hükmü yürürlükten kaldırılan bir ayette şöyle buyruluyor: "Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört erkek şahit isteyin; eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun (hapsedin)." (Nisa, 15) (Son cümlenin içerdiği ima dikkat çekicidir.) Bir başka ayette de şöyle buyruluyor: "Ehl-i Kitap'tan birçoğu, gerçek kendilerine apaçık belli olduktan sonra, içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan sonra vazgeçirip kâfir olmanızı istediler. Allah emrini getirinceye kadar, affedin, hoş görün." (Bakara, 109) Görüldüğü gibi, ifadenin son cümlesi, onlara karşı takınılacak tavra ilişkin hükmün geçici olduğunu ima ediyor.

"Biz bir ayeti neshedersek veya unutturursak, ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmedin mi?" (Bakara, 106) "Göklerin ve yeryüzünün egemenliğinin yalnızca Allah'a ait olduğunu bilmedin mi? Sizin Allah'tan başka bir veliniz ve bir yardımcınız yoktur." (Bakara, 107) Bu iki ayet, "nesih" meselesini işlemektedir.

Fıkıh bilginleri açısından nesih, bir hükmün geçerliliğinin sona erdiğini, yürürlük süresinin bittiğini açıklamaktır. Fıkıhtaki nesih, ayetteki mutlak ifadeden alman, ayetin ayrıntısı niteliğinde bir kavramdır. Anlamını ve içeriğini ayetten ve ayetin onunla ilgili işaretlerinden almaktadır.

"Biz... neshedersek" Neshetme, giderme demektir. Güneş gölgeyi ortadan kaldırıp yok edince, Araplar, "Nesehat'iş-şems'üzzille" yani, "Güneş gölgeyi giderdi (neshetti)" derler. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Senden önce hiçbir resul ve nebi göndermemiştik ki o, bir şey arzu ettiği zaman, şeytan onun arzusu içerisine mutlaka bir düşünce atmış olmasın. Fakat Allah şeytanın attığını derhâl giderir (nesheder)." (Hacc, 52) Bir kitaptan ikinci bir nüsha oluşturulunca, "kitap nesh-edildi, nüshası alındı" derler. Sanki kitap giderilmiş, yerine yenisi getirilmiştir. Aşağıdaki ayet-i kerimede "nesh" yerine "tebdil" kelimesinin kullanılmış olması bu yüzdendir: "Biz bir ayetin yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman -Allah ne indirdiğini bilirken- 'Sen Allah'a iftira ediyorsun' derler. Hayır çokları bilmiyorlar." (Nahl, 101)

Görüldüğü gibi, nesh ayetin kendisinin ortadan kaldırılmasını, varoluşunun iptal edilmesini gerektirmez. Tam tersine, bu hususta hüküm, "ayet" ve "alâmet" niteliği ile ilgilidir. Ayrıca ayet-i kerimenin son cümlesi (Allah'ın her şeye... bilmedin mi?), önceki cümlede varılan hükmün illetini bildirir niteliktedir. Dolayısıyla "nesh", ayetin bir alamet, bir işaret olarak etkisinin giderilmesi demektir. Yani, bir şey özünü korumakla birlikte işaret ve alâmet oluşunu elden veriyor. Buna göre, neshetme olayında ayetin yükümlülük ve benzeri etkileri giderilir; ama kendisine, özüne dokunulmaz. "Unutturma" ve "neshetme" fiillerinin bir arada kullanılmasından da böyle bir sonuca varabiliriz.

Ayetin orijinalinde geçen "nunsihâ" fiilinin mastarı olan "inşâ", "nisyan" mastarının "if’al" kalıbına sokulmuş şeklidir ve "bilme" nin kapsamının dışına çıkarma, "ilim"den giderme anlamına gelir. Nesh ise, göz önünden gidermektir. Bu durumda ayete şöyle bir anlam vermek gerekir:

Bir ayeti göz önünden giderirsek ya da "bilme"nin kapsamının dışına çıkarırsak, ondan daha iyisini veya bir benzerini getiririz.

Ayrıca bir şeyin "ayet" oluşu "şeylere", "yerlere" ve "cihetlere" göre değişir. Kur'ân bir yönüyle insanların benzerini getirememeleri bakımından yüce Allah'ın ayetidir. İlâhî hüküm ve yükümlülükler de Allah'ın ayetleridirler. Çünkü bunlar aracılığı ile Allah'tan korkma ve O'na yakın olma durumu meydana gelir. Somut varlıklar da Allah'ın ayetleridirler. Çünkü bu tür olgular kendi varlıkları ile yaratıcılarının varlığına işaret ederler. Varlıklarının özellikleriyle yaratıcılarının isim ve sıfatlarına tanıklık ederler. Allah'ın peygamberleri, velileri de ayettirler. Söz ve fiil olarak Allah'a davet ettikleri için... Dolayısıyla ayet, güçlü ve zayıf olabilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: "Andolsun Rabbinin ayetlerinden en büyüğünü gördü."

(Necm, 18)

Öte yandan bir ayet, bir yönüyle ayet niteliğine sahip olabileceği gibi, birkaç yönüyle de ayet sayılabilir. Dolayısıyla bir ayet sahip olduğu tek yönüyle neshedilip giderilirse, ortadan kalkmış olur. Ama eğer birçok yönü bulunursa, neshedilen yönünün dışındaki diğer yönleriyle yine "ayet" olarak değerlendirilir. Kur'ân'daki herhangi bir ayetin, içerdiği şer'î hükmün yürürlükten kaldırılması, buna karşın ayetin belâgati ve mucizevîliği ile varlığını sürdürmesi gibi.

"Nesh" kavramının genelliğinden algıladığımız budur. Yüce Allah'ın şu sözünde ifadesini bulan jiletlendirme unsurundan da bu sonucu çıkarmak mümkündür: "Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmedin mi? Göklerin ve yeryüzünün egemenliğinin yalnızca Allah'a ait olduğunu bilmedin mi?" Bu durumda, konuya yöneltilebilecek inkâr ya da ayetin iniş sebebine ilişkin rivayetlerde belirtildiğine göre Yahudilerin sergiledikleri inkâr, nesh kavramının anlamıyla ilgili olarak iki açıdan söz konusudur:

Birincisi: Ayet Allah katından geldiğine göre, kulların gerçek çıkarlarından birini koruma amacına yöneliktir ve bu çıkarı onun dışında hiçbir şey koruyamaz. Ayet giderilirse, çıkar da ortadan kalkar. Artık hiçbir şey ayetin yerine geçip söz konusu çıkara kalıcılık niteliğini kazandıramaz. Yaratıkların yararına ve kulların çıkarma olan böylece elden çıkmış olur. Oysa yüce Allah kullarına benzemez. Bilgisi de onların bilgisi gibi değildir.

Çünkü kulların bilgileri dış etkenlerin değişmesi ile birlikte değişiklik arz eder. Bu yüzden kul, bir gün herhangi bir çıkara ilişkin bir bilgi edinir ve o bilgi doğrultusunda bir hüküm verir. Sonra ertesi gün bilginin niteliği değişir, zihinde dün elde edemediği daha değişik bir çıkara yönelik bir bilgi belirir ve yeni bir hükümde bulunur; eski hükmün yanlışlığına karar verir; yeni bir hükmün konulmasının gerekliliğine inanır. Dolayısıyla her gün yeni bir hüküm vermek durumunda kalır. Renkten renge girer. Eşyadaki yarar unsurunu tüm yönleriyle kuşatıp algılayamayan kulların durumu bundan ibarettir. Yararlı ve zararlı şeylere ilişkin bilgileri değiştikçe, hükümleri ve durumları da değişir. Bilgi alanındaki değişiklik oranında, az veya çok pratikte de değişiklik olur, yeni oluşumlar baş gösterir. Bu da, gücün genel ve sınırsız olmayışından ileri gelir.

İkincisi: Güç sınırsız olsa da, var etme olgusunun gerçekleşmesi ve varoluşun fiilileşmesi ile birlikte değişkenlik imkânsız olur. Çünkü şey, zorunlu olarak gerçekleştiği durumdan değişikliğe uğramaz. Bu durum, insanın isteğe bağlı fiilleri karşısındaki konumuna benzemektedir. Çünkü insanın isteğe bağlı olan fiilleri, pratikte meydana gelmediği sürece isteğe bağlı fiillerdir. Pratikte meydana geldikten sonra zorunluluk ve kesinlik niteliğim kazanırlar ve artık isteğe bağlı fiiller olarak değerlendirilemezler. Meselenin bu yönü mülkiyetin sınırsızlığının geçersizliğini gerektirir ve dizgin elden çıktıktan sonra kimi tasarrufların yerine

diğer bazı tasarruflarda bulunmanın imkânı söz konusu olamaz. Yahudilerin, "Allah'ın eli kolu bağlıdır." demeleri gibi.

Bu ayetlerde yüce Allah birinci duruma şu sözleriyle cevap veriyor: "Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmedin mi? " (Bakara, 106) Yani; Allah, eskinin yerine daha iyisini veya bir benzerini koymaktan aciz değildir. İkinci duruma cevap verirken de şöyle buyuruyor: "Göklerin ve yeryüzünün egemenliğinin yalnızca Allah'a ait olduğunu bilmedin mi? Sizin Allah'tan başka bir veliniz ve bir yardımcınız yoktur." (Bakara, 107) Yani; gökler ve dünya üzerindeki egemenlik Allah'a aittir. O, egemenliği altındaki mülkünde dilediği gibi hareket eder. O'nun dışında hiç kimsenin bu mülk üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi yoktur.

Dolayısıyla hiç kimse, O'nun tasarrufta bulunduğu kapılardan birini kapatamaz ya da onun tasarrufuna engel olamaz. Ne başlangıçtan, ne de yüce Allah'ın temliki ile hiçbir şey, hiçbir şeye sahip değildir. Çünkü yüce Allah'ın bir şeyi bir başkasının mülkiyetine vermesi, herhangi birimizin bir şeyi bir başkasının mülkiyetine vermemiz gibi değildir. Bizim kendi aramızdaki uygulamalarda birinci mülkiyet geçersiz olur ve ikinci mülkiyet yürürlüğe girer.

Allah ise, tıpkı sahip olduğu diğer şeyler gibi, başkasının mülkiyetine verdiği şeylerin de sahibidir. Meselenin iç yüzüne baktığımız zaman, mutlak mülkiyet ve mutlak tasarruf yetkisinin O'na ait olduğunu görürüz. O'nun mülkiyetimize vermesi ile sahip olduğumuz şeylere bakarsak, görürüz ki, O'ndan bağımsız bir mülkiyete sahip değiliz ve O bizim velimizdir. Aynı şekilde, görünüş olarak bize bahşettiği bağımsızlığa bakacak olursak -ki bu, gerçekte zenginlik şeklinde beliren bir fakirliktir, bağımsızlığa benzeyen uyduluktur- görürüz ki, O'nun yardımı ve desteği olmaksızın işlerimizi düzenleyenleyiz. Yardımcımız O'dur bizim.

Bu anlattıklarımız, "Göklerin ve yeryüzünün egemenliğinin yalnızca Allah'a ait olduğunu ..." cümlesindeki hasr ifadesinden de anlaşılmaktadır.

"Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmedin mi? Göklerin ve yeryüzünün egemenliğinin yalnızca Allah'a ait olduğunu bilmedin mi?" Bu ifadeler sözü edilen iki itiraza cevap mahiyetindedir. İki itirazın söz konusu olduğunun kanıtı da, iki cümlenin bağlaçsız olarak birbirlerinden ayrılmış olmalarıdır. "Sizin Allah'tan başka bir veliniz ve bir yardımcınız yoktur." ifadesi, iki hususu içermektedir ki bunlar, söz konusu iki itiraza verilen cevabın tamamlayıcısı durumundadırlar.

Yani, eğer O'nun sınırsız mülküne bakmazsanız, size bahşedilen mülke bakın. Bu mülk, bağımsız ve kopuk olmadığına göre, tek veliniz O'dur. Şu hâlde O, hem sizin üzerinizde ve hem de yanınızda bulunan şeyler üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir. Eğer mülkiyet hususunda bağımsız bir konumda olmadığınıza bakmaz, yanınızda bulunan zahirî mülkiyete ve bağımsızlığa baksanız, yine de gücünüzün, mülkünüzün ve bağımsızlığınızın tek başına

gerçekleşmediğini görürsünüz. Amaçlarınız, sırf niyetlerinize ve iradenize boyun eğmenin sonucu olarak gerçekleşmezler. Bunun için Allah'ın yardımı ve desteği kaçınılmazdır. O, sizin yardımcınızdır, dilediği tasarrufta bulunabilir. Hangi yoldan giderseniz, O, işlerinize karışabilir. "Sizin Allah'tan başka bir veliniz... yoktur." ifadesinde "Allah" lafzının yerine zamir kullanılmamıştır. Çünkü ifade ayetin genel akışı içinde bağımsız bir cümle olarak görünmektedir. Yani bu cümle olmadan da cevap tamamlanmış sayılır.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan şu sonuçlar çıkıyor:

a) Nesh, sırf şer'î hükümlere özgü değildir. Tekvini fenomenleri de kapsayan genel bir olgudur.

b) Nesh, ancak nasih ve mensuhun bulunması ile söz konusu olur.

c) Nasih, mensuhta bulunan iyilik, yeterlilik ve yararlılık unsurlarım da içerir.

d) Nasih, mensuh ile çelişir gibi görünse de, gerçekte, her ikisi de ortak bir yaran içerdiği için, arada bir çelişki söz konusu değildir. Örneğin bir peygamber vefat edip yerine bir başka peygamber gönderildiğinde -ki bunlar Allah'ın birer ayeti konumundadırlar- biri diğerini neshetmiş olur. Bu durum doğa yasasının hayat, ölüm, rızık ve ecel gibi prensiplerinin bir gereğidir. Aynı şekilde kullar açısından yararlı olan unsurların çağların değişmesi ile değişkenlik göstermesi ve bireylerin tekâmülü de bunu kaçınılmaz kılar. Bir dinî hüküm, diğer bir dinî hükmü neshetse, yürürlükten kaldırsa, her ikisi de din için yarar sayılacak unsurları kapsıyorlardır. Bu hükümlerden her biri yürürlükte olduğu döneme oranla daha elverişli, daha uygundur ve müminlerin durumlarına daha yatkındır. Meselâ, davet hareketinin ilk yıllarında müminlerin gerekli sayı ve hazırlığa sahip bulunmadıkları dönemlerde kâfirlerle dalaşmamayı, savaşmaktan kaçınmayı öngören hüküm yürürlüğe konulmuştu. Ama daha sonra İslâm güçlenince, Müslümanlar yapabildikleri kadar güç hazırlayınca ve ayrıca kâfirlerin ve müşriklerin yüreklerine korku salacak konuma gelince, yüce Allah cihat etmeye ilişkin hükmü içeren ayeti indirmişti.

Bunun yanı sıra, neshedilen ayetler, ileride neshedileceklerine ilişkin işaretler ve imalar da içermektedirler. Örneğin: "Allah enirini getirinceye kadar, affedin, hoşgörün." (Bakara, 109) Bu ayet, cihat hükmünü içeren ayet tarafından neshedilmiştir. İleride neshin gerçekleşeceğine ilişkin bir ima içeren bir ayet de şudur: "...O kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun." (Nisa, 15) Bu ayet de kırbaçla cezalandırma hükmünü içeren ayet tarafından neshedilmiştir. Dolayısıyla birinci ayetteki "Allah emrini getirinceye kadar" ile ikinci ayetteki "Allah onlara bir yol açıncaya kadar" ifadeleri, söz konusu hükümlerin geçici olduklarına, belli bir dönemi kapsamak üzere konulduklarına, bir süre sonra neshedileceklerine yönelik işaretler niteliğindedirler.

e) Nasih ile mensuh arasındaki ilişki, genel ve özel, mutlak ve kayıtlı, üstü kapalı ve açık nitelikli hükümler arasındaki ilişki gibi değildir. Çünkü nasih ile mensuh arasındaki görünürdeki uyuşmazlığı ve çelişkiyi kaldıran etken her ikisinin arasında var olan hikmet ve maslahattır. Oysa genel ile özel, mutlak ile kayıtlı, üstü kapalı ile açık nitelikli ayetler arasındaki uyuşmazlığı kaldıran etken özel, kayıtlı ve açık nitelikli ayetlerde bulunan sözlü belirginliğin gücüdür. Bu güç genel nitelikli hükmü özel nitelikli hükümle, mutlak nitelikli hükmü kayıtlı nitelikli hükümle ve üstü kapalı nitelikli hükmü açık nitelikli hükümle açıklar. Bunun yöntemi de fıkıh metodolojisinde ayrıntılı biçimde açıklığa kavuşturulmuştur. Muhkem ve müteşabih nitelikli ayetlerde de aynı durum söz konusudur.

"...Unutturursak..." Bu ifadenin orijinali "nunsiha" şeklinde okunmuştur. Yukarıda da açıkladığımız gibi bu kelime, "hatırdan ve bilgiden giderme" anlamına gelen "inşâ" kalıbının çekimli hâlidir. Bu ifade geneldir ya da mutlaktır, sırf Peygamber efendimize (s.a.a) özgü değildir. Daha doğrusu Peygamberimizi kapsamaz bile. Çünkü yüce Allah onunla ilgili olarak şöyle buyuruyor: "Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın. Yalnız Allah'ın dilediği başka." (A'lâ, 6-7) Bu ayet Mekke inişlidir. Nesh meselesini içeren ayet ise, Medine inişlidir. Bu yüzden, "sen unutmayacaksın." sözünden sonra "unutma" olgusunun gerçekleşmesi doğru olmaz.

İfadenin "Yalnız Allah'ın dilediği başka." şeklinde bir istisna içermesine gelince, bu da tıpkı şu ayetteki istisnaya benzemektedir: "Gökler ve yer durdukça onlar orada sürekli kalacaklardır. Ancak Rabbin dilerse başka. Bu, kesintisiz bir bağıştır." (Hûd, 108) Buradaki istisnaya, yapabilirliği vurgulamak amacıyla yer verilmiştir. Yani değiştirme gücünün her zaman kalıcılığını sürdürdüğü dile getirilmiştir. Şayet bu istisna dışarıda kalan farklı bir durumun varlığını gösterme amacına yönelik olsaydı, o zaman "Sen unutmayacaksın." şeklindeki minnet bildiren ifadenin bir anlamı olmazdı.

Çünkü hatırda bulundurma ve ezberleme yeteneğine sahip tüm insanlar ve hayvanlar bir şeyi hatırlarında bulundurabilir ve unutabilirler. Bunların hatırda tutmaları ve unutmaları yüce Allah'ın iradesine bağlıdır. Peygamberimiz (s.a.a) de, "Sana okutacağız..." ifadesiyle kendisine yönelik yapılacağı bildirilen okutma ve unutturmama lütfundan önce, bu durumdaydı. Bundan önce o da herkes gibi Allah'ın iradesiyle hatırlar ve O'nun iradesiyle unuturdu. Şu hâlde ifadedeki istisna, yüce Allah'ın yapabilirliğini vurgulamaktan başka bir amaca yönelik değildir. Yani, biz sana okutacağız ve sen hiçbir zaman unutmayacaksın. Buna rağmen Allah okuttuğunu sana unutturma gücüne sahiptir.

"Unutturursak." ifadesinin orijinali "nensehâ" şeklinde de okunmuştur. Fiilin bu çekimi "nesie /nesîen" -yani, erteledi- kalıbından gelir. Bu durumda ayetin anlamı şöyle olur: "Biz, bir ayeti gidermek suretiyle neshedersek veya ortaya çıkışını geciktirmek suretiyle ertelersek, ondan daha iyisini ya da bir benzerini getiririz."

Ayetler üzerinde, öne alma ya da erteleme şeklinde beliren ilâhî tasarruf, bir kemalin veya maslahatın elden gitmesini gerektirmez. Maksadın ilâhî tasarrufun sürekli kemal ve maslahat doğrultusunda geliştiğini vurgulamak olduğunun kanıtı, şu ifadedir: "Ondan daha hayırlısını veya onun benzerini." (Bakara, 106) Çünkü hayırlılık, ancak var olan şeyin mükemmelliği ya da konulan hükmün yararlılığı durumunda söz konusu olabilir. Bu durumda var olan şey ya ötekisine denk olur ya da hayırlılık noktasında ondan daha ileri düzeyde olur. Artık meseleyi anlamış olmalısın. [el-Mizan, c.l, s.101-103, 353-360]

[18]- [Bakınız (688.) hadisin dip notu.]

[19]- Tağutların hakemliğine başvurmanın Allah'ın kitaplarını geçersiz kılmak, içlerindeki yasaları yürürlükten kaldırmak demek olması, bunun yasaklanması için yeterli gerekçedir. [el-Mîzan, c.4, s.589]

[20]- İmam Cafer Sadık, bunun sebebim raviye şöyle beyan etmiştir: «Acaba neden ammenin (hulefa mektebine uyanların) görüşünün aksini kabul etmekle emrolunduğunuzu biliyor musun?" Ben (ravi), "Hayır, bilmiyorum." diye arz edince, İmam şöyle buyurdu: «Ali'nin (a.s) Allah'ın dininin emri ve gereği olarak kabul ettiği her konuda ümmet ona muhalefet etti. Böylece onun emirliğini geçersiz kılmak istiyorlardı. Bilmedikleri bir şeyi Emirü'l-Müminin Ali'ye sorduklarında ondan aldıkları cevabın tam tersi bir görüş ortaya atarlar, böylece insanların kafasını karıştırırlardı.» (İlelu'ş-Şerayi, c.2, s.218)

Muaviye'nin tavır ve tutumlarını araştıranlar, İmam'ın bu sözünü destekleyen yeterli deliller bulurlar. Buna ilâveten bu ekolün İslâm hükümlerini beyanda Resûlullah'ın sünnetinin karşısında içtihada dayandığına dair birçok delil bulurlar. [Bidat Kişisel Görüş ve Kıyas babı h: 17 dip notu] Yine hulefa ekolünün takipçilerinin, halifelerin tutumunu teyit etmek için nasıl hadis uydurduklarını gördük. [Önsöz, s.XVI] Bütün bu bilgiler ışığında, incelemeye çalıştığımız hususta doğru olan şöyle dememizdir: "Birbirine zıt iki hadisten hulefa ekolünün (Ehl-i Sünnet'in) tutumu ile uyumlu olanım terk etmek gerekir."

Ehl-i Beyt İmamları bu kaideyi koymuşlardır. Bazen bunun sebebini de bildirmişler ve bazen de sebebini bildirmeksizin beyan etmişlerdir.

Birçok defasında vuku bulduğu gibi hulefa ekolünün takipçileri genel toplantılarda Ehl-i Beyt İmamlarına birtakım sorular soruyorlardı. Ehl-i Beyt İmamları da, hulefa ekolünün içtihadına muhalif olan Allah'ın hükmünü ve Peygamberin sünnetini açıklayamıyorlardı. Zira kendilerini ve Şiîlerini korumaları gerekiyordu. Bu yüzden bazen istemedikleri hâlde soru soran kimsenin cevabını hulefa ekolünün görüşüne uyumlu bir şekilde vermek zorunda kalıyorlardı. Ancak daha sonra takiyye yapmayı gerektiren nedenler ortadan kalkınca, o konudaki Allah'ın hükmünü ve Peygamber'in sünnetini beyan ediyorlardı. İşte bu yüzden Ehl-i Beyt İmamlarından

gelen bazı hadislerde bir meselenin hükmüyle ilgili farklı açıklamalar gözlenmektedir. İmam Cafer Sadık (a. s) bu konuya işaret ederek şöyle buyurmuştur:

«Eğer benden, başkalarının sözüne benzeyen bir söz işitecek olursanız, biliniz ki onda takiyye yapılmıştır. Sözlerimin halkın sözüne benzemediğini görürseniz o zaman da biliniz ki onda takiyye yapılmamıştır.» (Vesailu'ş-Şia, c.18, s.88) Yine İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

«Sizlere birbiriyle çelişen iki hadis geldiğinde onları Allah'ın kitabına sunun; Allah'ın kitabına mutabık olanı alm ve Allah'ın kitabına muhalif olanı ise reddedin. Eğer onları Allah'ın kitabında bulamazsanız, onları Ehl-i Sünnetin rivayetlerine sunun; onlara muvafık olanı reddedin, onlara muhalif olanı ise alm.» (Vesailu'ş-Şia, c.18, s.84, h: 29) [Mealimu'l-Medreseteyn, c.3, s.342-344]

[21]- İslâm şahitliğe diğer bilgi saklama metotları arasında delil olma ayrıcalığı tanır. Diğer bilgi saklama metotlarına ise bilgi sağladıkları oranda itibar eder. Şu ayetlerde buyrulduğu gibi: "Şahitliği Allah için yerine getirin." (Talâk, 2) "Şahitliği saklamayın. Kim şahitliği saklarsa, onun kalbi günahkârdır." (2/283) "Onlar ki, şahitlik görevlerini yerine getirirler."(Meâric, 33) [el-Mîzan, 6/273]

[22]- Resûlullah mütevatir bir hadisinde: «Ameller niyetlere bağlıdır.» [Sefinet'ül-Bihar, 2/743] buyurmuştur. Ortaya çıkıyor ki, amellerin ve ibadetlerin dinî etkileri ve riyazetlerin ve nefse dönük mücadelelerin etkileri ile insan nefsi arasındaki bağlantı batınîdir, yani söz konusu ilişki bu çabaların batınî fonksiyonları olarak kendini gösterir ve bu işlerden herhangi biri ile meşgul olmak, nefisle meşgul olmak demektir. İnsanın mutlak ilâhî güce yönelişi ne kadar güçlü olursa, tabiî nesneler ona o derece boyun eğer. Bu gerçeği iyi anlamak gerekir. Bu konudaki en geniş anlamlı söz, İmam Sadık'ın «Niyetin güçlü olduğu hiçbir şey karşısında beden zayıf ve aciz kalmaz.» [Bihar'ul-Envar, 70/205, h:14] sözüdür. Bazıları şöyle zannedebilirler: Sebep-sonuç ilişkisi, söz konusu amellerin maddî görüntüleri ile ahirete ilişkin beklentiler arasındadır. Rahatlık, güzel rızık ve nimet dolu cennet gibi. Veya bu ilişki bu amellerin görünen yanları ile doğal sebeplerin etkili olamadıkları, şaşırtıcı dünyevî amaçlar arasındadır. Nefislerin idrakleri ve irade türleri üzerinde tasarrufta bulunabilmek, hareket ettirici bir güç olmaksızın hareketler meydana getirebilmek, kalplerin sırlarından ve geleceğin olaylarından haberdar olmak, ruhanîlerle ve ruhlarla bağlantı kurmak gibi. Ya da arada gerçek bir bağlantı olmaksızın veya belirleyici bir faktör olmadan sırf Allah'ın mutlak iradesi ile amelleri, sonuçların izleyebileceği samlabilir. Fakat bu zanlar doğru değildir ve böyle sananlar kendilerini aldatmışlardır. [el-Mîzan, c.6, s.251]